

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

**II. BALKAN SAVAŞI İLE I. DÜNYA SAVAŞI
ARASINDA OSMANLI'DA ÇOCUKLUĞUN POLİTİK
İNŞASI 1913-1914 (ÇOCUK DUYGUSU VE ÇOCUK
DÜNYASI DERGİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME)**

ERDAL ARIKAN

**TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

NİSAN 2021

**II. BALKAN SAVAŞI İLE I. DÜNYA SAVAŞI ARASINDA
OSMANLI'DA ÇOCUKLUĞUN POLİTİK İNŞASI 1913-1914
(ÇOCUK DUYGUSU VE ÇOCUK DÜNYASI DERGİLERİ
ÜZERİNE BİR İNCELEME)**

ERDAL ARIKAN

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

NİSAN 2021

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Erdal ARIKAN

28.04.2021

**II. BALKAN SAVAŞI İLE I. DÜNYA SAVAŞI ARASINDA OSMANLI'DA
ÇOCUKLUĞUN POLİTİK İNŞASI 1913-1914 (ÇOCUK DUYGUSU VE ÇOCUK
DÜNYASI DERGİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME)**

(Yüksek Lisans Tezi)

Erdal ARIKAN

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Nisan 2021

ÖZET

Çocuk kelimesi, bireyin yetişkinlik öncesi dönemini niteleyen biyolojik bir kavram iken çocukluk; çocuğun algılanışı ve yetiştirilme biçimine ilişkin toplumsal bir kavramdır. Çocukluk kavramına yüklenen anlamlar, biçilen roller tarih boyunca her dönemde farklılık göstermiştir. Aydınlanma Dönemi sonrası başta Avrupa olmak üzere toplumların modern anlamda değişip dönüştürülme sürecinde çocukluğun politik olarak inşa edildiği görülmüştür. Aynı şekilde Osmanlı'da da modern toplumun dönüştürülmesinde çocukluğun politik olarak inşa edilmesi önemli bir rol oynamıştır. Bu çalışmamızda Osmanlı toplumsal değişiminin en önemli tarihsel aralığını teşkil eden 1913-1914 yıllarına odaklanılmıştır. Bu yıllarda çıkarılmış olan Çocuk Duygusu ve Çocuk Dünyası dergileri üzerinden çocukluğun politik olarak nasıl inşa edildiği incelenmiştir. Çalışmada ilk olarak 19. yüzyıla kadar Avrupa'da çocukluğun politik inşa süreci incelenmiştir. Daha sonra Osmanlı'da Tanzimat Dönemi'nden başlayarak 1913 yılına kadar söz konusu sürecin nasıl gerçekleştiği ele alınmıştır. Bir sonraki bölümde ise çocuk dergiciliğinin Avrupa'da ve Osmanlı'daki tarihsel gelişimi hakkında bilgi verilerek, çalışmamızın ana kaynakları olan Çocuk Duygusu ve Çocuk Dünyası dergileri genel hatlarıyla incelenmiştir. Dördüncü ve beşinci bölümlerde bu iki dergideki "politik inşa" imgelerinin yer aldığı metinler detaylı bir şekilde ele alınıp değerlendirilmiştir. Sonuç olarak Balkan Savaşları sonrası 1913-1914 yıllarında "Osmanlı çocuğu" fikrinden vazgeçilip, "milliyetperver" ve "Türk çocuğu" imgeleri üzerinden çocukluğun politik olarak yeniden inşa edildiği incelenilen metinler üzerinden tespit edilmiştir.

Bilim Kodu : 116114
Anahtar Kelimeler : Osmanlı Çocuğu, Türk Çocuğu, Politik İnşa Türkçülük.
Sayfa Adedi : 165
Supervisor : Prof. Dr. Cenk REYHAN

BETWEEN THE BALKAN WAR II AND THE WORLD WAR I POLITICAL
CONSTRUCTION OF CHILDHOOD IN OTTOMAN 1913-1914

(A STUDY ON "Çocuk Duygusu" and "Çocuk Dünyası" MAGAZİNES)

M.S Thesis

Erdal ARIKAN

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

April 2021

ABSTRACT

While child word is a biological concept that point out the pre-adult period of people; childhood is a social concept related to the perception and upbringing of children. The meanings and roles assigned to the concept of childhood have differed in each period throughout history. It was seen that childhood was politically constructed in the process of modernization ve transformation of societies, primarily in Europe, after the Enlightenment Period. Likewise, in the Ottoman Empire the political construction of childhood played an important role in transforming modern society. This study focuses on the years 1913-1914, which constitute the most important historical period of Ottoman social change. Through Çocuk Duygusu and Çocuk Dünyası magazines, published in those years, how childhood politically constructed was examined. In the study, firstly, the political construction process of childhood in Europe until the 19th century is examined. Then, how this process took place in the Ottoman Empire from the Tanzimat Period until 1913 is discussed. In the next chapter, it was given the information about the historical development of children magazine's in Europe and the Ottoman Empire, and the magazines the main sources of our study, Çocuk Duygusu and Çocuk Dünyası, are studied in outline. In the fourth and fifth chapters, the texts containing images of "political construction" in these two journals are discussed and evaluated in detail. As a result, it was determined through the studied texts that the idea of "Ottoman child" was abandoned in the years of 1913-1914 after the Balkan Wars, and childhood was politically reconstructed through images of "nationalist" and "Turkish child".

Science Code : 116114
Key Words : Ottoman Child, Turkish Child, Political Construction, Turkism.
Page Number : 165
Supervisor : Prof. Dr. Cenk REYHAN

TEŞEKKÜR

Bu çalışma yoğun emek gerektiren iki yıllık bir sürecin sonunda ortaya çıkmıştır. Başta tezimle ilgili en başından itibaren yönlendirme ve takipte bulunan, bana yol gösteren danışman hocam Prof. Dr. Cenk REYHAN'a, eğitim hayatım boyunca maddi-manevi desteklerini esirgemeyen sevgili aileme, çalışmamda son okuma ve kontrollerimi sabırla yapan eşim Elif ARIKAN'a sonsuz şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	ix
RESİMLERİN LİSTESİ	x
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xi
1. GİRİŞ	1
2. AVRUPA’DA VE OSMANLI’DA ÇOCUKLUĞUN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	9
2.1. Avrupa’da Çocukluğun Tarihsel Gelişimi	9
2.1.1. Orta Çağ'dan Fransız İhtilali'ne Kadar Çocukluğun Tarihsel Gelişimi	10
2.1.2. Fransız İhtilali Sonrası Avrupa’da "Yurttaş Çocuk" İdealizmi	19
2.2. Osmanlı Devleti’nde Çocukluğun Tarihsel Gelişimi.....	23
2.2.1. Osmanlı'da Tanzimat Dönemine Kadar Çocuğun Toplumsal Durumu	25
2.2.2. Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Modern Çocukluğun Oluşumu	28
2.2.3. II. Meşrutiyet'in İlânı Sonrası Türk Çocuğuna Geçiş ve Milliyetperver Çocuk İdealizmi	39
3. ÇOCUK DERGİCİLİĞİ	47
3.1. Dünyada ve Avrupa’da Çocuk Dergiciliği	47
3.2. Osmanlı’da Çocuk Dergiciliği.....	49
4.3. Çocuk Dünyası Dergisi Hakkında Genel Değerlendirme	58
4.4. Çocuk Duygusu Dergisi Hakkında Genel Değerlendirme.....	63
4. ÇOCUK DÜNYASI DERGİSİ'NDE POLİTİK İNŞA UNSURU İÇEREN METİNLER.....	69
4.1. Öç, Kin ve İntikam İmgeleri.....	72
4.2. Milliyetçilik, Türkçülük, Turancılık ve Türk Çocuğu İmgeleri	79
4.3. Askerlik, Şehitlik ve Gazilik Övgüsü.....	85

4.4. Vatan ve Bayrak Sevgisi	88
4.5. Çalışkanlık, Millilik, Ticaret ve Müslüman Boykotajı İmgeleri	91
4.6. Çocuk Oyunlarındaki Politik Yaklaşım	96
4.7. Osmanlı Tarihi, Türk Tarihi ve Kültürü Vurgusu	98
4.8. 10 Temmuz İstiklali Osmanî Günü Kutlamaları	103
5. ÇOCUK DUYGUSU DERGİSİ'NDE POLİTİK İNŞA UNSURU İÇEREN METİNLER.....	107
5.1. Öç, Kin ve İntikam İmgeleri.....	107
5.2. Türkçülük, Osmanlıcılık ve Osmanlı Çocuğu İmgeleri	113
5.3. Askerlik, Şehitlik ve Gazilik Övgüsü.....	115
5.4. Vatan ve Bayrak Sevgisi İmgeleri.....	119
5.5. Çalışkanlık, Millilik, Ticaret ve Müslüman Boykotajı İmgeleri.....	121
5.6. Çocuk Oyunlarındaki Politik Yaklaşım	125
5.7. Osmanlı Tarihi, Türk Tarihi ve Kültürü Vurgusu	132
5.8. 10 Temmuz İstiklali Osmanî Günü Kutlamaları	133
6. SONUÇ.....	135
KAYNAKLAR	139
EKLER.....	145
EK-1. Çocuk Dünyası Dergisi'ne Ait Örnek Metinler.	146
EK-2. Çocuk Duygusu Dergisi'ne Ait Örnek Metinler.	157
ÖZGEÇMİŞ.....	165

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 3. 1. 1869-1928 Arası Yayınlanan Eski Harfli Çocuk Dergileri	55

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 3.1. Çocuk Dünyası 1. sayısı kapağı. 14 Mart 1329 (27 Mart 1913).....	58
Resim 3.2. Çocuk Dünyası Dergisi amblemi. 29 Ağustos 1329 (11 Eylül 1913).	59
Resim 3.3. Çocuk Duygusu 1. sayısı kapağı. 6 Haziran 1329 (19 Haziran 1913).	64
Resim 3.4. Çocuk Duygusu 2. sayısı dış kapağı. 13 Haziran 1329 (26 Haziran 1913)..	65
Resim 3.5. Çocuk Duygusu 14. sayısı dış kapağı. 5 Eylül 1329 (18 Eylül 1913)	65
Resim 4.1. Küçük Türk kahramanı resmi	85
Resim 4.2. 10 Temmuz Bayramı ve Edirne başlıklı kutlama mesajı	104

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
A.G.E.	Adı geçen eser
A.G.M.	Adı geçen makale
A.G.T.	Adı geçen tez
ÇEV.	Çeviren/Çevirmen
HAZ.	Hazırlayan, hazırlayanlar
S.	Sayı
s.	Sayfa
vb.	Ve benzeri, ve benzerleri
YAY.	Yayın/Yayına

1. GİRİŞ

Çocukluk kavramına yüklenen anlamlar, biçilen roller tarih boyunca her dönemde farklılık göstermiştir. Çocuğa, toplum nezdinde sadece biyolojik bir birey olarak değil aynı zamanda sosyo-kültürel ve politik olarak da yaklaşılmıştır. Biyolojik olarak temelde neslin devamı olarak bakılan çocuk, Aydınlanma Dönemi sonrası keskin bir şekilde "politik inşa" sürecinin en temel parçası olmuştur. Özellikle 19. yüzyıl sonrası çocuğa atfedilen değer ve yargıların tümünden değişmesiyle çocukluk için yeni ve özel bir zamanın kapıları aralanmaya başlamıştır. Bu değişim tüm dünyada aynı anda ve benzer şekilde olmasa da başta Avrupa olmak üzere Osmanlı'da da gözlemlenebilir düzeyde olmuştur. Tarihsel perspektifte gerçekleşen bu değişimler üzerine genel hatlarıyla iki ayrı kategoride akademik çalışmalar yapılmaktadır. Birincisi, çocuğa ve çocukluğa sosyo-kültürel ve siyasal olarak bakılması neticesinde oluşan "politik inşa" üzerine yapılan çalışmalar, ikincisi ise çocuğun biyolojik gelişimi üzerine yapılan çalışmalardır.¹

Bu tezde ise çocukluğun "politik inşa"sı üzerine bir çalışma yapılmıştır. Konumuz, II. Balkan Savaşı ile I. Dünya Savaşı arasında Osmanlı'da çocukluğun politik inşasıdır. Araştırmanın tarihsel aralığı 1913-1914 yıllarıdır. Bu tarih aralığının incelemeye değer görülmesinin sebebi ise Osmanlı Devleti'nin çocukluk anlayışındaki dönüm noktalarından birisini teşkil etmesidir.

Araştırmanın amacı, Balkan Savaşları sonrası "Osmanlı Çocuğu" imgesinin yerini nasıl ve ne şekilde "milliyetperver" ve "Türk Çocuğu" imgesine bıraktığının çocuk dergilerinde yer alan politik yazılar üzerinden edebi ve tarihsel perspektifte incelenmesidir. Bu geçiş sürecini incelemenin ve tarih alanyazınına yeni bir çalışma katmayı amaçlamanın en önemli sebebi, dönemin siyasi erkinin politik düşünceleriyle yetiştirilmek istenilen yeni neslin, ileride Cumhuriyet Dönemi'nin genç kadrolarının temelini oluşturacak olmasıdır.

Tez konusunun 1913-1914 yılları ile sınırlandırılması "Osmanlı Çocuğu"ndan "Türk Çocuğu"na geçişin derinlemesine incelenmek istenmesindendir. II. Meşrutiyet'in ilânı ve yeni kurulan meclisin ulaşmak istediği demokratik hedefler gereği Osmanlı vatandaşı söylemi 1908 sonrası yeniden önem kazanmıştır. Ancak Balkan Savaşları'nın hezimetle sonuçlanıp gayr-i Müslimlerin birer birer merkezden koparak ayrı devletler

---

¹ Çocuk ve çocukluk birbirinden çok farklı kavramlardır. Çocuk, bireyin yetişkinlik öncesi biyolojik dönemini ele alan bir kavram iken çocukluk; çocuğun yetiştirilme anlayışı ve algılanışını ifade etmektedir.

kurmaları, Osmanlı vatandaşı düşüncesinin de sonunu getirmiştir. Dönemin siyasi erki İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ana fikri olan Türkçülük politikası, Balkan Savaşları ile yeniden siyasal ve toplumsal alanda güç kazanmaya başlamıştır. Bu politika gereği devletin emanet edileceği yeni nesli, "Türk çocuğu" hasletlerine göre yetiştirmek İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin en temel amaçlardan biri olmuştur. Türk çocuğu imgesiyle ulaşmak istenilen ise; her anlamda millî, kahraman, militarist, intikam hissine sahip, çalışkan, dürüst, milliyetçi ve vatansever bir nesil ortaya çıkarmaktır. Bu tezin temel problematiğini oluşturan "politik inşa" kavramının özünde de belirtilen fikir ve ulaşmak istenilen hasletler yatmaktadır. Öyle ki çocuğun önceden belirlenen sosyo-kültürel ve politik değerlerle istendik bir bireye dönüştürülmesi süreci "politik inşa" olarak tanımlanmaktadır. Ulaşmak istenilen kavramlara bakıldığında çocukluğu politik olarak şekillendirme girişimi basit bir uğraş değildir. Kendi içinde bir bütünlüğü olan, tamamen sistemli bir düşünce, plan, program ve etkin bir uygulama ile sonuç alınabilecek bir harekettir.

Niteliksel tarihsel araştırma ve doküman analizi yöntemi benimsenen bu tezde ana kaynak olarak iki süreli yayın kullanılmıştır. 1913-1914 yılları arasında çocukluğun politik inşa sürecinin net şekilde anlaşılabilmesi için "Çocuk Duygusu ve Çocuk Dünyası Dergileri"nden yararlanılmıştır. Çocuk dergileri, çocuklukla ilgili incelenen tarihsel doküman ve materyaller içinde "devletin –dönemlere göre değişen– çocuk politikalarını belirleyen kavramları" en net biçimde inceleyebileceğimiz birinci derece kaynaklar olması² hasebiyle zikredilen dergiler ana kaynak olarak belirlenmiştir.

İncelediğimiz tarihsel dönem aralığına uyan söz konusu dergiler aynı zamanda çocuklukla ilgili ortaya atılan politik fikirlerin belirgin şekilde tartışıldığı dergilerdir. Çocuk Dünyası Dergisi, Türk Yurdu Kitabhanesi tarafından neşredilmiş ve açıktan Türk çocuğu fikrini ateşli bir şekilde savunmuştur. Çocuk Duygusu Dergisi ise Ermeni asıllı Leon Lütfi tarafından neşredilmiş ve daha çok Osmanlı çocuğu imgesine ait öğeler barındırmıştır. Seçilen bu iki dergi, kavramlara olan farklı bakış açıları sayesinde çalışmada karşılaştırma yapmamıza da olanak sağlamıştır. Ayrıca çalışmada incelenilen Çocuk Duygusu ve Çocuk Dünyası Dergileri'nin yanı sıra, tarih alanyazını taranarak çocukluğun politik inşası sürecine katkı sağlayan eserlerden ve ana kaynağımız dergilerle

² Okay, C. (2005). "Türkiye'de Çocuk Tarihi: Tespitler, Öneriler". *Kebikeç*, (19), 127.

ilgili önceden yapılmış olan çalışmalardan da yararlanılmıştır. Özellikle son dönemde çocuk ve çocukluk tarihi üzerine yapılan çalışmalar hızla artmıştır. Cumhuriyet öncesi çocukluk tarihi üzerine yapılan yayınlarda, –bizim de ana kaynak olarak kullandığımız– çocuk dergilerinin incelenmesine öncelik verildiği gözlemlenmiştir. Çocuklar için hazırlanan dergi ve gazete ekleri sadece çocukluk tarihi incelemeleri açısından değil; dönemin sosyal ve kültürel hayatı, edebiyatı, siyaseti, sanatı, sporu, eğitimi vb. alanları üzerine çalışanlar için de çok kıymetli kaynaklardır. Süreli çocuk dergileri ve çocukluğun politik inşası üzerine yapılan çalışmalar ise şu şekildedir.³

1. Kür. İ. (1991, Ocak). *Türkiye’de Süreli Çocuk Yayınları*. (Birinci Baskı). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Çocuk dergileri üzerine ilk çalışma İsmet Kür tarafından hazırlanmıştır. 1928 yılı Harf İnkılâbı'na kadar çıkan çocuk dergilerini incelemektedir. Kitapta 28 adet dergi incelenmiştir. İsmet Kür'ün bu eseri üzerine Cüneyd Okay şu değerlendirmeyi yapmaktadır; "Kitap, akademik ve bilimsel anlayıştan uzak, metotsuz, eksikler, hatalar ve yanlış hükümlerle dolu bir çalışmadır."⁴ Bu çalışmadan yararlanılırken temkinli davranılmış karşılaştırma ve teyit edilmeyen bilgiler kullanılmamıştır.

2. Okay, C. (1999). *Eski Harfli Çocuk Dergileri*. (Birinci Baskı). İstanbul: Kitapevi Yayınları.

Cüneyt Okay, eski harfli çocuk dergileri ve çocukluk tarihi üzerine önemli çalışmaları olan bir yazardır. Eserinde 50 adet dergi tespit etmiş ve dergileri kronolojik olarak sıralayıp haklarında detaylı bilgiler vermiştir. Dergilerin künyesi, sahibi, adresi, fiyatı, basıldığı matbaa, yayınlandığı yer ve yıl bilgileri ile hangi kütüphanelerde bulunduğunu belirtmiştir. Hangi amaç için çıkarıldıklarına ve yayın kadrolarına da değinmiştir. Cüneyd Okay'ın alanla ilgili diğer çalışmaları da bulunmaktadır.⁵ Çocukluk tarihi ile ilgili yapmış olduğu tespit ve öneriler tez için yol gösterici niteliktedir.

³ Çocuk Duygusu ve Çocuk Dünyası Dergileri'ni doğrudan ya da dolaylı olarak inceleyen kaynaklar bu bölüme yazılmıştır.

⁴ Okay, (2005). A.g.m., 123.

⁵ *Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler*. (1999). İstanbul: Kırkambar. / *Meşrutiyet Çocukları*. (2000). İstanbul: Bordo Yayınları. / *Meşrutiyet Dönemi Çocuk Edebiyatı*. (2002). İstanbul: Medyatek.

3. Öztan, G. G. (2013, Ağustos). *Türkiye’de Çocukluğun Politik İnşası*. (İkinci Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Güven Gürkan Öztan'ın bu kitabı tezimizin ilham kaynağı olan çalışmaların başında gelmektedir. Eser, yazarın 2009 yılındaki doktora tezinin kitaplaştırılmış halidir. İlk baskısı 2011 yılında yapılmıştır. Eserde çocukluğun sosyal, kültürel ve siyasal tarihsel geçmişi ele alınmaktadır. Orta Çağ çocukluk algısından modern zamanlara kadar Avrupa'daki çocukluk kavramlarının değişimi açıklanarak başlanan eser, Osmanlı'da Tanzimat dönemiyle başlayıp Meşrutiyet Dönemi'nde yeniden şekillenen çocukluk algılarını da ele almıştır. Eserin ana odak noktası ise Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından sonra oluşturulmak istenilen "cumhuriyetçi-vatansever çocuk" imgesidir. Tezimizde, kitabın özellikle II. Meşrutiyet Dönemi'nde oluşturulmak istenilen "milliyetperver çocuk" imgesiyle ilgili değerlendirme ve kavramlarından yararlanılmıştır.

4. Üstel, F. (2008) *Makbul Vatandaş'ın Peşinde II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Eser II. Meşrutiyet Dönemi'nden başlayarak 1980'lere kadar yurttaş eğitimini incelemektedir. Füsun Üstel eserde, ideal yurttaşla ulaşmak için siyasi erk ve Türk toplumunun hangi dönemlerden geçip, nasıl bir yol izlediğini okuyuculara anlatmaktadır. Yurttaşlık eğitimine dair Avrupa'daki ilk örneklerden başlanarak detaylı bir şekilde yurttaşlık eğitiminin ne olduğu ve nasıl yapıldığı incelenmiştir. Eserin özellikle II. Meşrutiyet Dönemi'ndeki yurttaş eğitimine dair tespit ve çıkarımlarından tezimizde yararlanılmıştır. Eserdeki "makbul vatandaş" kavramı aslında tüm devletlerin ulaşmak istediği bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. İncelediği konu bakımından eser alanda büyük bir boşluğu doldurmuş ve çalışmamıza kaynaklık etmiştir.

5. Devrim, F. (2005), *Çocuk Duygusu Dergisi'nin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Fatma Devrim tarafından yazılan tez üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde dergi ve yazar kadrosu hakkında bilgi verdikten sonra dergi içindeki metinlerden örnekler verilerek, Çocuk Duygusu Dergisi'nde; "Eğitim, Vatan Sevgisi, Oyun ve Edebiyat" başlıkları altında incelemeler yapılmıştır. Yapılan incelemeler genellikle yüzeysel

kalmıştır. İkinci bölümde yazar adlarına ve konu başlıklarına göre fihristler verilmiştir. Üçüncü bölümde ise tezin önemli bir kısmını teşkil eden seçme çeviri metinler verilmiştir. Tezin özet kısmında derginin yayınlanış tarihinin "1912-1913" olarak verilmesi –doğrusu 1913-1914 olacak– tezdeki en bariz hatadır. Bu yüzden teze temkinli yaklaşılmış, teyit edilmeyen bilgiler kullanılmamıştır.

6. Özdemir, B. (2008). *Çocuk Dünyası Dergisi'nde Yer Alan Çeviri Metinlerin İndeksi ve Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Başak Özdemir tarafından yazılan bu tez dört bölümden oluşmaktadır. Tezde Çocuk Dünyası Dergisi içinde yer alan çeviri metinler yazar adına ve eser adına göre indekslenmiştir. Tezin 3. bölümünde ise transkripsiyonu yapılan seçme metinler verilmiştir. Son bölümde ise metinler üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. Grafiklerle desteklenen değerlendirmeler anlaşılır olup, faydalı bilgiler içermektedir. Değerlendirme kısımlarından yararlandığımız bu tez, dergide yayınlanan yabancı kökenli metinlerin bütünü hakkında değerli bilgiler içermektedir.

7. Çallı, K. (2015). *Çocuk Duygusu Dergisinin Eğitim Bilimleri Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kadriye Çallı tarafından yazılan bu tez yedi bölümden oluşmaktadır. Dünyada ve Osmanlı'da çocuk dergiciliğinin tarihsel gelişimi anlatıldıktan sonra dergideki çocuk eğitimiyle ilgili olan yazılar "Ahlaki ve Manevi Değerler, Vatan, Adab-ı Muaşeret, Eğitim ve Tabiat" başlıkları altında incelenmiştir. Dergideki metinlerin bu konu başlıklarına yaptığı katkılar açıklanmaya çalışılmıştır. Tezde ayrıca fihrist ve seçme metinler de mevcuttur.

8. Erikli, B. C. (2019). *"Çocuk Dünyası" Dergisinin Halk Edebiyatı ve Folklor Ürünleri Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

Besime Ceylan Erikli tarafından yazılan bu tez altı bölümden oluşmaktadır. Çocuk Dünyası Dergisi içinde yer alan metinler halk edebiyatı ve folklor ürünlerinin türlerine göre incelenmiştir. Tezde derginin, 1913-1914, 1918-1919 ve 1926-1927 tarihlerinde çıkan üç döneminin de metinleri ele alınmıştır. Tezimizde, 1913-1914 dönemine ilgin kısımdan faydalanılmıştır.

İsmet Kür ile başlayıp, Cüneyd Okay'ın çalışmalarıyla bir araya toparlanan süreli çocuk dergileri hakkındaki kitaplar, Güven Gürkan Öztan ve Füsun Üstel'in eserleri ve ayrıca çalışmamızda ana kaynak olarak incelediğimiz Çocuk Duygusu ve Çocuk Dünyası dergileri üzerine yapılan yüksek lisans tezleri de çalışmamızda yol gösterici olmuştur. Tezimize doğrudan ve dolaylı olarak katkı sağlayan diğer önemli araştırmalar ise kaynakça bölümünde verilmiştir.

Bu tezde ilk olarak Avrupa'da ve Osmanlı Devleti'nde çocukluk kavramının hangi dönemlerde nasıl algılandığı belirtildikten sonra "politik inşa" üzerine yaklaşımlar irdelenecektir. Avrupa'da ve Osmanlı Devleti'nde çocukluk tarihi ile ilgili yapılan çalışmalardan bahsedilerek tarihsel bir arka plan oluşması sağlanacaktır. Orta Çağ'dan başlayarak Avrupa'da "modern çocukluğun" doğuş süreci ele alınıp, özellikle Fransız İhtilali sonrası oluşturulmak istenen "yurttaş çocuk" imgesi ile Avrupa'nın hedeflediği "ideal çocuk" kavramının sosyo-politik değerleri incelenecektir.

Osmanlı'da ilk olarak 19. yüzyıla kadar çocukluğun toplumsal durumu hakkında bilgi verildikten sonra Tanzimat Dönemi'nde çocuğa bakışın nasıl değiştiği ve kurumsal manada çocukluk için neler yapıldığı ayrıntılandırılacaktır. Osmanlı'da modern çocukluğun oluşmasında en önemli yol II. Meşrutiyet Dönemi'nde kat edilmiştir. Bu yüzden II. Meşrutiyet Dönemi'ne etraflı bir şekilde değinilip, Meşrutiyet'in ilânı, dönemin çocuk edebiyatı, yetiştirilmek istenen yeni "ideal çocuk" imgesinin içeriği ve buna bağlı olarak eğitim-öğretim alanında yapılan yenilikler detaylandırılacaktır. Özellikle tezimizin ana meselesi olan Balkan Savaşları sonrası Türk milliyetçisi, intikam sahibi, kinci ve militarist hasletlere sahip "milliyetperver çocuk" ve "Türk çocuğu" imgesinin hangi atmosferde niçin ve ne şekilde oluşturulduğuna odaklanılacaktır. Dördüncü ve beşinci bölümde ana kaynaklarımız olan dergilerin içinde yer alan "politik inşa" imgeleri üzerine yazılmış yazılar detaylı bir şekilde ele alınıp değerlendirilecektir. Çalışmada varmayı hedeflediğimiz yaklaşım, Osmanlı son döneminde siyasi erkin yetiştirmek istediği ideal

nesil için sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel ve sosyo-politik olarak nasıl bir yol izlendiğini iki dergideki örnekler üzerinden ortaya çıkarmaktır.

2. AVRUPA'DA VE OSMANLI'DA ÇOCUKLUĞUN TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1. Avrupa'da Çocukluğun Tarihsel Gelişimi

Çocukluk tarih boyunca var olmuştur fakat çocukluğun ele alınışı ve çocukluğa bakış her çağda farklılık göstermiştir. Avrupa'da, modern anlamda çocukluğun ortaya çıkması Aydınlanma Çağı'nda gerçekleşmiştir. Yeni oluşan modern çocukluk algısı ise Antik Çağ'dan itibaren çocukluğa atfedilen değerler toplamının bir sonucudur. Antik Çağ'ın "iyi vatandaş" yetiştirme sürecinin temeli olarak görülen çocuğa, Orta Çağ'da "ilk günah" düşüncesi ile olumsuz bir anlam yüklenmiştir.

Rönesans, aydınlanma, sanayileşme, bilimsel gelişmeler ve burjuvazi sınıfının ortaya çıkmasıyla çocukluk imgesi köklü bir değişime uğramıştır. Avrupa'da çocukluğa ilişkin ilk uygulamalara burjuvazi sınıfı imza atmıştır.⁶ Burjuvazi sınıfının çocuklukla ilgilenmesinin sebebi ise elinde bulundurduğu ekonomik serveti devredebileceği iyi bir mirasçı yetiştirmek istemesidir. Öncesinde neslin devamı olarak bakılan çocuk artık mirasçı konumundadır ve bu mirasçı çocuk algısı sadece zengin aileler ile de sınırlı kalmamıştır. Burjuvazinin başlattığı "ideal çocuk" yetiştirme fikri Fransız İhtilali sonrası devletlerin emanet edileceği vatandaşın yetiştirilme sürecine dönüşecektir. Bu süreçten sonra artık çocukluk, politik bir imgeye dönüşüp, yetiştirilmeye çalışılacak olan "istendik vatandaş"ın en temel kavramı olacaktır.

Avrupa'da, günümüzde yerleşmiş bulunan çocukluk paradigması, yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra yapılan çocukluk tarihi araştırmalarıyla oluşmuştur.⁷ Avrupa'da çocukluk tarihi üzerine yapılan çalışmalarda farklı yaklaşımlar mevcuttur. Bazı yazarlara göre Avrupa'da müstakil bir çocukluk anlayışı Orta Çağ'da başlamış ve Aydınlanma Dönemi'nde belirginleşmiştir. Bazı yazarlara göre ise Orta Çağ'da çocukluğa dair bulguların olmadığı beyan edilmiştir. Bu bölümde Orta Çağ'dan itibaren 20. yüzyılın başlarına kadar Avrupa'da çocuğa ve çocukluğa dair bakış, yaklaşım ve uygulamalar genel hatları ile açıklanmaya çalışılacaktır.

⁶ Öztürk, H. K. (2017) "Çocukluğun Tarihsel Gelişimi Üzerine Düşünceler", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (13), 256.

⁷ Tan, M. (2016, Ağustos). "Çocukluk: Dün ve Bugün". B. Onur. (Yay. Haz.). *Toplumsal Tarihte Çocuk, Sempozyum 23-24 Nisan 1993*. İkinci Baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 6.

2.1.1. Orta Çağ'dan Fransız İhtilali'ne Kadar Çocukluğun Tarihsel Gelişimi

Orta Çağ yazarları, genellikle erkekleri ve yetişkinleri ele alan hikâye ve eserler yazmışlardır. Edebi eserlerden yapılabilecek çıkarımlar bu yüzden kısıtlı kalmaktadır. Özellikle 12. ve 13. yüzyıl Batı Edebiyatı'nda kız çocuklarından neredeyse hiç söz edilmemiştir. Eserlere konu olan çocuklar ise ancak kral, aziz ya da azize olduklarında haklarında yazı yazmak için bir değere dönüşmüşlerdir.⁸

Avrupa'da çocukluk tarihi ile ilgili çok önemli çalışmalar yapan Fransız Tarihçi Philippe Ariès (1914-1984) Orta Çağ'da çocukluk kavramına ait bulguların olmadığını savunmaktadır. 1960 yılında yayınladığı *L'enfant et la vie familiale sous l'ancien régime* (Yüzyıl Çocukluğu: Aile Hayatının Sosyal Tarihi) isimli meşhur kitabında çocukluk kavramının Avrupa'da 15. hatta 16. yüzyıllardan önce var olmadığını ispatlamaya çalışmıştır.⁹

Neil Postman'da (1931-2003) okuryazarlığın çok fazla yaygın olmadığı bir dönemde Orta Çağ insanların çocukluk ile yetişkinlik arasında kesin bir ayrım yapamayacaklarını savunmuştur. Bu görüşüyle Postman da Ariès'in görüşünü desteklemektedir.

Ariès, eski uygarlıklara ait sanat eserlerinde çocukluğa dair bilgilere ulaşılabilmiştir. Yaptığı çalışmalarda Antik Yunan'da çocukluğun gerçekçi bir şekilde sanat eserlerine işlendiğini görmüş ve çocuğun sosyal hayatına dair çıkarımlar yapmıştır. Ancak Roma Dönemi'ne geçişle birlikte çocukluğun artık yavaş yavaş sanat eserlerinden ve ikonografiden tamamen çıkarılmaya başladığını aktarmaktadır.

Ariès, eserinde 10. yüzyıl sanat eserlerinde çocuğun sanatçılar tarafından "minyatür bir yetişkin" olarak tasvir edildiğini belirtmektedir.¹⁰ Orta Çağ boyunca yapılan heykellerde ve sanat eserlerinde çocuklar genellikle "minyatür yetişkinler" olarak tasvir edilmişlerdir. Tasvirlerde çocuklara özel giysiler yoktur. Yetişkinlerin giydiklerine benzer ağır süslemeli ve teferruatlı kıyafetler dönemin çocuklarının "küçük yetişkinler" olarak

⁸ Öztan, G. G. (2013). *Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşası*. (İkinci Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 15.

⁹ Tan, a.g.m., 8.

¹⁰ Tan, a.g.m., 9.

algılandığını göstermektedir.¹¹ Ariès'in, bu savı doğrudur ve kabul görmüştür. Orta Çağ Avrupa'sı sanat eserlerinde özellikle de kiliselerde yapılan tasvirlerde, başta Hz. İsa'nın çocukluk tasvirleri olmak üzere, tüm çocuklar yetişkinlerin birer benzeri olarak resmedilmişlerdir. Ariès'in "minyatür yetişkinler" tanımlamasını ve dönemin sanat eserlerinde çocukların yetişkinler gibi tasvir edildiğini Jacques Le Goff da desteklemektedir. Goff, 1964 yılında yayınlanan *Medieval Civilization 400-1500* isimli eserinde, Orta Çağ Avrupa'sında çocukluğun farklı algılandığını, sanat eserlerine bakıldığında çocuk tasvirlerinin çocuk gibi görünmediğini belirtmiştir. Çocukların sanat eserlerinde melek olarak tasvir edildiğini hatta putto (putti)¹² olarak resmedildiğini aktarmıştır. Bu putto figürlerde ise çocukların genellikle yetişkin bir birey gibi tasvir edildiğini yazmıştır.¹³ Goff'a göre, 15. yüzyıl öncesinde Orta Çağ Avrupa'sında çocukluğun olmadığıdır. Dönemin sanat eserlerinden anlaşılan çocuk imgesini ise, çocukların tasvir ediliş biçimlerinden dolayı "küçük yetişkinler" (small adults) olarak tanımlamıştır.¹⁴

Ariès'e göre, çocukluğun en erken keşif süreci 13. yüzyılda başlamış olmakla birlikte, çocuk gerçek yapısıyla ancak 15. ve 16. yüzyılların sanat eserlerinde görülebilmektedir. Rönesans sonrası oluşan değişim hareketi resim sanatındaki çocuk çizimlerini de etkilemiştir. 15. ve 16. yüzyıllara gelindiğinde Hz. Meryem'in kollarındaki "Küçük İsa" tasvirleri ve diğer çocuk tasvirlerinde modern çocuk kavramına benzer betimlemeler yer almaya başlamıştır.¹⁵

Ariès, Orta Çağ toplumunda çocukluğun bulunmadığını belirtirken, çocuğun tamamen terk ve ihmal edildiğini de söylememektedir. Sadece Orta Çağ insanının çocukluk ve yetişkinlik kavramını birbirinden ayıramadığına değinmiştir. Niçin ayıramadıklarını ise çocuğun yetiştirilmesi için gerekli olan eğitim sürecini bilmemeleriyle açıklamaktadır. Bu dönemde çocukluk ile yetişkinlik ayrımı yapılamadığından çocukluğa has uygulama ve yöntemler de gelişmemiştir. Çocuk, annesinin himayesinden çıkabilecek fiziki yeterliliğe geldiği zaman direkt topluma karışmış ve erken yaşta yetişkin bir birey haline gelmiştir.

¹¹ Öztan, a.g.e., 16.

¹² Putto, genelde yarı çıplak ve bazen de kanatlı, çoğunlukla erkek çocuk olarak tasvir edilen Orta Çağ sanat eserlerinde sıkça görülen figürdür.

¹³ Goff, J. L. (1992). *Medieval Civilization 400-1500*. Blackwell, 287.

¹⁴ Goff, a.g.e., 288.

¹⁵ Tan, a.g.m., 10.

"Küçük yetişkinler" 16. ve 17. yüzyılda okulların yaygınlaşmasına kadar serflik fikri ile uyumlu şekilde "taşınabilir bir mülkiyet parçası" gibi görülmüş ve usta-çırak ilişkisi içinde meslek öğrenerek hayata karışmışlardır. Çocuklar, çalışma ve üretim ilişkilerine 5-12 yaş arasında başlamışlardır. 12 yaşından sonra çocuk, artık bir birey olarak görülmektedir.¹⁶

Çocukların, usta-çırak ilişkisiyle eğitim alınıp erken yaşta hayata atılması okuryazarlığı ve okullaşmayı Avrupa'da uzun süre geciktirmiştir. Özellikle kilise, uzun süre zanaat örgütlenmesini kendi sosyal, psikolojik ve ekonomik hegemonyasının sürdürülmesinde bir araç olarak görüp, bu sistemi dini argümanlarla da destekleyerek çocukların okullarda eğitim almalarını uzun süre engellemiştir.¹⁷

Orta Çağ'da aileler ise çok kalabalık değillerdir. Çocuk doğumları fazla olmasına rağmen ölüm oranlarındaki çokluk nüfusun hızlı artışını engelleyen önemli etkidir. Ayrıca Hristiyanlığın Gnostik kolu ve takipçileri, cinselliği "şeytani bir eylem" olarak tanımlamışlardır.¹⁸ Çocukla ilgili en yanlış bakış ise "günahkâr çocuk" algısıdır. Kilisenin Orta Çağ'da benimsediği bu çocukluk imgesi ilk günah temelinde meşrulaştırılmış ve günahkâr olarak bakılan çocuk, toplum tarafından hor görülmüştür.¹⁹ Çocukların günahkâr olarak dünyaya geldiği düşünüldüğünden ancak kilise tarafından vaftiz edilirse günahlarından arınabileceğine inanılıyordu Kiliseye göre, kötü huylu olarak doğan çocuklar, kendilerini sonradan gelecek kötülüklerden de koruyamayacakları için Tanrıya teslim olmaları gerekmektedir. Kilisenin ve ailenin temel görevi ise çocukların içindeki bu kötü ruhu yok etmeye çalışmaktır. O dönem de bunun tek yolu ise sıkı bir disiplin ve ceza idi.²⁰ Bu görüş, kiliseye olan gereklilik ve bağlılığın uzun yıllar devam etmesine neden olmuştur.

Kilisenin baskın ideolojisi nedeniyle, Orta Çağ'ın çocukluk anlayışı, büyük ölçüde dini algılamalar ve ritüeller üzerinden okunmaktadır. Dönemin skolâstik ideolojisinden

¹⁶ Genç, Ö. (2016). "Çocukların Orta Çağ Avrupa'sındaki Yeri". *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 247.

¹⁷ Öztan, a.g.e., 17.

¹⁸ Öztan, a.g.e., 19.

¹⁹ Özcan, Ö. (2017). "Orta Çağ'dan Erken Modern Döneme Çocukluğun Tarihsel Gelişimi". *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, (2), 94.

²⁰ Öztürk, a.g.m., 260.

çocukluk da fazlaca etkilenmiştir. Öyle ki Orta Çağ'da çocuk, toplum tarafından kötü davranılan, mal ve kölelik ideolojisinin sonucu bir mülk parçası olarak görülmüştür.²¹

Çocukların günahkâr olduğu tezini savunan Hristiyan düşünür Calvin'e göre de çocuklar doğuştan günahkârdı ve mutlaka kötülüğe yönelecekti. Ancak çocuk, güçlü bir öğrenme yetisine sahipti ve günden alıkonulacak şekilde yetiştirilebilirdi. Bu eğitimi ise çocuğa ilk olarak ana-babası verebilirdi. Çocuğun eğitim ile günden alıkonulacağı görüşünü benimseyen Püritenler, çocuk yetiştirme işini gayet ciddiye almışlardı. Ancak İngiliz Püritenler de tıpkı Fransız Katolikleri gibi çocuğun doğuştan günahkâr olduğuna inanıyorlardı. Ancak düşüncelerindeki iyi nokta ise eğitimle bu kötülüğün giderilebileceğine inanmalarıydı. Eğitimle bu işin hallolabileceği görüşü ileride okulların yaygınlaşmaya başlamasıyla, modern çocuğun eğitim yoluyla şekillendirilmesinin temelini oluşturacaktı. Öyle ki Püritenler, ilk defa çocukların nasıl yetiştirilmesi gerektiğine dair bir kitap yazarak, çocuklar için özel kitap yazma geleneğini de başlatmışlardır.²²

Orta Çağ'ın bitimine doğru ilk günah öğretisi her fırsatta reddedilmeye başlamıştır. Bu karşı çıkış sonucunda, toplumun çocuğa bakışı da yavaş yavaş değişmiştir. Postman'a göre, Rönesans'ın en büyük icatlarından biri 16. yüzyıla gelindiğinde çocukluk fikrini Avrupa'da ortaya çıkarmasıdır.²³ Reform ve özellikle de Rönesans hareketleriyle birlikte kilisenin otoriter gücünün kırılmasıyla çocuğa özel bir alan açılmaya başlamıştır. Artık çocuk; masum, zayıf, hassas ve kırılgan olarak tanımlanıp, üstüne düşülmeye başlanan küçük ve değerli bir bireye dönüşecektir.

Kemal İnal'a göre ise modern çocukluğun oluşmasında iki önemli tetikleyici vardır. Bunlardan biri burjuvazi diğeri ise bilimdir. Gerçekten de burjuvazi çocukluğa dair ilk uygulamaları başlatan kesimdir. Ekonomik olarak refah seviyesi yüksek olan bu toplumsal kesim için, Orta Çağ'ın sonlarına doğru çocuklar, değerli bir kavrama dönüşmüştür. Poster'e göre de bu dönemde artık çocuklar anne-babaları için önemli bir varlık haline gelmişlerdir. Annelik duygusu da burjuvazinin eseri olarak bu zamanda ortaya çıkmıştır.²⁴ Önceleri sadece çocuklarının hayatta kalıp yaşaması için uğraşan aileler artık çocuklarını

²¹ Öztürk, a.g.m., 259.

²² Öztürk, a.g.m., 260.

²³ Öztürk, a.g.m., 260.

²⁴ Öztürk, a.g.m., 269.

toplumda saygın bir yere getirmek için eğitmeye başlayacaklardır. Bu eğitim anlayışıyla burjuvazi kendi sınıfsal değerini de korumayı amaçlamıştır.

Orta Çağ'da çocuğun sadece rol modeli ve onu eğitecek kişileri –baba başta olmak üzere– aile iken, artık bilim, tıp, pedagoji ve eğitim çocuğun hayata hazırlanmasında etkili olmaya başlayacaktır. Burjuvazi ile birlikte çocuk bakımı profesyonelleşmiş, anne-çocuk ilişkisi gelişmiştir. Burjuvazi, yeni görgü kuralları geliştirmiş; çocukların yanında yapıp yapılmayacakları kurallaştırmıştır. Ayrıca çocuklara ayıp kavramı öğretilerek ahlaki bir değer oluşturmaya çalışmıştır. Çocuklara, ayrı isimler verme, farklı odalarda kalma, çocukların yaşlarına göre elbiseler giydirmeye, yeni ve eğitici çocuk oyunları gibi birçok yenilik de burjuvazi tarafından keşfedilmiştir. Burjuvazinin tüm bunları yaparak ortaya yeni bir çocukluk çıkarmasının en önemli sebebi, yine kendi sınıfsal varlığı gibi ekonomiktir. Burjuvazi kendinden sonra gelecek nesli yani çocuğunu doğrudan "müteşebbis mirasçı" olarak görmektedir.²⁵ Eğer ki bu küçük mirasçı iyi bir eğitim alır ve donanımlı bir birey olarak yetişirse bu mirasa en iyi şekilde sahip çıkabilirdi. Dönemin burjuvazisi için çocuk yetiştirme konusunda aksini düşünmek demek, elde edilen sosyal, siyasal ve ekonomik değerlerin kaybolması demektir. Bu yüzden de burjuvazi çocukluğa özel bir önem vermiştir.

Avrupa'da çocukluk anlayışında önemli değişim Aydınlanma Çağı'na geçiş sürecinde yaşanmıştır. 16. ve 17. yüzyılda yaşanan değişimin önemli sebepleri ise kısaca şunlardır; ekonominin tarımdan sanayiye kayması, orta sınıfın gelişmesi ve işçi sınıfının oluşması, aile yapısının ve rolünün değişmesi, tıbbın gelişmesi ile çocuk ölümlerinin azalması, boş zamanların çoğalması ve anne-baba-çocuk ilişkisinde duygusal bağın artmasıdır.²⁶ Özellikle çekirdek aile yapısının yaygınlaşmaya başlamasıyla aileler, daha çocuk merkezli bir anlayışa sahip olmuşlardır. Çocuğa olan ilgi, alaka ve bakım için ayrılan zamanın artmasıyla çocuk ölümleri azalmaya başlamıştır. Ancak ailelerin çocuk yetiştirme konusundaki bilinç düzeyleri artmasına rağmen bu durumun aksi şeklinde çocuk sayısında bir azalma görülmüştür.²⁷ Dahası, toplumun bireyselleşmeye başlamasıyla aile ve ev hayatı da değişime uğramıştır. Evdeki yaşayış değişmiş ve özel hayat önem kazanmıştır.

²⁵ Öztürk, a.g.m., 270.

²⁶ *Toplumsal Tarihte Çocuk, Sempozyum 23-24 Nisan 1993.* (2016, Ağustos). B. Onur. (Yay. Haz.). İkinci Baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, xi.

²⁷ Özcan, a.g.m., 112.

Orta Çağ boyunca her şeyini toplumla birlikte yapan aile artık müstakil bir kuruma dönüşmeye başlamıştır. Bu durum aile bağlarının güçlenmesini de sağlamıştır.²⁸

Ariès'e göre Aydınlanma Çağı'nın başında eğitime olan ilginin artmasıyla çocukluk tarihinde bir dönüşüm yaşanmıştır. Eğitimle gelen bu dönüşümün mimarları "college" kurucularına kadar uzanan 17. yüzyıl Moralistleriydi. Moralistler, toplumu ahlaklaştırma çabaları için çocukların eğitimini ön plana çıkarmışlardır. İlk olarak 16. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'da erkek çocukları okula gitmeye başlamışlardır.²⁹ Okullaşmanın başlamasıyla, çocukların gelişi güzel yetiştirilme biçimi yerini çocukların özel ilgi ve disiplin içinde yetiştirilmesine bırakmıştır.³⁰

Bu dönemde ayrıca eğitimin önemli bir hale gelmesinin diğer bir sebebi ise sanayileşme idi. Sanayileşmeye başlayan toplumlar artık eğitilmiş insan gücüne ihtiyaç duymaktaydı. Yedi yaşına kadar bebek olup sonrasında yetişkin bir birey gibi davranılmaya başlanılan çocuk, artık ihtiyaç duyulan alanda yetiştirilmek üzere okula gitmeye başlamıştır. Çocuğa verilen eğitimin süresi uzadıkça, çocukluğun süresi de uzamıştır.³¹ Çocuklar artık uzun seneler okula gidip yaşlılarıyla vakit geçirip kendi karakteristik özelliklerini kazanmaya başlamışlardır. Orta Çağ'da çocuklar ve ergenler birlikte eğitim görürken, okullar yaşa göre ayrılıp daha kapsamlı eğitimler veren kurumlara dönüşmüşlerdir. İlk başlarda kısıtlı olsa 6-12 yaşın okula gitmesiyle yeni çocukluk yaşı ortaya çıkmıştır. Çocuğun eğitilmeye başlamasıyla modern çocukluk hasletleri de yavaş yavaş oluşmaya başlamıştır.

Avrupa'da 16. ve 17. yüzyıldan sonra geleneksel kısıtlayıcıların zayıflaması ile birlikte çocuğun, yetişkinlerin dünyasından farklı bir biçimde ve farklı bakış açısıyla yetiştirilmesi gerektiği toplumun belli bir kesimi tarafından anlaşılmıştır. Sanayileşme ile ekonomik refah seviyesinin artması, matbaanın bulunması, okullaşmanın artması, burjuvazinin yeni bir yaşam biçimi ortaya çıkarması, Fransız Devrimi'nin cumhuriyetçi eğitim anlayışı gibi kıstaslar, 17. yüzyıl sonrası modern çocukluk anlayışını oluşturan temel etkenler olmuşlardır. Şüphesiz bireyselleşme sürecinin bir ürünü olarak şekillenecek

²⁸ Özcan, a.g.m., 113.

²⁹ Özcan, a.g.m., 99.

³⁰ Tan, a.g.m., 12.

³¹ Özcan, a.g.m., 113.

olan modern çocukluk, büyük oranda orta sınıfın icadı ve sosyo-kültürel inşası olarak ortaya çıkmış ve gelişmiştir.³²

18. yüzyılın başından itibaren artık Avrupa'da modern çocuk imgesi yavaş yavaş şekillenmeye başlayacaktır. Modern çocukluk kazanımlarının temelini dediğimiz gibi eğitim oluşturacaktır. Eğitim, 1700'lerden sonra artık devletler için sistemli bir şekilde yapılması gereken bir zorunluluğa dönüşmüştür. Fusun Üstel, Avrupa'da istendik bir vatandaş oluşturma temelinin "yurttaşlık bilgisi" dersinin okullarda bağımsız olarak okutulmaya başlamasıyla ilişkilendirir.

Üstel'e göre; Yurttaşlık Bilgisi'nin bağımsız bir ders olarak okul programlarında yer alması temelde üç boyutlu bir sürecin ürünüdür. Birincisi; modern merkezi devletlerin gelişimi ve eğitimin (özellikle ilkokulun) dönüştürücü rolünün yönetici seçkinlerce anlaşılması, ikincisi; 18. yüzyılın başından itibaren Avrupa'da çocukluğa ilişkin bakışta yaşanan köklü değişim, üçüncüsü; 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hız kazanan dünyevileşme ve laikleşme sürecidir.³³ Bu üç süreç sonucunda, yetiştirilmek istenilen makbul vatandaş için gerekli bilgiler Yurttaşlık Bilgisi Dersleri ile öğretilecektir.

18. yüzyıl sonrasında, artık çocuklar "kusurlu yetişkinler" ya da "küçük yetişkinler" olarak anılmayıp, hem aile hem de toplum tarafından bağımsız bir aktör ya da başlı başına bir değer olarak kabul görmüştür. 18. yüzyılın ortalarından itibaren tıbbın ilerlemesiyle ortalama insan ömrü uzamış ve çocukluk artık ayrı bir dönem olarak görülmeye başlamıştır. Özellikle burjuvazi tarafından "yeni çocukluk" ve "yeni yetişkinlik" kavramlarının ortaya çıkarılması çocukluğu değerli kılan önemli eylemlerden biri olmuştur.³⁴ Çocukluk gelişimi üzerine ilk örnekleri 17. yüzyılda görülmeye başlayan bilimsel kitapların sayısı da 18. yüzyılda giderek artmıştır. Ayrıca 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ilk çocuk dergileri de Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde çıkmaya başlamıştır.

17. yüzyıl sonrası Avrupa'da çocukluk düşüncesinde yaşanan köklü değişimin temelinde, "günahkâr çocuk" anlayışının yerini "masum çocuk" anlayışına bırakması

³² Öztan, a.g.e., 20.

³³ Üstel, F. (2008) *Makbul Vatandaş'ın Peşinde II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 11.

³⁴ Öztan, a.g.e., 22.

yatmaktadır. Özellikle Jonh Locke'un (1632-1704) çocuğu günahkâr biri olarak görmeyi reddedip, çocukluğu bir "tabula rasa"³⁵ olarak ele aldığı 1693 tarihli *Some Thoughts Concerning Education* (Eğitim Üzerine Düşünceler) adlı kitabı algı değişiminin öncüsü olmuştur.³⁶ Lucke göre; yeni doğan bir çocuğun zihni boş bir levha gibidir. Boş bir zihinle doğan çocuğun sahip olduğu tüm davranış ve değerler sonradan öğrendiklerinden ibarettir.

Ayrıca Locke, çocukların ahlaki olarak da boş bir zihinle doğduklarını söylemektedir. Çocukların zihni doğuştan iyi ya da kötü bir yapıya sahip değildir. Belli bir eğilimle doğmazlar. Büyüyünce nasıl bir kişilik ve karaktere sahip olacakları tamamen gelecekteki yaşantılarıyla alakalıdır demektedir.³⁷ Eğer çocuğun zihni boş olarak dünyaya geliyorsa, bu zihnin işlenmesi görevi de yine bu dönemde aileye, öğretmenlere ve devlete düşmektedir.³⁸

Eser çocukların istenilen şekilde biçimlendirilebileceğini iddia eden bir tez ile ortaya çıkmıştır. Locke'un ortaya attığı bu tez 18. yüzyılın büyük bir bölümüne damgasını vurmuştur. Locke'un ortaya attığı düşünce, Orta Çağ Hıristiyanlık öğretisi olan "günahkâr çocuk" imgesini 18. yüzyılın başlarında sarsan ilk ciddi fikri girişimdir. "Günahkâr çocuk" fikrindeki asıl kırılma ise Jean Jacques Rousseau (1712-1778) ile olacaktır. Rousseau, 1762'de yayınlanan *Emile* adlı kitabında "Yeni doğan bir bebeğin tamamen masum olduğunu ve kalbinde en ufak bir leke olmadığını kabul etmeliyiz"³⁹ ifadesiyle, çocuğun doğuştan günahkârlık öğretilerine, "doğuştan masumiyet" teziyle karşı çıkmıştır. Bu fikri ile Rousseau, çocukluğun yeniden yapılandırılmasında çok önemli katkı sağlamıştır.⁴⁰ Dönemin mevcut çocukluk anlayışına çok ciddi eleştiriler getirip çocuklukla ilgili açılımlar yapmıştır. Rousseau ile romantizm akımı etkin hale gelmiştir. Romantizm akımının yaygınlaşmasıyla birlikte, çocukluğun "bilgelik ve estetik bir duyarlılık çağı" olduğuna dair düşünceler sanat ve edebiyat başta olmak üzere birçok alanda romantik sanatçılar tarafından dile getirilmeye başlamıştır.⁴¹

³⁵ Zihnin boş bir levha olduğu önermesidir. İnsanın boş bir zihinle doğduğunu ele alan J. Locke, bu önermesiyle insanın zihinsel şekillenmesinin hayat boyu kazandıkları ile gerçekleşeceğini öne sürmüştür. Bu görüş psikolojide davranışçılığın temellerinden birini de oluşturmaktadır.

³⁶ Üstel, a.g.e., 12.

³⁷ Öztürk, a.g.m., 267.

³⁸ Öztan, a.g.e., 24.

³⁹ Öztürk, a.g.m., 267.

⁴⁰ Üstel, a.g.e., 12.

⁴¹ Öztan, a.g.e., 26.

Rousseau'nun "masum çocuk" fikri zamanla kabul görmüştür. Çocuğun masum olarak doğduğu ve sonradan eğitilmesi gerektiği gerçeği anlaşıncı okulların önemi de giderek artmıştır. Artık devletler okullar vasıtası ile çocukları şekillendirmeye başlamışlardır. 16. yüzyıldan itibaren ilkokulların temel hedefi okuma-yazma ve sayma öğrenme ile ahlâk ve din eğitimi vermek iken 18. yüzyılın başlarından itibaren bu kazanımların yanına yenileri de eklenerek çocuklara artık okullarda yurttaşlık bilgisi dersleri de verilmeye başlanmıştır.

18. yüzyılda okullardan herkesin yararlanması isteği, eğitimi düzenleyenlerin en temel amaçlarından biri olmaya başlamıştır. Marki de Condorcet (1743-1794) devletin bir "eğitim devleti" olması gerekliliğini ve verilmesi gereken eğitimin tüm yurttaşlara açık olmasının gerektiği fikrini savunmuştur.⁴² Louis René de Caradeuc de la Chalotais (1701-1785) ise 1763'te millî ve laik bir eğitim sisteminin hayata geçirilmesi için parlamentoya sunduğu *Essai d'education nationale ou plan d'etudes pour la jeunesse* (Millî Eğitim Denemesi ya da Gençlik İçin Bir Öğretim Planı) başlıklı raporunda devletin yurttaşların temel eğitimini üstlenmesi gerektiğini söylemiştir.⁴³ Caradeuc, bu fikri ile eğitimin amacının "devlet yurttaşlığı eğitimi" olması gerektiğini dile getirmiştir. İngiliz Caradeuc ile Alman filozof Johann Gottfried Herder (1744-1803) "millî eğitim" kavramını ilk kullanan düşünürlerdendir. Philanthropinum Okulu'nun kurucusu, eğitim reformcusu, Johann Bernhard Basedow (1724-1780) ise eseri *Methodenbuch*'da Aydınlanma Çağı'nın gereksinimlerini karşılayacak eğitimin amacını şöyle açıklamıştır: "Çocukları herkes için faydalı, yurtsever ve mutlu bir yaşama hazırlamak."⁴⁴ Tüm bunlar gösteriyor ki, başta Fransa ve İngiltere'de başlayan eğitimin gerekliliği fikri zamanla Rusya, Prusya ve tüm Avrupa'ya yayılmıştır. Rusya, ünlü Fransız ansiklopedisti Denis Diderot'tan, eğitim üzerine bir plan istemiştir. Diderot, 1774-75'te *Rus Hükümeti İçin Bir Üniversite Planı ya da Tüm Bilimler İçin Bir Milli Eğitim Planı* başlıklı raporunda okulların nitelikli birey ve yurttaş yetiştirmedeki işlevine değinmiştir. Diderot'a göre okulların görevi: "Hükümdara gayretli ve sadık tebaalar; asillere faydalı vatandaşlar; toplum için bilgili, namuslu ve mümkün olduğu kadar sevimli unsurlar; ailelere iyi koca ve babalar, devlete düşünen büyük zekâlar; dine, vicdanlı ve sulhsever hizmetçiler sağlamaktır."⁴⁵

⁴² Üstel, a.g.e., 16.

⁴³ Üstel, a.g.e., 14.

⁴⁴ Üstel, a.g.e., 14.

⁴⁵ Üstel, a.g.e., 13.

Bu raporda da "milli eğitim" kelimesi zikredilmiştir. Aslen Fransız İhtilali sonrası bolca duyulacak olan bu kelime ihtilal öncesinde de düşünürler tarafından kullanılmıştır. Milli eğitimin amacı vatandaşı ya da yurttaşı medeni bir birey haline dönüştürmektir. Özellikle 16. ve 18. yüzyıl arası medeniyet anlayışı, vatandaşların ölçülü bir birey olmaları demektir. Medeniyetin öğrenileceği en iyi yer ise artık okullardır.

18. yüzyılda yaşanan yeniliklerin temelinde bir önceki dönemin fikirlerini reddetme düşüncesi yatmıştır. Esasen çocukluğa ilişkin dönemler arasındaki ilişki de bir önceki dönemin eleştirisi ya da tamamen reddedilmesi üzerine kurulmuştur denilebilir.⁴⁶ 18. yüzyılın sonuna kadar yavaş bir biçimde şekillenen çocukluğun politik inşasına dair unsurlar, Fransız İhtilali ile birlikte hız kazanmıştır. Ulus devlet anlayışı ve milliyetçilik düşüncesi etrafında şekillenen yeni Avrupa'da, çocukluk daha da ön plana çıkmaya başlayacaktır.

2.1.2. Fransız İhtilali Sonrası Avrupa'da "Yurttaş Çocuk" İdealizmi

Fransız İhtilali öncesi Avrupa toplumları çocuğu, ya görmezden gelmiş ya da onu belli bir yaş aralığını temsil eden sıradan bir birey olarak ele almıştı. Aydınlanma Çağı'yla birlikte çocuğun yetiştirilme biçimindeki yöntemlerin değişmesiyle ilk modern çocukluk yaklaşımları da bu dönemde gözlemlenmişti. Fakat Fransız İhtilali sonrası Avrupa'da karşımıza bambaşka bir çocukluk çıkmaktadır. Fransız İhtilali'ni yapanlar önceki yönetimin tüm değer ve uygulamalarını reddetmişlerdir. Öyle ki İhtilali yapanlar, 1789 öncesi geleneksel çocukluk anlayışını da reddedeceklerdir. Fransız İhtilali ve sosyo-politik yansımaları ile Avrupa'da çocukluk, politik yaklaşımlarla yeniden şekillendirilmek istenmiştir.

İhtilal sonrası hedeflenen yeni çocukluğun özünde dönemin en güçlü kelimesi Cumhuriyet vardır. Cumhuriyetçi hasletlere sahip yeni bir toplum inşa etmek isteyen devrimciler, top yekûn bir eğitim seferberliğine girişmişlerdir. Devrimciler, eğitim ile toplumun yeniden inşa edilebileceğine inandıklarından, ilk işleri çocukların eğitime yönelerek yeni bir nesil yetiştirmek olmuştur. Dönemin ailelerden beklenen çocuklarını "millî bilinç" ile yetiştirmeleridir. Devrimciler için ulaşılmak istenilen "ideal çocuk" tanımı, "bilgili ve cumhuriyetçi hasletlere sahip vatansever bir birey" olmasıydı. "Ulus-

⁴⁶ Öztürk, a.g.m., 256.

devletin modern çocuğu, artık ailesiyle birlikte –hatta kimi zaman ailesinden önce– millete ve devlete aitti."⁴⁷ Bu tarihten sonra artık çocuk politik bir unsurdu ve asla ihmal edilemezdi. Çocuk demek, idareciler için devletin geleceği demektir. Yeni rejimin ayakta kalabilmesi içinse temel Cumhuriyet değerleri çocuklara planlı bir şekilde aktarılmalıydı.

"Yurttaş çocuk" idealizmine ulaşmak için çocuklara kazandırılacak politik değerler eğitim ile verilmeye çalışılmıştır. Ancak bunun için önce eğitim sisteminin ve yönteminin değiştirilmesi gerekmektedir. İlk olarak eğitim yaygın bir hale getirilip merkezileşmesi ve devletleşmesi sağlanmıştır. Bu yeni dönemde ulusal eğitim ile tüm toplumsal sorunların çözüleceğine inanılmıştır. Eğitim, olabildiğince erişilebilir yapılmaya çalışılmıştır. Çünkü ulaşılması hedeflenen Cumhuriyet değerlerini belli bir kesim değil tüm toplum kazanmalıydı. Bir kesimin ortak değerlerden eksik kalması demek amaçlanan hedefin tam manasıyla gerçekleşmemesi demektir.

Eğitimle ilgili ilk etkili girişim, 1789 yılında Cumhuriyetçi devlet adamı Jules Ferry (1832-1893) tarafından yapılmıştır. Fransız Meclisi'ne sunduğu ve kabul edilen yasa teklifi ile devlet tarafından izin verilenler hariç ülkedeki tüm dini eğitim kurumları kapatılmıştır.⁴⁸ Ferry, ayrıca ülkede zorunlu ve parasız bir eğitim modeli oluşturulup uygulamaya konulmasını da sağlamıştır. Dini eğitim veren okullar kapatılarak, tanrısal kaynaklı egemenlik yerine "millî egemenlik" ilkesi benimsenmiştir. Eğitimin merkezileşmesiyle okullar çoğalmış, okuma yazma bilen sayısı ise artmaya başlamıştır.

Cumhuriyetçi okul kuramcılarının olan Marki de Condorcet (1743-1794) meclise sunduğu 1792 tarihli raporunda; devletin bir eğitim devleti olması, hiçbir yeteneğin gözden kaçırılmaması ve eğitimin tüm yurttaşlar tarafından erişilebilir olması gerektiğine değinmiştir.⁴⁹ Condorcet 1792'de yazdığı 5 ciltlik *Kamu Eğitimi Üzerine Anılar* isimli eserinde dinsel iktidardan bağımsız "millî eğitim" anlayışını savunmuştur.

19. yüzyıl boyunca eğitimin demokratikleşip ulaşılabilir bir hale gelmesiyle, kitlesel bir forma dönüşmüştür. İlköğretim, zorunlu hale getirilerek başta Fransa ve Prusya olmak üzere milliyetçi toplumun temel eğitim merkezi haline dönüşmüştür. Ders kitaplarına "vatan" ve "vatanseverlik" konulu yazılar eklenip, tarih ve coğrafya derslerine

⁴⁷ Öztan, a.g.e., 26.

⁴⁸ Öztan, a.g.e., 27.

⁴⁹ Üstel, a.g.e., 14.

millilik kazandırılmıştır. Beden eğitimi ve müzik dersleri konularak, beden terbiyesinin yanında marşlar ile çocukların milli duyguların farkına varmaları amaçlanmıştır.⁵⁰ Ortaya çıkan bu modern okullar; kiliselerin, loncaların ve ailelerin yerini almaya başlamıştır.

Fransa'da yayınlanan 27 Ocak 1794 tarihli kararname ile devlet ülkedeki öğretmenlerden, tüm öğrencilere *İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi*'ni okutup, Cumhuriyetin yasalarını öğretmeleri istenmiştir. İmparatorluk ve Restorasyon Dönemleri'nde dersin içeriği değişmekle birlikte, önce imparator ve hanedana daha sonra ise prens ve ailesine toplumsal bağlılığın sağlanması amaçlanmıştır. Öğrencilere eşitlik, kardeşlik ve özgürlük ifadeleri yine politik argümanlarla okullarda öğretilmeye çalışılmıştır.

Bu dönemin en önemli dersi ise "Yurttaşlık Bilgisi Dersi" olmuştur. 1875 yılında Avusturya-Macaristan yönetimi, 8 Nisan ve 19 Temmuz Kararnameleri ile ilköğretimdeki tüm kız ve erkek öğrencilere, devletin kurumsal/siyasal yapısı ve ikili monarşinin tarihini öğretmek için yurttaşlık bilgisi dersini eğitim müfredatına almıştır. Belçika, 11 Eylül 1860-10 Ekim 1878 tarihli eğitim yönetmelikleriyle ilköğretimdeki kız ve erkek öğrenciler için yurttaşlık bilgisi dersini zorunlu hale getirmiştir. İsviçre, 1873 itibarıyla hâkimiyeti altındaki tüm kantonlarda yurttaşlık bilgisini zorunlu ders yapmıştır. Almanya'da ise 15 Ekim 1875 tarihli Eğitim Planı'yla yurttaşlık bilgisi dersini eğitim-öğretim planına dâhil etmiştir. Ancak Almanya'daki dersin içeriği diğerlerinden farklı olmuştur.

Almanya yurttaşlık dersinde, vatanseverlik duygusu ve hanedana bağlılığın yanında Alman millî tarihine damgasının vurmuş prens ve önemli devlet adamlarına hayranlığı artıracak ve onlara benzemeyi özendirecek bir yurttaş eğitim müfredatı işlemiştir. Kıta Avrupa'sında okullarda yurttaşlık eğitimi girişiminin en iyi şekilde işlendiği ülke Fransa olmuştur.⁵¹ Fransa, anayasayı bilen, Cumhuriyet rejiminin ahlaki değerlerine sahip, millî bilince vâkıf yurttaş bir çocuk yetiştirmeyi amaçlamıştır. Özellikle 28 Mart 1883 tarihli yasa ile yurttaşlık bilgisi dersi, öğrencilere yeni rejimin değerlerini benimsetmeyi, ikna etmeyi ve bu yolla da rejimi istikrara kavuşturmayı hedeflemişlerdir. 1880-1914 arası

⁵⁰ Öztan, a.g.e., 28.

⁵¹ Üstel, a.g.e., 16-17.

dönemde Fransa'da, kız ve erkek çocuklar için 137 adet Yurttaşlık Bilgisi kitabı yayınlanmıştır.⁵²

Fransa yöneticileri, 1882 tarihli eğitim yasaları ile öğretmenlerden ilk önce Cumhuriyet, Fransa, vatan ve devlet aşkını öğrencilerine öğretmelerini istemiştir. Ayrıca öğrenciler kilisenin değer yargılarından uzaklaştırılıp, Tanrıya, aileye ve otoriteye saygılı olacak şekilde eğitilmişlerdir. Dini eğitimin yerini artık daha laik bir eğitim almaya başlamıştır. Çocuklarda ki vatan aşkını pekiştirmek için ise okullarda 1877'de Augustine Foulliee (1933-1923) tarafından yazılan ve 366 baskı yapan *La Tour de la France par deux enfants* (İki Çocuğun Fransa Gezisi) isimli kitap 1913 yılına kadar çocuklara okutulmuştur.⁵³ Neredeyse iki neslin eğitime tekabül edecek süre boyunca bu kitabın kesintisiz olarak okullarda okutulması önemli bir istikrar olarak değerlendirilebilir. 19. yüzyıl sonlarında Fransa Cumhuriyetçileri için çocukluğun politik inşasının amacı; "...Yurttaşları ahlaki yönden yükseltmek, yasalara saygı duymalarını ve itaat etmelerini sağlamak, bir yandan bireysel ve toplumsal görev bilinçlenmesine katkıda bulunurken, diğer yandan okullaşmış çocuklarda bazı kişilik özelliklerini uyandırmak, belirli toplumsallık biçimlerini teşvik etmek, kısacası yurttaşlık duyarlılık ve davranışlarını siyasal amaçlar doğrultusunda eğitmek anlamına gelmiştir."⁵⁴

Avrupa'da çocukluğun tarihsel gelişimi tüm bu sancılı dönemleri geçirecek 20. yüzyıla ulaşmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın yaklaştığı dönemde çocukluk yeniden bir değişime uğramıştır. Siyasi birliklerini tamamlayan Avrupa ulus devletleri hızlı bir silahlanma yarışına girmişler ve savaşı kaçınılmaz kılan eylemlerde bulunmaya başlamışlardır. Birçok devlet savaşın sinyallerini önceden almış olup, vatandaşlarını savaşa ve savaş koşullarına hazırlama girişimine koyulmuştu. Bu dönemde devletlerin eğitim müfredatlarında ve zamanın popüler çocuk dergilerinde "vatanseverlik", "askerlik", "kahramanlık", "cesaret", "itaat", "fedakârlık", "zafer", gibi kelimeler sıkça geçmeye başlamıştı. Özellikle dergilerdeki emperyalist ve militarist yazılar ile politik kavramlar hızla çoğalmıştır. Çocuklar savaş oyunları ve oyuncakları ile hızlı bir şekilde militarize edilmek istenmiştir.⁵⁵ Edebi yazılar ya da savaş oyun ve oyuncaklarının yanı sıra, özellikle batıda çocuklar izcilik ile de militarize edilmeye çalışılmışlardır. Baden Powell'in 1904

⁵² Üstel, a.g.e., 19.

⁵³ Üstel, a.g.e., 21.

⁵⁴ Üstel, a.g.e., 23.

⁵⁵ Öztan, a.g.e., 26-27.

yılında ilk şeklini verip "iş ve müdafaa için hazır ol" sloganıyla oluşturulan izcilik örgütleri, erkek çocuklarını 1907 yılından itibaren birer küçük savaşçı olarak eğitmeye başlamıştır.⁵⁶ Çocuklara ya da gençlere izcilikte ilk olarak, nasıl nişan alacakları, nasıl mesafe ölçecekleri, nasıl keşfe çıkacakları ve nasıl manevra alacakları öğretilmiştir. İzcilere, izcilik ilkelerine uyacaklarına dair yemin ettirilerek üniformayı andıran elbiseler giydirilmiştir. Disiplin ve itaat izcilik için vazgeçilmez değerlerdir.

İzgilere, minyatür tüfeklerle atış eğitimi verilip, vatan savunması için gerek duyulursa silah kullanmaları gerektiği sık sık vurgulanmıştır. İzcilik faaliyetleri ilk olarak İngiltere'de ortaya çıkmıştır. Diğer ülkelere yayılması uzun sürmese de izcilikle militarize edilen çocuk sayısı dönemin şartlarına göre oldukça azdır. Çocukların militarizasyonu için en etkili yöntem ise savaş ve kahramanlık hikâyelerinin anlatıldığı popüler çocuk dergileri olmuştur.

Avrupa'da çocuklar, tarihsel süreç boyunca zorlu ve diktalar içeren dönemlerden geçerek yetiştirilmişlerdir. Çocuklara isim dahi verilmeyen dönemlerden, modern çocukluk hasletlerine vakıf, sağlıklı çocuklara erişmek Avrupa için hiç kolay olmamıştır. Ulus devlet idealizmiyle birlikte çocukluk, devletlerin en temel ilgilendikleri konu haline gelmeyi ancak 1900'lerde başarmıştır.

Avrupa'da tüm meşakkatli durumlara rağmen, geçen her yıl çocuklar için daha iyi ve yaşanılabilir hale gelmiştir. Ancak Birinci Dünya Savaşı, her alanda olduğu gibi çocukları da çok derinden etkilemiştir. Çocukları hararetilce savaşa hazırlayanlar, savaşın bitiminde çocukların tekrardan bu şekilde ezici bir savaşla karşılaşmaması için yeni bir çocukluk inşası sürecine girişmek zorunda kalmışlardır. Çocuğun politik inşasındaki yaklaşımlar açıkça göstermektedir ki Avrupa'da her dönemde çok farklı bir çocukluk yaşanmıştır.

2.2. Osmanlı Devleti'nde Çocukluğun Tarihsel Gelişimi

Osmanlı Devleti'nde çocuklar, Avrupa'da olduğu gibi çok zorlu süreçler geçirmemişlerdir. İlk günah öğretisinden dolayı Avrupa'da günahkâr olarak görülen çocuk, aynı dönemlerde Osmanlı'da masum ve günahsız biri olarak görülmekteydi. Osmanlı'da

⁵⁶ Öztan, a.g.e., 29.

çocuklara atfedilen değer ve yargıların özünde İslamiyet vardı. İslamiyet'in belirlediği kural ve kaidelere göre çocukların hayatı şekillenmiştir. İslamiyet'te çocukluk geniş ve ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Kuran ve Sünnet'te, çocuk buluş çağına erene kadar mükellef sayılmamıştır. Buluşa erene kadar himaye altında tutulması gereken biri olarak görülen çocuk, ilk olarak biyolojik gelişimi göz önünde tutularak belli bir yaş aralığına konumlandırılmıştır.

İslamiyet'te çocukluk, yetişkinlikten farklı ve özel bir biyolojik dönem olarak algılandığından çocukların yetiştirilme sorumluluğu yetişkinlere verilmiştir. İslamiyet'e göre çocuklar doğuştan Müslüman ve günahsızdır. Rûm Sûresi 30-32. ayetlerindeki "kendini Allah'ın insanlara yaratılıştaki verdiği dine ver" meali ve Hz. Peygamber'in hadisindeki "her doğan İslam fıtratı üzere doğar, sonra annesi, babası onu Yahudileştirir, Hristiyanlaştırır veya Mecusileştirir" ifadeleri bu görüşün temel kaynaklarından⁵⁷. Öyle ki ölen çocukların günahsız oldukları için direkt cennete gideceklerine inanıldığından çocuk cenazelerine talkin verilmemesi de bu düşünceden ötürüdür.

İslamiyet'e göre çocukluğun dönemleri ise şöyledir; doğumundan başlayıp süten kesilinceye kadar sabıyy, süten kesilme ile yedi yaş arası gulâm, yedi ile on yaş arası yâfi' ve on ile on beş yaş arası hazver olarak adlandırılmıştır. Doğumundan yedi yaşına kadar hiçbir sorumluluğu olmayarak ceza sorumluluğu dışında kalan çocuklar, yedi-on beş yaş arası ise ta'zir denilen ceza ve eğitim uygulamasına tabidirler.⁵⁸ İslamiyet'te yetişkinliğe geçiş biyolojik olarak buluşa ermekle başlamaktadır. Ancak toplumsal ve kültürel olarak çocuğa eğitim verilip disipline edilmesi yedi yaşında başlayıp on beş yaşına kadar devam ettiği zamanlarda olmuştur. Klasik dönemde yedi yaşında başlayan eğitim on, on bir yaşlarında bitse de 19. yüzyıl da on beş yaşına kadar hatta yüksek okulların açılmasıyla daha da uzun süre devam etmiştir. Kısaca Osmanlı'nın tüm dönemlerinde İslamiyet temelli bakışın topluma uyarlanmış haliyle çocuklar yetiştirilmiştir demek yanlış olmaz.

Genel hatları ile Osmanlı'da çocuğa bakışın mantıksal kavramını anlattıktan sonra, bu bölümde ilk olarak kuruluş yıllarından 19. yüzyıla kadar çocuğun nasıl algılandığından ve aile/toplum yapısındaki yerinden bahsedilmeye çalışılacaktır. Daha sonra ise Tanzimat Dönemi'nde başlayan algısal farklılıkların temeline değinilip, II. Meşrutiyet Dönemi'nde

⁵⁷ Tan, a.g.m., 4.

⁵⁸ Tan, a.g.m., 5.

nasıl bir çocukluk istendiği ve Balkan Savaşları sonrası oluşan yeni "Türkçü-milliyetperver" çocuk değerleri üzerinde durulacaktır.

2.2.1. Osmanlı'da Tanzimat Dönemine Kadar Çocuğun Toplumsal Durumu

Tarih boyunca kurulan Türk devletlerinde ailelerin sağlamlığı ve gelişmişliği hep ön planda olmuştur. Türk ailesinin en önemli unsuru olan çocuk, ailelerin gözünde bir servet, istikbal, ailenin ve toplumun garantisidir. Aile içinde çocuk vazgeçilmez bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuksuz aileler neredeyse kabul görmemektedir. Turan'ın aktarımıyla Osmanlı kuruluş dönemi aile hayatıyla ilgili Aşıkpaşazade şöyle söylemektedir; "Bu âlemde maksâd olan birkaç şeydir. Oğul evlendirmek, kız çıkarmak ve dünyadan ahrete iman ile gitmek."⁵⁹ Aile kurumunun ana amacı neslin devamını sağlamaktır. Çocuk evliliğin beklenen meyvesidir. Doğum aile için büyük bir mutluluk demektir. Çocuğun doğumu sonrası yaşan sevinçten ötürü "hediyeler verilir hatta babalar çoğu zaman ziyafet bile verirlerdi."⁶⁰ Çocuğun doğumu, isim verilmesi, erkek çocukların sünnet edilmesi toplum için önemli zaman dilimleri olmuştur. Çocuğun ilk eğitimi ise aile içinde evde, anne babalar tarafından verilmiştir. Çocuğun rol modeli klasik dönemde anne, babası olmuştur. Çocuk büyüyünceye kadar anne, babasına bağımlıdır. Biraz büyüyünce ise çocuklar eğitim için mektebe gitmişlerdir. Ancak mektebe gidebilen öğrenci sayısı çok fazla değildir.⁶¹ Okula başlama yaşı ise klasik dönemde net değildir. Çocuklar genellikle ilk mekteplerde beş-on yaş arasında eğitim görmüşlerdir. Okula başlama yaşı ise genellikle beş ya da altı olmuştur. Okullarda dönemin çocukları üç ya da dört sene eğitim almışlardır.⁶² Çocuğun küçük yaşlarda ailesinden aldığı eğitim ile –dönemin şartları göre– istendik düzeye gelebileceği Osmanlı kuruluş döneminde toplum tarafından bilinmekte idi. Çocuğun eğitiminde ailenin ve babanın rolü Bezm ü Rezm'de şöyle anlatılmaktadır:

"...Çocuk baba ocağında ve kucağında gelişip büyür. Büyüklerinin huyunu ve ahlâkını kapar. Ailenin ve çevrenin, insan ruhunda iyi veya kötü yönlerde çok büyük tesirleri vardır. Bilhassa eğitim ve öğretim için verimli bir yaş olan çocuklukta ve gençliğin ilk yıllarında ailenin etkisi daha fazla görülür. Çünkü çocuğun ruhu sadedir. Gençlerin ve yaşlıların

⁵⁹ Turan, R. (1999). "Osmanlıların Kuruluş Yıllarında Çocuk". G. Eren (Editör), *Osmanlı Ansiklopedisi*, Birinci Baskı. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 483.

⁶⁰ Doğan, İ. (1999). "Osmanlı Ailesinin Sosyolojik Evreleri: Kuruluş, Klâsik ve Yenileşme Dönemleri". G. Eren (Editör), *Osmanlı Ansiklopedisi*, Birinci Baskı. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 376.

⁶¹ Turan, a.g.e., 485.

⁶² Hızlı, M. (1999). "Osmanlı Sıbyan Mektepleri". G. Eren (Editör), *Osmanlı Ansiklopedisi*, Birinci Baskı. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 212.

ruhunun aksine orada şekiller ve bilgiler çabuk ve kolay bir şekilde yer tutar. Gençlik ve yaşlılıkta ruh, odun gibi kurudur. Değişiklik ve düzeltme kabul etmez."⁶³

Bu metinden de anlaşılacağı üzere çocuğun, karakter ve ahlâkının şekillenmesindeki ilk önemli etken aile ve yaşadığı çevredir. Aile birliği ne kadar sağlam olursa yetişen çocuğun vâkıf olacağı hasletlerde o derece güçlü olmuştur. Ayrıca metinde değinilen önemli bir nokta ise çocuğun ruhunun küçüklükte sade olduğu ve erken yaşlarda bu ruhun daha kolay şekillendirilebileceğinin bilinmesidir.

Osmanlı toplumunda çocukluklar, büyüyüp gençliğe erişseler bile aileleri tarafından sahiplenilmeye devam edilmişlerdir. Ta ki genç evlenip ayrı bir aile kuranca bu sahiplenme son bulmaktadır. Osmanlı toplumunda çocuk yetiştirme bir süreç dâhilinde yapılmaya çalışılmıştır. Ailede öğrenilecek bilgiler, cami ve medreselerde öğrenilecek dini bilgiler, okullarda öğrenilecek bilgiler olarak devam etmiştir. Çocuk yetiştirmek için aileler kendilerinden önce gelen atalarının uygulamalarını tekrar etseler de dönemin şartları için bu durum yeterli olmuştur.

Osmanlı ailesi için iyi bir çocuk yetiştirmek her dönem önem arz etmiştir. Özellikle ailelerin iyi çocuk yetiştirilmesine önem vermelerinin altında yatan sebeplerin başında ise, "hayırlı bir evlat yetiştirip topluma kazandırılırsa ebeveynin sevap defterinin hiç kapanmayacağı inancı" gelmektedir.⁶⁴ Çocuk yetiştirilmesine önem verilmesinin bir diğer sebebi ise çocukların, devletin ve toplumun geleceği olarak görülmeleridir. Aile özelde kendi soyunun ve sülalesinin devamı için çocuğunu yetiştirirken genelde ise çocuğun yetiştirilmesi toplum ve devletin devamı içindir. İngiliz yazar Arnold Toynbee de Osmanlı toplumunda çocuğa verilen değerle ilgili şunları söylemektedir; "...Osmanlı tarihe mal olmuş dev bir yapıydı. Şüphesiz bu yapının doğup gelişmesinde, eski devirlerden beri çok değerli bir varlık olarak telakki edilen Türk çocuğunun, en büyük temel telakki edilmesi, gerçeğinin büyük payı vardır. Bu devirde Türk çocuğunun yetişmesinde gösterilen hassasiyet Osmanlı siyasi yapısını büyüttmüş, dünyanın en kalıcı kültür varlıklarından birisi olmasını sağlamıştır."⁶⁵

⁶³ Turan, a.g.e., 485.

⁶⁴ Turan, a.g.e., 488.

⁶⁵ Turan, a.g.e., 488.

Tüm bu değerlendirmeler karşısında görülüyor ki Osmanlı toplumu için çocuk değerliydi ve geleceğin emanetiydi. Ancak Osmanlı Dönemi çocukluk tarihi üzerine derinlemesine çalışma yapmamıza imkân sağlayacak yeterli sayıda kaynak, çalışma ve doküman şuan için tam anlamıyla mevcut değildir. Osmanlı Dönemi'nde çocuk vardı ve değerliydi ancak modern çocuk algısında olduğu gibi kendine has müstakil bir varlıkta değildi. Yerasimos'un Osmanlı Dönemi'nde yapılan çocuk gravürlerinde çocuklar giyim ve kuşamları ile "küçültülmüş" bir büyük olarak tasvir edilirdi savı Avrupa'daki "küçük yetişkinler" betimlemesinin benzeridir.⁶⁶ Ancak Yerasimos'un incelediği eserlerdeki çocuk figürleri sadece dediği gibi kılık kıyafet ile yetişkinlere benzemektedir. Yoksa yapılan tasvirlerde çocukların elbiseleri hariç sıfatları Avrupa'dakinin aksini gerçek çocuk görünümüne yakındır. Klasik dönemle ilgili direkt çocukluk üzerine yapılan çalışmalar çok fazla olmasa da aile, kadın ve toplumsal cinsiyet üzerine yapılan çalışmalar bizlere çocuklukla ilgili önemli bilgiler vermektedir. Bu dönemle ilgili kapsamlı ve müstakil çalışma Yahya Araz tarafından yapılmıştır.⁶⁷

Çocuk tarihi araştırmacısı olan Cüneyd Okay da Tanzimat Dönemi öncesinde müstakil bir çocukluktan bahsedilemeyeceğini söylemektedir. Okay'a göre; 19. yüzyıl öncesi "çocuklarla ilgili söylenebilecekler özetle, mektebe başlama merasimi olan âmin alayları, basit ve ilkel oyun ve oyuncaklar ve sünnet törenlerinden ibarettir."⁶⁸ Araz'a göre Okay, Marianna Yerasimos'un gravürlerde çocukların "küçültülmüş" olarak gösterildiği savını kaynak aldığını ve bu bakışla Tanzimat öncesi ayrı bir çocukluk olmadığı görüşünü benimsediğini aktarıyor. "Birkaç gözlem ve gravürden yola çıkıp tüm çocukları küçük yetişkinler olarak görmek doğru mu?" diye sorarak da eleştirisini dile getiriyor.

Ayrıca Araz; Öztan'ın Tanzimat öncesi Osmanlı'da müstakil bir çocukluk yoktu öyle ki ilk kez çocukluk Tanzimat sonrası "kurumsal ilgi" sonucu ortaya çıktığı tezine de karşı çıkıyor ve "söz konusu edilen dönemde yetişkinler devletin kurumsal ilgisine mazhar oluyorlar mıydı?" diye de soruyor. Araz, Tanzimat öncesi dönemde "çocuklar, devletin müdahale etmekten kaçındığı aile içi ilişkilerin bir parçasıydı" diye de ekleyerek devletin

⁶⁶ Yerasimos, M. (2016, Ağustos). "16-19. Yüzyıl Gravür ve Suluboyalarında Osmanlı Çocuk Figürleri". B. Onur. (Yay. Haz.). *Toplumsal Tarihte Çocuk, Sempozyum 23-24 Nisan 1993*. İkinci Baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. (58-68).

⁶⁷ Araz, Y. (2017). *16. Yüzyıldan 19. Yüzyılın Başlarına Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak*. (İkinci Baskı). İstanbul: Kitap Yayınevi. / Eser çocukluk tarihiyle ilgili önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Araz, eserinde fetva mecmuaları, terbiye kitapları, mahkeme kayıtları ve arşiv belgeleri ile ele aldığı dönemin çocuk tarihini çalışmıştır.

⁶⁸ Araz, a.g.e., 19.

çocuğa bakışını açıklıyor.⁶⁹ Araz'ın da dediği gibi klasik dönem boyunca çocuk sadece ailenin merkezinde kalmış devlet nezdinde direkt olarak toplumsal bir önem atfedilmemiştir. Tanzimat öncesi dönemde çocuklukla ilgili bilgilerimiz kısıtlıdır. Bu dönemde çocuklarla ilgili bildiklerimizin az olmasının genel sebepleri; "...Çocuklardan geriye çok az eşya ve oyuncak kalması, yazılı kaynağın kısıtlı olması, ahlak ve terbiye kitaplarının genellikle erkekler için yazılmasından ötürü kız çocukları hakkında çok az veri olması, nüfusun büyük çoğunluğunun kırdan yaşaması ve toplumsal yaşantılarının kayıt altına alınamaması" şeklinde sıralanmaktadır.⁷⁰

Dönemli ilgili bilgiler kısıtlı olmakla birlikte çocuklar aile gözetiminde çocukluklarını yaşamışlardır. Osmanlı klasik döneminde çocuğun eğitim ve bakımından ilk olarak aile sorumlu olmuştur. Bu dönemde eğitimin temeli dini içerikliydi ve çocuğa ilk dini bilgileri öğretmek de yine ailenin sorumluluğundaydı. Erkek çocuklar, genellikle on iki yaşını tamamladıktan sonra genç olarak telakki edilip bir mesleğe yönlendirilmişlerdir. Kızlar için ise genç olmak demek evlenilebilecek olgunluğa gelmek demektir. Erkekler buluşa erip vergi defterlerine kaydedilince ancak devlet nezdinde bir değere sahip olmuşlardır.

Osmanlı'da klasik dönemde aile temelli, toplum eksenli gerçekleşen çocuk eğitimi ve çocukluk algısı Tanzimat sonrası ilk önemli değişimini gerçekleştirip modern bir şekil almaya başlamıştır. Sadece aile ve ilk mekteplerde çocuklara verilen eğitimlerin kaliteli bir nesil yetiştirmek için yeterli olmadığının anlaşılmasıyla artık çocuk eğitiminde ailenin yanında, okul, öğretmen ve devlet faktörü de ön plana çıkmaya başlayacaktır.

2.2.2. Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Modern Çocukluğun Oluşumu

Tanzimat Dönemi, Osmanlı Devleti'nde geniş çaplı yenileşme hareketlerinin ortaya çıktığı bir zaman dilimidir. Bu dönemde yapılan yenileşme girişimleri, 17. ve 18. yüzyıllarda yapılan kısa süreli bir veya birkaç mesele üzerine odaklanılan ıslahat girişimlerinden farklı olmuştur. Tanzimat öncesi genellikle askeri ve ekonomik alanda yapılan yenileşme hareketleri artık siyasal ve toplumsal alanda da yapılmaya başlamıştır. Özellikle, siyasal ve askeri alanda yaşanan gerileme ve güç kaybı sosyal ve ekonomik

⁶⁹ Araz, a.g.e., 21.

⁷⁰ Araz, a.g.e., 30-31.

yaşamda birçok sorun ortaya çıkarmıştır. Sorunların çözümü için ise Batılılaşma yolu tercih edilmiştir. Bu dönemdeki Batılılaşma algısı Avrupa'daki ilerlemeleri takip edip onlara uygun ıslahatlar yapmak demektir.

Avrupa'da bu dönemde yeni bir çocukluk algısı oluşmuş ve çocuk eğitime özen gösterilmeye başlanmıştır. Özellikle Fransız İhtilali sonrası ortaya çıkan "yurttaş çocuk" idealizmi neticesinde çocuk ve çocukluk devletlerin temel politikalarından biri haline gelmeye başlamıştır. Avrupa'da çocukluk üzerinde oluşan bu algı değişikliği 19. yüzyıl Osmanlı'sında çocukluğa bakışı değiştirecek ve yeni bir çocukluk oluşturma girişimlerini hızlandıracaktır.

19. yüzyıl kısaca Osmanlı Devleti için modernleşme ve yenileşme dönemi demektir. 1800'lerin başında dünyaya gelen çocuklar Osmanlı klasik yaşamı ile modernleşmeye çalışılan yaşam arasında kalmışlardır. Öyle ki bu dönem hem klasik yapıların ayakta kalıp faaliyetlerine devam ettiği hem de yeni modern kurumların faaliyete başladığı bir dönem olmuştur. Eski ve yeninin bir arada olması ikililik ve kafa karışıklıklarına yol açmakla birlikte çoğu zaman da siyasi ve hukuksal problemlere de neden olmuştur.⁷¹ Böyle bir ortamda yetişen yeni nesilde klasik yaşam ve modernleşme arasındaki değişimi derinden hissetmiştir. İlber Ortaylı bu durumu şöyle özetlemektedir; "Tanzimat'tan önce eğitim düzeninde bir ikilileşme başlamıştı. ...Klasik dönemde her sınıf halk ve her dinî grup için, tamamıyla dinî eğitimin hâkim olduğu Osmanlı İmparatorluğu'nda, 19. yüzyıl başından itibaren orduda ve nihayet mülki idaredeki modernleşme dolayısıyla laik niteliğe yakın, modern eğitim veren okullar kuruldu ve bunlar dinî eğitim kurumlarının yanı başında ve onların aleyhine yayılıp gelişmeye başladılar."⁷²

Sultan III. Selim ve öncesinde önemli yenileşme hareketleri olmuşsa da ilk defa geniş kapsamlı yenileşme hareketleri Sultan II. Mahmut Dönemi'nde yapılmaya başlamıştır. Özellikle eğitim alanında yapılan yenileşme hareketleri çocukluğun şekillenmesindeki önemli unsurların başında gelmiştir. Eğitim konusu bu dönemde üzerinde önemle ilgilenilen bir konu olmuştur. Sultan II. Mahmut Dönemi'nin eğitim alanında en büyük atılımlarından birisi ilkokulların İstanbul başta olmak üzere zorunla hale

⁷¹ Öztan, a.g.e., 35.

⁷² Ortaylı, İ. (2017, Nisan). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. (Kırk Beşinci Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları, 211.

getirilmesi olmuştur.⁷³ Sultan II. Mahmut 1824 yılında yayınladığı fermanla "ilköğretimin her yurttaş için zorunlu hale getirildiğini, okuma ve yazma öğrenimiyle birlikte dini bilgilerin de öğretilmesi gerektiğini" halka duyurmuştur.⁷⁴

Eğitimin zorunlu yapılması yeni bir zihni dönüşümün başlangıcı olmuştur. Devlet artık çocukların yaşamını düzenleyerek çocuklar üzerindeki müdahalelerini günden güne sıkılaştırmaya başlayacaktır. Ancak Tanzimat öncesinde evde eğitim gören çocuklar gibi, Tanzimat sonrası okullarda zorunlu eğitime tabi tutulan çocukların toplumsallaşması da din eksenli olmuştur. Özellikle ilk mekteplerde çocuklar için modern eğitimden geçmiş öğretmenlerin olmamasından dolayı çocuklar yeni kurulan okullarda medrese mezunu öğretmenlerden eğitim almak zorunda kalmışlardır. Bu nedenle yeni okullarda medrese etkisi uzun süre devam etmiştir. Medrese mezunu öğretmenlerin verdiği eğitimden dolayı II. Mahmut döneminde en az başarı ilköğretimde gösterilmiştir.

Modern öğretmenin eksikliği ise özellikle ortaokul seviyesi olan rüşdiyelerin açılmasıyla hissedilmiş ve Cevdet Paşa önderliğinde medrese mezunlarının arasından seçilenlerle 1848 yılında ilk Dârü'lmuallimin (Öğretmen Okulu) açılmıştır. Kız öğretmen okulu olan Dârü'lmuallimat ise 1870'de açılacaktır.⁷⁵ Bu girişimle çocukların eğitiminde vizyoner rol oynayan öğretmeninde modernleşmesi başlamıştır.

Osmanlı'da Müslüman tebaa Tanzimat öncesi denetimsiz ve plansız bir ilköğretim eğitiminden geçerek yine içeriği tam olarak planlanmamış askeri ve teknik yüksek okullara gidiyorlardı. Oysaki aynı tarihlerde Balkanlardaki Hristiyan tebaa planlı bir ilkokul eğitiminden sonra yine planlı ve programlı yüksek okullara devam etmekteydiler. Tanzimat bürokrasisi özellikle "Müslüman tebaanın cehaletten kurtarılması ve Osmanlılık ruhunun yerleşmesi için yaygın ve modern bir eğitimin gerekliliği" konusu üzerine yoğunlaşmıştı.⁷⁶ İlköğretimin zorunlu kılınmasından sonra yapılacak ikinci ve önemli bir iş ise ilkokullar ile yüksek öğretim arasında köprü olan ortaokulların yani rüşdiyelerin düzenlenmesi olmuştur.

⁷³ Yüksel, S. (2019). *19. Yüzyılda Dünyada ve İstanbul'da Çocuk Yaşamı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli. 22.

⁷⁴ Hayta, N., Ünal, U. (2012, Eylül). *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri XVII Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar*. (Beşinci Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi. 109.

⁷⁵ Berkes, N. (2014). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. (Yirminci Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 230.

⁷⁶ Ortaylı, a.g.e., 212-213.

Yeni kurulan Rüşdiye Okulları'na, Sıbyan Mektepleri'ni bitirenler gideceklerdir. "Mekteb-i Maârif-i Adliye" ile "Mekteb-i Ulûm-ı Edebiyye" bu kapsamda açılan ilk Rüşdiye Mektepleri'dir.⁷⁷ II. Mahmut Dönemi'nde kurulan rüşdiyeler eğitimin devamlılığı ve niteliğinin artırılması için önemli bir girişim olmuşlardır. Sultan II. Mahmut modern eğitimin gerekliliğini anlayabilen ve eksikliğini gidermek için ciddi manada gayret eden bir yönetici olmuştur. Bu dönemde Avrupa'ya öğrenci gönderilmiş, eğitimdeki yeni yaklaşımların yerinde öğrenilmesine özen gösterilmiştir. Sultan II. Mahmut eğitimde alışılmışın dışında yenilikler yaparken bir yandan da gençlerin millî benliklerini kaybetmemelerini istemektedir. Özellikle dil konusunda Sultan II. Mahmut çok hassastır. 1838 yılında Sultan II. Mahmut tıbbiye öğrencilerine şöyle seslenmiştir; "Tıp ilmini Fransızca olarak öğreneceksiniz... Sizin Fransızca öğrenmenizdeki amaç, Fransız dilinde eğitim görmeyi sağlamak değil; sizin tıp ilmini öğrenmenizi ve azar azar bunu Türkçeye aktarmanızı sağlamaktır... Öğretmenlerinizden tıp bilgisi edinmek için çalışın ve bu bilgiyi Türkçeye aktarmak için çaba harcayın, dilimize bu bilgilerin yerleşmesini temin edin..."⁷⁸

Sultan II. Mahmut gibi Sultan Abdülmecit'te eğitime önem vermiştir. Sultan Abdülmecit 1845 yılında Yüksek Şûra'nın açılışındaki konuşmasında eğitimin amaçlarını "din ve dünya için gerekli olan din bilgilerini ve yararlı bilimlerini (fenleri) yaymak ve halk arasındaki cahilliği kaldırmak" olarak belirtmiştir.⁷⁹ Bu ifade ile genel manada eğitimden beklenen ilk olarak dini, sonra fenni öğrenmek ve cahilliği bitirmektir. Eğitim kurumlarının günden güne yaygınlaşıp çoğalmaya başlamasından sonra Sultan Abdülmecit, ülkedeki eğitimin düzenlenmesi için 1846 yılında "Meclis-i Maârif-i Umumiye"yi kurmuştur.⁸⁰ Meclis 1847 yılından itibaren eğitim alanında reform çalışmalarına başlamıştır. İlk iş okul sayılarının artırılması olmuştur. Daha sonra bu kurum, okullar için modern eğitim müfredatları hazırlamış ve öğrencilerin alacakları eğitimin içeriğini belirlemiştir. 1857 yılına gelindiğinde ise eğitim bakanlığı teşkilatını oluşturacak olan Maârif-i Umumiye Nezareti kurulmuştur.⁸¹ Dönemin modern eğitim kurumlarında

⁷⁷ Yüksel, a.g.t., 22.

⁷⁸ Lewis, B. (2009). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (Çev. B. B. Turna). (Üçüncü Baskı). Ankara: Arkadaş Yayınevi. 119.

⁷⁹ Berkes, a.g.e. 230. Osmanlı'da eğitim modernleşme süreci boyunca dini eksenli olmuştur. Sultan Abdülmecit döneminde kurulan Maârif Meclisi hazırladığı raporda din temelli eğitim algısını "her insan için önce kendi dinini öğrenmek, sonra kendisini başkasının yardımından bağımsız kılacak bir eğitim görerek, yararlı bilimlerini ve sanatları elde etmek gereklidir" sözleriyle açıklamıştır.

⁸⁰ Yüksel, a.g.t., 23.

⁸¹ Dilgen, B. (2019). "Çocuk İmgesinin Dönüşümü ve İktidar Çocuk İlişkisinde Eğitimin Rolü Üzerine Bir Değerlendirme". *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, (9), 52.

öğrenim görüp mezun olanlar, ilerleyen zamanlarda toplumda ortaya çıkacak yenilikçi ve milliyetçi fikirlerinin öncüleri olmuşlardır.

Osmanlı, bilindiği üzere farklı din, dil ve ırktan insanın bir arada yaşadığı bir devlettir. 19. yüzyılda hızlı bir şekilde yayılmaya başlayan milliyetçilik fikrinden etkilenmemek ve kötü giden gidişatı düzeltmek için Tanzimat (1839) ve Islahat Fermanı (1856) yayınlanmıştır. Müslim ve gayr-i Müslim'in eşit olarak telakki edilmesi ile devlet nazarında artık "Osmanlılık" ideali gündeme gelmiştir. "Osmanlı insan tipi" oluşturmak için ise eğitimden faydalanılması yoluna gidilmiştir. 1 Eylül 1869 yılında Maârif-i Umumiye Nizamnamesi ile medreseler dışında ilk, orta ve yüksek şeklinde okullar derecelendirilmiştir. Nizamnamede eğitim şu şekilde üçe ayrılmıştır; "İlk derece sibyan mektepleri ve rüşdiyelerden oluşuyor ve toplam sekiz yıllık bir öğretim dönemini kapsıyordu, ikinci derecede idadi ve sultaniler yer alıyordu. ... Üçüncü derece, Mekâtib-i Âliye denen yüksekokullardı."⁸²

Nizamnameye göre ilkokul tüm ülkede zorunlu olmuştur. Çocuğunu ilkokula yollamayan aileler "üç defa ihtar edilecek, sonra mali durumuna göre beş kuruştan yüz kuruşa kadar para cezası" ile cezalandırılacaklardı.⁸³ Nizamnamede eğitim dili ise Türkçe olarak belirlenmiştir.⁸⁴ Ülkedeki tüm ilkokullarda eğitim dili Müslim ve gayr-i Müslim tüm tebaanın çocukları için Türkçe olarak düzenlenmiştir. Ayrıca rüşdiyeden itibaren her tebaanın isterse kendi dilinde eğitim alabileceği belirtilse de gayr-i Müslim ve gayr-i Türk tebaanın eğitim gördüğü okullarda Türkçe dersi ve Türkçe öğretmeni bulundurma zorunluluğu getirilmiştir.⁸⁵ Bu dönemde Türkçe konuşulmaya ve Türkçe derslerine ayrı bir önem verilmeye başlanmıştır. Dil noktasından hareketle eğitim üzerinde birlik sağlanmak istenmiştir. Toplumsal eşitlik ve Osmanlılık ideali anlayışı sonucunda ilkokullarda zorunlu olan Türkçe eğitimin ortaöğretimden sonra serbest bırakılması eğitimde birliğin oluşmasını engelleyen önemli bir etken olmuştur. Öyle ki her ne kadar Türkçe eğitim çerçevesinde korumacı bir yaklaşım benimsense de bu dönemde kültürel olarak Osmanlı toplumu batılılaşmaktaydı. Fransız dili ve kültürü topluma nüfus etmeye başlamıştı. Özellikle yeni açılan okullar Fransa örnek alınarak kurulmuştur. Fransa'ya

⁸² Ortaylı, a.g.e., 213.

⁸³ Ortaylı, a.g.e., 214.

⁸⁴ *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme* (2014), M. Albayrak ve K. Şeker. (Yay. Haz.) İstanbul: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, 3.

⁸⁵ Ortaylı, a.g.e., 216.

eğitim için gönderilen öğrencilerde –sayısı az olmakla birlikte– Fransız kültürünü ülkeye taşıyan yeni aydınlar olarak ülkeye dönmüşlerdir. Eğitimde yabancı dil ise bu dönemde Fransızca olmuştur. Hatta 1879 yılında "Tanzimat eğitiminin temeli olan" rüşdiyelere de yabancı dil olarak Fransızca dersi konulmuştur.⁸⁶

1869 tarihli eğitim nizamnamesi, ilkokulu tüm tebaa için zorunlu kılmasına rağmen devlet ilköğretimin yükümlülüğünü kendi üstüne almamıştır. Devlet sadece ne kadar nüfusa göre, nereye okul açılacağını belirledikten sonra okulun yapımı ve eğitimi boyunca oluşacak masraflarının sorumluluğunu bölgenin halkına bırakmıştır. Mahallelerdeki sıbyan mekteplerinin giderleri ahali tarafından karşılanırken rüşdiyelerin masrafları ise kurulacak olan maarif sandıklarından karşılanmaya çalışılmıştır. Öyle ki "öğretmen maaşlarının da devlet dörtte birini verecek, kalanını vilayetin umumi meclisleri bütçeden ayıracaklardı."⁸⁷ Ancak ekonomik olarak planlamanın iyi yapılamaması her bölgede eşit şartta bir ilkokul eğitimi imkânı sunulmasının da önüne geçmiştir.

Erkek çocuklarının eğitiminin yanında kız çocukları içinde eğitimde bazı düzenlemeler yapılmıştır. 1858 yılına kadar kızlar sadece ilkokula gidebiliyorken bu tarihte kızlar için açılan rüşdiye mektepleri ile kızlar da ortaokul eğitimi almaya başlamışlardır.⁸⁸ 1859 yılında İstanbul'da açılan Cevri Kalfa İnâs Rüşdiyesi açılan ilk kız rüşdiyesi olmuştur.

Tanzimat Dönemi'nde başta eğitim olmak üzere yapılan reformlar sonucunda yeni bir çocukluk arzu edilmeye başlamıştır. Arzu edilen çocukluğun ortak motifinse herkes için kabul edilebilir olması gerekmektedir. Özellikle Islahat Fermanı sonrası ortak yurttaş tanımlamak için Osmanlı vatandaşı tabiri kullanılmaya başlamıştır. Osmanlılık fikrinin yaygınlaşması ve kabul görmesi içinde eğitimden ciddi manada yararlanılmıştır.

Tanzimat Dönemi'nde ayrıca çocuk terbiyesinin bağımsız ve uzmanlık gerektiren bir alan olduğu anlaşılmıştır. Eğitim için Fransa'ya gönderilen ilk dört öğrenciden birisi olan Edhem İbrahim Paşa'nın yazdığı *Terbiye ve Talim-i Adab ve Nesayih-ül Etfal* (Çocuklara Öğütler) isimli kitabı çocuk eğitime gösterilen alakayı anlamamızı

⁸⁶ Kafadar, O. (2016). Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma. (İkinci Baskı). İstanbul: Vadi Yayınları. 125-127.

⁸⁷ Ortaylı, a.g.e., 214.

⁸⁸ Hayta, Ünal, a.g.e., 142-143.

sağlayacak önemli bir kaynaktır. Tanzimat Dönemi'nde çocuk, giderek bağımsız bir özne haline gelmeye başlamıştır. Avrupa ile sosyo-ekonomik ilişkilerin gelişmesi ve orta sınıf olarak adlandırılacak bir zümrenin oluşmasıyla imparatorluğun büyük kentlerinde çocuklar için giyim kuşam başta olmak üzere, çeşitli oyuncaklar ve özel ürünler getirtilip satılmaya başlamıştı. "İstanbul, Selanik, İzmir gibi Avrupa ile ticari ilişkileri olan şehirlerde adeta bir çocuk modası oluşmuş, Avrupa'dan ithal edilmeye başlayan yeni ve modern oyuncaklar ise klasik Eyüp oyuncaklarının yerini de almaya başlamıştı." Öztan, bu değerlendirmesiyle büyük kentlerde yaşanan değişimi kısaca anlatmaktadır.⁸⁹

Çocuklara yönelik kitap yayıncılığı da Tanzimat Dönemi sonrası yaygınlaşmıştır. İlk olarak Tanzimat yazarları, Fransızcadan hayvan öykülerini çevirmişler daha sonra ise dünya klasiklerini Türkçeye kazandırmışlardır. Yapılan çevirilerde Aydınlanma Dönemi'ne ait didaktik üsluplu eserler çokça tercih edilmiştir. Yusuf Kâmil Paşa'nın 1862 yılında Fenelon'dan yaptığı *Telemak* çevirisi bu bağlamda çevrilen ilk eserdir.⁹⁰ Ayrıca Ahmet Lütü tarafından *Robinson Crusoe*, Mahmut Nedim tarafından ise *Guliver* Türkçeye çevrilmiştir. Bu çeviriler ile çocuk edebiyatı ve masallarındaki boşluklar doldurulmaya çalışılmıştır. Ahmed Midhat, Recaizade Mahmut Ekrem ve Şinasi'de Fransızcadan manzumeler ve ahlaksal öyküler çevirmişlerdir.⁹¹ 1869 yılından itibaren yayınlanmaya başlayan çocuk dergilerinde sıkça bu çevirilere yer verilmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısında çocuk eğitimiyle ilgili birçok yayın hazırlanmıştır. Yazılan eserlerde çocukların ahlaki bir değer kazanarak sosyal hayata katılmaları ve iyi bir vatandaş olarak uyumlu davranışlar geliştirmeleri hedeflenmiştir.⁹² Kitaplar ve çocuk dergilerinin yanında çocukların hayatına tiyatrodan girmiştir. Kısıtlı da olsa kentlerdeki çocuklar tiyatroya gitmeye başlamışlardır.⁹³

19. yüzyılın ikinci yarısında çocukların en kolay ulaşabildikleri yayınların başında çocuk dergileri gelmektedir. Sayıları her geçen gün artan çocuk dergileri genellikle kentlerdeki orta sınıf ailelerin çocuklarına hitap etmiştir. Çıkan dergilerin dönem itibarıyla her yere ve her kesime ulaşması da şartlar gereği beklenmemiştir.

⁸⁹ Öztan, a.g.e., 35.

⁹⁰ Öztan, a.g.e., 36.

⁹¹ Erdoğan, F. (2016, Ağustos). "Toplumsal Tarihimizde Çocuk Edebiyatının Yeri". B. Onur. (Yay. Haz.). *Toplumsal Tarihte Çocuk, Sempozyum 23-24 Nisan 1993*. İkinci Baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 79-80.

⁹² Dilgen, a.g.m., 52.

⁹³ Yüksel, a.g.t., 47.

Dergiler üzerinden dönemsel olarak çocuk imajını okumak da genellikle mümkündür. Dergilerde yazılıp çizilenlerden hangi dönemde nasıl bir çocukluk istendiği de anlaşılabilmektedir.⁹⁴ Özellikle Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nin siyasi anlayışı çocuk edebiyatına ve dergilerine net bir şekilde yansımıştır. 1876-1908 arası dönemde din, ahlak ve itaat imgelerinin ön planda olduğu bir eğitim düşüncesi dergilerdeki yazılara da yansımıştır.⁹⁵

Tanzimat Dönemi'nden, 1908 yılına kadar geçen sürede ideal çocuk tanımı devlet için her dönemde değişiklik göstermişse de çocuklardan beklenen siyasal otoriteye ve vatana bağlılık, disiplinli olmak, itaatkârlık, dürüstlük ve çalışkanlık gibi hasletler değişmemiştir. I. Meşrutiyet Dönemi boyunca Sultan II. Abdülhamit'in politikasına uygun olarak dini içerikli yazıların çocuk yayınlarında ağırlığının arttığı gözlemlenmektedir. Ders kitaplarında da dini telkinler çokça yer almıştır. Bu dönemde Osmanlı üst kimliği oluşturmak için çocukların Osmanlı Türkçesi etrafında birleşerek dil ortaklığı sayesinde kardeşlik duygularının da gelişmesi hedeflenmiştir. "Maarifperver" ve "şefkatli" sultanın çocuklardan beklentisi ise itaat, sadakat ve çalışkanlıktır. Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nin karakteristik özelliği "muhafazakâr modernleşme" olmuştur.⁹⁶

Sultan II. Abdülhamit Dönemi'yle ilgili gelişmeleri hatıralardan da öğrenebilmekteyiz. İsmail Hakkı Sunata'nın çocukluk ve gençlik hatıraları dönemle ilgili bizlere faydalı bir perspektif sunmaktadır. İsmail Hakkı Sunata, 1892 yılında İstanbul Fatih'te doğmuştur. Çocukluk ve gençlik yıllarında yazdığı hatıraları "İstibdattan Meşrutiyete Çocukluktan Gençliğe" ismiyle kitaplaştırılmıştır. Kitapta dönemin sosyal hayatı, eğitim kurumları, siyasal, ekonomik ve kültürel gelişmeleri de içine kapsayan birçok bilgi mevcuttur. Dokuz-on yaşına geldiğinde Fatih'teki Hafız Paşa İlkokulu'nu bitirmiş pek de iyi olmayan "karib-i vasat" derecesi ile mezun olmuştur. Kendisi başarılı olamamasını küçük yaşta üç tane ilkokul değiştirmesine bağlamaktadır. Niçin ve neden okul değiştirdiğini ise hatırlamamaktadır.⁹⁷ İlkokulun bitiminden sonra ise medrese eğitimine devam edip üç yıl hafızlık eğitimi almış ve üçüncü yılın sonunda hafız olmuştur.

⁹⁴ Öztan, a.g.e., 37.

⁹⁵ Dilgen, a.g.m., 52-53.

⁹⁶ Öztan, a.g.e., 41-44.

⁹⁷ Sunata, İ. H. (2006). *İstibdattan Meşrutiyete Çocukluktan Gençliğe*. (Birinci Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 93-94. / Sunata, Vefa İdadisi'ni bitirmiş. Darülfünun (İstanbul Üniversitesi) Hukuk Fakültesi ikinci sınıfındayken eğitimini yarıda kesip, I. Dünya Savaşı'na Doğu Cephesi'nde katılmış, savaş

Hafızlık eğitimi alırken okuduğu kitaplardan etkilenmesi sonucu kendisinde Müslüman olmayanlara karşı bir nefret oluşmuştur. Amcasının kitaplığında *Hazreti Ali'nin Gazaları* kitabını bulup okumuş ve kitaptan çok etkilenmiştir. Kitapta, "Hazreti Ali'nin, Allah'ın aslanı olduğundan, kaleleri zapt etmesinden, savaşlarda "gâvurları" nasıl öldürdüğünden ve imana getirdiğinden" bahsediliyordu diye aktarmaktadır. Bu kitabı heyecanla okuduğunu dile getiren Sunata, çok etkilendiğini ve *Seyid Battal Gazi* hikâyelerini de tekrar tekrar okuduğunu yazıyor. Bu hikâyelerden etkilenecek nasıl "gâvurlara" düşman olduğunu ise şöyle anlatıyor; "Bunların bende uyandırdığı tepkiler, onlar gibi gâvurlara düşman olmak ve onları ortadan kaldırmaktı. Zaten niye bugüne kadar bu gâvurlar öldürülmemiş de kalmış, neden dünyadaki insanların hepsi Müslüman olmamış? Yazık değil mi, bunlar gâvur olarak kalmışlar. Gâvur demek, düşman demektir. Hiçbir gâvura aman vermemek gerekti. Gâvur insanlığın sonsuz düşmanıydı. Bütün Müslümanların bütün gâvurları, hak dini olan Müslümanlığa sokması gerekirdi. Neden sokmamışlar acaba? Bu din düşmanlarına neden yaşama hakkı vermişler? Dünya, tertemiz Müslümanlarla dolmalıydı. Düşüncem bu yolda gittikçe geliyordu."⁹⁸

Sunata'nın bu cümleleri medreselerde eğitim gören birisinin zihninde Osmanlıcılığa dair bir fikir olmadığı ve ötekiye nasıl bakıldığını ortaya koymaktadır. Ayrıca bu anıda gösteriyor ki çocuklarının yaşına uygun olmayan ve içeriği çocuklara göre oluşturulmayan kitapların çocukları nasıl etkilediği de net bir şekilde anlaşılmaktadır. Ayrıca kitaplıkta bulunduğu, Ahmet İhsan tercümesi, Jules Verne tarafından yazılan *Gizli Ada* kitabını da okumayı çok sevdiğini ve ilk defa Kaptan Nemo'nun adını da bu kitaptan öğrendiğini söylüyor.⁹⁹ Bu bilgiden de çeviri kitapların çocuklara ulaşarak okunduğu anlaşılmaktadır.

Sunata'nın hikâyelerindeki kesitlerle Müslüman ve öteki algısının o dönemde nasıl olduğu ve çocuğu nasıl etkileyebildiği anlaşılabilmektedir. Bu durum Sunata'da uzunca süre devam etmiştir. 1904 yılında İzmit'e giden Sunata'nın çarşıdaki kahvede yaşadığı olay ve bunun üzerine yorumu ise şöyle olmuştur; Kahveci, Ermeni veya Rum'a benzemiyor. Benim için Rum ve Ermeni, Yahudi, Müslümanlık dışında kalanlar gâvurdu. Biz Müslüman'dık. Arap, Çerkez, Arnavut, Türk diye bir şey yoktu. Türklükle gönlümüz kabarmazdı. "Elhamdülillah Müslüman'ız" derdik. En büyük şeref, dünya ve ahrette bizi

bitiminde eğitimine devam etmiştir. Savcı olarak göreve başlamış, 1958'de Tekirdağ ağır ceza reisiyken emekli olmuştur. 1988 yılında ise vefat etmiştir.

⁹⁸ Sunata, a.g.e., 115-116.

⁹⁹ Sunata, a.g.e., 118.

nura boğacak bir dine sahip olmak: Müslümanlık. Bu Müslümanlığa, Kuran'ı, yani Allah'ın kelimasını ezberlemek gibi büyük ve şerefli bir başarı da eklenince, kendimi bayağı beğeniyorum.¹⁰⁰

Bu yorumu ile Sunata'nın kafasında halen daha Tanzimat öncesi dönemin din üzerinden yapılan vatandaşlık ayrımı algısının olduğu anlaşıyor. Milliyetçilik fikrini ise reddedip, ümmetçi bir düşünceyi benimsiyor. Ancak Sunata bunları düşünürken henüz on iki yaşındadır. Aldığı eğitimle kafasında dini ağırlıklı argümanlar oluşmuştur. Islahat Fermanı'nın eşitlikçi kavramının kendisine okulda öğretilmediği ya da yaşadığı çevrede yer edinemediği ise "gâvur" kelimesini kullanmasıyla anlaşılmaktadır. Yine İzmit'te ziyarete gittikleri akrabalarının evine bir akşam bir Ermeni kızı gelmiş, Sunata akşam yemeğinde Ermeni kızının onlarla yemek yiyeceğini öğrenince o kadar kızmış ki sofradan kalıp gitmiştir. Kitaptan anlaşıyor ki anne ve babasının görüşleri de Sunata'nın fikirleriyle aynıdır.¹⁰¹

1905 yılında, Sunata medrese eğitimine devam etmeyip Rüşdiye'ye yazdırılmıştır. Dini eğitime devam etmemesinin gerekçesi ise şöyledir. Büyük amcasının kendisini medreseye vermek istediğini, amcasının da medresede müderris olduğunu ancak iyi derece de okuma-yazma dahi bilmediğini hâlbuki dayılarının şiir yazacak kadar yazı yazabildiklerini ve anne babasının da onu iyi bir eğitim alması için Rüşdiye'ye göndermek istediğini söylemektedir.¹⁰² Üç yıl Fatih Rüşdiyesi'ne devam eden Sunata okul dönemiyle ilgili hatıralarında birçok bilgi vermiştir. Özellikle okulun son günü olan Perşembe günleri söyledikleri Marş-ı Sultani gençlerin nasıl padişaha bağlı yetiştirilmek istendiğini göstermektedir.

Ey veliyyünnimeti âlem şehinşah-ı cihan
Taht-ı âli baht-ı Osmanî'ye verdi izzü şan
Saye-i lütfu hümayununda oldu âlem kâmrân
Saltanatla çok zaman tahtında ol daim heman

Ey padişahım, şevketinle çok yaşa
Ey padişahım, devletinle çok yaşa

¹⁰⁰ Sunata, a.g.e., 118.

¹⁰¹ Sunata, a.g.e., 138.

¹⁰² Sunata, a.g.e., 143-144.

Ey padişahım, saltanatınla çok yaşa¹⁰³

Son üç mısradaki ise çocuklar, her mısradan sonra hep bir ağızdan "Padişahım çok yaşa" diye de bağırırmaktadırlar. Bu törenlerle eğitim üzerinden siyasi itaat kültürünün yaygınlaştırılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Sonuç itibarıyla, 19. yüzyılda eğitim kurumlarının yaygınlaşması ve devlet yöneticilerinin geleceğe dair planlar yapmaya başlamalarıyla çocukluk kamusal alanda değer kazanmıştır. Klasik dönemde çocuğun sorumluluğu devlet tarafından aileye bırakılırken, eğitimin zorunlu hale gelmesiyle çocuğun hayata hazırlanması sürecine devlette dâhil olmuştur. Ancak okullaşma ve eğitim ile dönüştürülmeye çalışılan çocukluk devlet sınırları içinde yaşayan tüm çocukları kapsamamaktadır. Toplumun büyük bir çoğunluğu kırsalda yaşadığından çocuklarla ilgili yapılan yenilikler ilk başlarda sadece şehirlerdeki çocuklara sınırlı kalmıştır.

Onur, 19. yüzyıldaki eğitimin herkese ulaşamaması ve istenilen başarıyı elden edememesini şöyle açıklamaktadır; "Osmanlı'nın özellikle vakıflar aracılığıyla toplumsal alanda pek çok şeyi başardığı söylenebilir; ama çocukların ve genel olarak halkın eğitimi konusunda –on dokuzuncu yüzyıldaki çabalarına karşın– çok şey başaramadığını söylemek de yanlış olmaz. Bu başarısızlığın temel nedeni, bilinçli ve uygulanabilir bir politikası olmaması yanında, asıl böyle bir kültürü ve felsefesi olmamasıdır."¹⁰⁴

Islahat Fermanı sonrası ortaya çıkan "Osmanlı Çocuğu" fikri dönemin arzu edilen çocuk imgesi olmuştur. II. Abdülhamit Dönemi'nde Osmanlıcılık fikrinin yanına dindar ve itaatkâr nesil imgeleri de eklenmiştir. Çocukluğun modern değerlerle yoğrulduğu bu dönemde devlet eli ile dönüştürölüp şekil verilmeye çalışılan bir çocukluk söz konusudur. Osmanlı üst kimliği oluşturma düşüncesinde olan dönemin idarecileri bu amaçlarına çocukluk üzerinden ulaşmak istedilerse de başarılı olamamışlardır. Yabancı eğitim kurumlarında eğitim gören gayr-i Müslimler, modern okulda eğitim gören öğrenciler ve klasik usulde medrese eğitimi gören çocuklar "Osmanlılık" kalıbı altında maalesef toplanamamışlardır. Ancak modern okullarda eğitim gören nesil II. Meşrutiyet'in ilân

¹⁰³ Sunata, a.g.e., 200-201

¹⁰⁴ Onur, B. (2009) *Türk Modernleşmesinde Çocuk*. (Birinci Baskı). Ankara: İmge Kitapevi. 335. Ayrıca Onur, Osmanlı Devleti'nde eğitimin başarısızlığının bir diğer sebebi olarak da eğitimdeki ikililiği; eski ve yenin bir arada olmasını neden olarak görmektedir.

edilmesinde etkili olmuştur. Tanzimat Dönemi'nde bağımsız bir özne olarak keşfedilen çocuk, II. Meşrutiyet Dönemi'nde artık inşa edilecektir.

2.2.3. II. Meşrutiyet'in İlânı Sonrası Türk Çocuğuna Geçiş ve Milliyetperver Çocuk İdealizmi

II. Meşrutiyet'in ilânıyla birlikte Osmanlı Devleti'nde siyasal olduğu kadar toplumsal da birçok değişim ve dönüşüm gerçekleşmiştir. 1908 sonrasında siyasette meşruti ve demokratik bir düzen oluşturulmaya çalışılırken bir yan da toplumun yeniden şekillendirilmesi gündeme gelmiştir. Yeniden şekillendirilmek istenilen toplum hayatı içinde özellikle aileye, eğitime ve çocuğa ayrı bir önem atfedilmiştir.¹⁰⁵ II. Meşrutiyet rejiminin yöneticileri toplumun şekillenmesi için yeni bir çocuk yetiştirilmesi gerektiği inancına sahiptiler. Rejimin yeni yetişecek çocuktan ilk beklentisi ise meşruti idareye sahip çıkacak nitelikte olmasıydı.¹⁰⁶ Yeni yönetim anlayışının yetiştirilecek nesle benimsetilmesi demek kısaca meşrutiyeti anlayışın devamının kolayca sağlanması demektir.

Ayrıca "Tebaa"dan "vatandaşa" geçiş fikri de bu dönemde hızlanmıştır. II. Meşrutiyet, modern anlamda "vatandaş" kavramını inşa etmek için eğitimi yani okulları kullanmıştır. Modern okulların yanında bu dönemde geniş kapsamlı olarak medreselerde de ıslahatlar yapılmıştır. Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e kadar geçen süre boyunca medreselerin yanında yeni modern eğitim kurumları kurulmuş, medreselerin işleyiş ve düzenlerine karışılmamıştı. Gün geçtikçe kötüleşen medrese eğitimini iyileştirmek için 26 Şubat 1909 tarihinde "Medâris-i İlmiye Nizâm-nâmesi" çıkarılmıştır. Bu nizamname ile medreselerin müfredatlarına müspet ilimler de dâhil edilmiştir.¹⁰⁷ Bu girişim ile tüm eğitim kurumlarında ortak bir eğitim anlayışı oluşturulmak istenmiştir.

Devlet, okullar aracılığıyla "çocuk-vatandaş" yetiştirme projesini Meşrutiyet'in ilânı sonrası uygulamaya koymuştur. Çocukları bilgilendirme ve bilinçlendirmek için Müstebizade İsmet tarafından 1909 yılında "Rehber-i İttihad" adıyla ilkokul çocukları için kitap yazılmıştır. Vatandaşlık bilgisi ders kitabı niteliğinde olan bu eser, "vatan, vatanseverlik, insaniyet, hürriyet, müsavat, askerlik" gibi kavramları çocukların anlayacağı

¹⁰⁵ Gündüz. M. (2004). "II. Meşrutiyet Döneminde Aileye Bakış ve Örnek Bir Metin Değerlendirmesi: Bizde Aile Hayatı". *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 10 (37), 39-47.

¹⁰⁶ Öztan, a.g.e., 45.

¹⁰⁷ Kafadar, a.g.e., 166.

dilde açıklamaya çalışmıştır. Müstebizade İsmet, bu eserle Osmanlıcılık ideolojisi doğrultusunda bir vatan ve vatanseverlik bilincinin çocuklarda gelişmesini amaçlamıştır.¹⁰⁸ Kitapta ayrıca "millet meclisi" kelimesi de ilk defa kullanılmıştır.

II. Meşrutiyet'in ilânı sonrası 1913 yılına kadarki dönemde yöneticilerin yetiştirmek istediği çocuk, Osmanlı üst kimliğinde bütünleştirilen "yurttaş çocuk" veya "Osmanlı çocuğu" figürü olmuştur.¹⁰⁹ 1908 yılında Meşrutiyet'in ilânından hemen sonra "Malumat-ı Medeniye" isimli ders kitapları yayınlanmıştır. 1910-1911 yılları arasında Maarif Nazırı olan ve "Tûbâ Ağacı Nazariyesi" ile tanınan Emrullah Efendi tarafından "Malumat-ı Medeniye" dersi iptidai, rüşdiye, idadi ve sultani gibi okullarda okutulmak üzere ders programlarına eklenmiştir.¹¹⁰ Bu ders ile Osmanlı tebaasından her bir öğrencinin yurttaş olarak II. Meşrutiyet'in ilânı sonrası yeni belirlenen hak ve sorumluluklarını bilmesi ve vatana aidiyet noktasında ortak bir bilinç oluşturulması amaçlanmıştır. İlk yayınlanan kitapların ortak amacı ise çocuklara Meşrutiyet rejiminin ve Kanun-ı Esasi'nin ne olduğunu açıklayıp iyice benimsetmek olmuştur. Dersin adı ve kitapların içeriği ise birkaç yıl içinde değişmiş, Malumat-ı Medeniye dersi isminin yanına "ahlakiye, hukukiye, iktisadiye, kanuniye" gibi ilaveler yapılmıştır.¹¹¹

Zorunlu yapılan yurttaşlık bilgisi dersi öncelikle ilk ve ortaokulların ana pedagojik hedefi haline gelmiştir. Çocuklara yurttaşlık bilgisi ile "hürriyet, müsavat, adalet ve uhuvvet" ilkeleri öğretilerek yeni bir Meşrutiyet nesli yetiştirilmek istenmiştir.¹¹² Meşrutiyet'le birlikte artık çocuk potansiyel bir kamusal özneye dönüşmüştür. Çocuk sadece ailenin değil, bazen ulusun bazen de ırkın geleceği olarak ele alınmaya başlamıştır. Devletin gözünde çocuk yarının üreticisi, askeri en önemlisi de vatandaşı haline gelmiştir.¹¹³ II. Meşrutiyet Dönemi boyunca merkeze devletin gücü ve otoritesi alınarak çocukluğu dönüştürme politikası uygulanmıştır. Bu politik uygulama çocukluk tarihi içinde Osmanlı'da bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Devleti kurtarmak için beslenen en büyük ümitlerden biri de yeni bir nesil yetiştirme düşüncesi olmuştur.

¹⁰⁸ Üstel, a.g.e., 33.

¹⁰⁹ Yaşar, F. T. (2018). "II. Meşrutiyet Döneminde Yurttaşlık, Ahlak ve Medenilik Eğitimi: Malumat-ı Medeniye Ders Kitapları". *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, (52), 316.

¹¹⁰ Üstel, a.g.e., 24.

¹¹¹ Yaşar, a.g.m., 327.

¹¹² Detaylı bilgi için: Civelek, N. (2019). *İkinci Meşrutiyet Dönemi "Malumat-ı Medeniye" Ders Kitaplarında Vatandaşlık Kavramı (1908-1922)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. 137-163.

¹¹³ Üstel, a.g.e., 32.

Ders kitaplarında ve eğitim müfredatında yapılan değişikliklerle, "görev" duygusuna dayanan, "kamusal sorumluluk" fikrine sahip pedagojik bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu dönemde askerlik şerefli ve mukaddes bir "görev" olarak tanımlanmıştır. Siyasi iktidarın "ideal çocuk"tan beklentileri kısaca; vatana bağlılık, itaat, vatanperverlik, çalışkanlık, dürüstlük ve ahlaklı olmaktır.¹¹⁴ İktidar, çocukları eski rejimin fikirlerinden bir an önce kurtarıp, Meşrutiyet rejimine adapte etmek istemiştir. Eskiye yerip yeniye yüceltme ise üç şekilde olmuştur. Birincisi; Meşrutiyet'in ilan edildiği 10 Temmuz (23 Temmuz)¹¹⁵ gününün "milli bayram" olarak kutlanmasıdır. İlk 1909 yılında başlanarak, her yıl resmi törenlerle coşkulu bir şekilde kutlan bu bayram devletin ilk milli bayramı olarak tarihe geçmiştir. 1909 kutlamalarında Osmanlılık fikri ve milli birlik ruhu törenin öne çıkan vurgusu olmuştur. "Milli bayram" olan 10 Temmuz kutlamalarına çocuklarda dâhil edilip bizzat kutlamalara katılmaları amaçlanmıştır.¹¹⁶ İleride de inceleyeceğimiz gibi dönemin çocuk kitapları ve dergilerinde de bu güne özel bir önem atfedilerek kutlama şiirleri ve metinleri yazılmıştır. 10 Temmuzlar, çocukların "eski rejim"i yerip yeni rejime adapte olmalarını sağlayan geniş kapsamlı ilk sosyo-politik faaliyettir.¹¹⁷

Yeni rejime adaptasyonun ikinci yolu okullardaki ders kitapları ile olacaktır. Ders kitaplarındaki tarih bahislerinde öğrencilere III. Selim'den başlayarak tüm padişahların devletin ve milletin ilerlemesi için çalıştıkları anlatılırken, Sultan Abdülaziz ve II. Abdülhamit zorba ve zalim olarak anlatılacaktır.¹¹⁸ Öyle ki zaten bu iki padişapta meşruti yönetimin hayata geçebilmesi için tahtan indirilmişti. Çocuklara bu bilgiler verilerek Abdülhamit Dönemi'nin bir istibdat dönemi olduğu, özgürlüğün ise II. Meşrutiyet'le geldiği aktarılmak istenmiştir. Meşrutiyet'in ilk yıllarında II. Abdülhamit Dönemi'nin çok fazla kötülenmesinin nedeni, yeni yetişen neslin Meşrutiyet rejimine bir an önce adapte edilmek istenmesinden ileri gelmektedir.

Çocukları Meşrutiyet rejimine adapte edip, istendik nesil oluşturma'nın üçüncü yolu ise okul dışı öğrenme faaliyetlerinden olan çocuk kitapları ve dergileri idi. II. Meşrutiyet'in ilânından hemen sonra başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlerde basın patlaması

¹¹⁴ Öztan, a.g.e., 46.

¹¹⁵ Miladi takvime göre 23 Temmuz'dur. Rumî Takvime göre ise 10 Temmuz'dur.

¹¹⁶ Yılmaz, M. S. (2012, Ocak)."II. Meşrutiyet Dönemi İstanbul'unda 10 Temmuz Millî Bayram Kutlamaları". S. Gür. (Yay. Haz.), 5-10 Ekim 2009 7. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi Bildiriler I, İstanbul Tarihi: Medeniyetlerin Buluşma Noktası Olarak İstanbul. Birinci Baskı. İstanbul: Atatürk Kültür Merkezi Yayını. 1145-1155.

¹¹⁷ Öztan, a.g.e., 45

¹¹⁸ Civelek, a.g.t., 164-165.

yaşanmış, birçok yeni gazete ve dergi yayınlanmaya başlamıştır.¹¹⁹ Bu yeni yayınların içinde birçok çocuk dergisi de bulunuyordu. Her görüşten fikri savunan dergileri bu dönemde bulmak mümkün idi. Çocuk eğitiminde II. Meşrutiyet döneminde dergiler önemli bir rol oynamıştır. 1909-1913 yılları arasında genellikle Osmanlılık fikri üzerine yazılar yayınlanmıştır.

Balkan Savaşları'nın kaybedilmesiyle çocuk dergilerinin içerikleri ve yetiştirmek istenilen nesil ideali topyekûn bir değişime uğramıştır. 1913-1914 yıllarında ise ana hedef "Türk ve milliyetperver" bir çocuk yetiştirmek olmuştur. Bu fikri değişim ve dönüşümler rahatlıkla dönemin çocuk dergileri üzerinden takip edilebilmektedir. Tezimizin dördüncü ve beşinci bölümünde bu konuyu daha detaylı inceleyeceğiz.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1909 yılından sonra yönetimde çok daha etkin olmasıyla çocukluğa dair uygulanacak fikir ve görüşler de tek elden çıkmaya başlamıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti yöneticileri Meşrutiyet ve modernleşme fikirlerinin yanına birkaç sene sonra "Türklük" ve "milliyetçilik" fikrini de ekleyeceklerdir. Bu dönemde hâkim olan siyasi fikirler bilindiği üzere Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülüktü. II. Meşrutiyet'in ilânı sonrası ortaya atılan müsavat (eşitlik) fikri sonucu Osmanlılık fikri benimsenen resmî telakkiydi. İttihat ve Terakki'nin Osmanlılık fikrini benimsemesinin özünde sınırları içinde yaşayan gayr-i Müslim milletlerin ulusçuluk fikrini özümsemelerini engellemek vardı. Bu yüzden merkeze tabii tüm milletleri Osmanlı üst kimliğinde toplamak ana amaçlarıydı. Ancak Trablusgarp ve Balkan Savaşları sonrası Osmanlılık fikri sorgulanmaya başlamıştır.

Balkan Savaşları sonrası Osmanlı Türkleri arasında özellikle Yusuf Akçura tarafından Pan-Türkizm propagandası yapılmaya başlanmıştır.¹²⁰ Balkan Savaşları'ndan sonra, Osmanlılık ve İslamcılık fikrinin yerine Türk Milliyetçiliği fikri yavaş yavaş benimsenmeye başlamıştır. Özellikle Müslüman Arnavutların 1912 yılında Osmanlı'dan ayrılmaları milliyetçilik fikrinin benimsenmesinin sebeplerinden biri olmuştur. Arnavutların ayaklanıp Osmanlı'dan ayrılması ile Türkler, daha ırkçı düşünerek kendi milliyetçiliklerine hızlı bir şekilde biçim vermeye başlamışlardır.¹²¹ Trablusgarp ve Balkan

¹¹⁹ Gündüz. a.g.m., 39.

¹²⁰ Berkes, a.g.e., 436-438.

¹²¹ Ahmad, F. (2017). *İttihat ve Terakki 1908-1918*. (On Birinci Baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları. 213-214.

Savaşları'nda yaşanan toprak kayıpları milliyetçi duygu ve düşüncelerinde ön plana çıkmasına neden olmuştur. Türk milliyetçiliği artık 1913 sonrasında devletin ana ideolojisi olmuştur. Bu ideolojik değişim sadece siyasette değil, edebiyatta, ekonomide ve her alanda kendini göstermiştir.

Bu düşünce değişiminden çocuklukta nasibini almıştır. Balkan Savaşları sonrası artık eğitimdeki ana düşünce "milli bir nesil" yetiştirmek olmuştur. Bunun için ilk önce ders programlarında, eğitim sisteminde ve idari yapılanmada değişiklik yapılarak eğitimde millileşmenin yolu açılmıştır.¹²² 23 Eylül 1329 (6 Ekim 1913) tarihinde 101 maddelik "Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkati"nin yürürlüğe konulmasıyla ile iptidai mekteplerin nasıl bir eğitim vereceği belirlenerek eğitimdeki fikri dönüşümün temelleri atılmıştır. Kanunun beşinci maddesinde;

"...Mekatib-i ibtidaiyenin hedefi mecburiyet-i tahsiliyeye tabi olan etfali hayat için en ziyade lazım olan malumata mazhar etmek, mütedeyyin, mukaddem ve gayur bir insan olarak yetiştirmektir. Mekatib-i ibtidaiye, tahsil ve terbiye hususundaki vazifesini gittikçe iyi bir surette ifâ ederse memleket fikir, ahlak, iktisat cihetiyle günden güne yükselir. Bu teâlî ve terakki sayesinde din ve milliyet hususlarında hüviyet-i mahsusasını muhafazaya muvaffak olur. Mektep sıralarındaki yeni nesil hem ananat-ı diniye ve milliyeyi muhafazaya hem de şerâit ve ihtiyacat-ı hazıra ile telif-i nefse alıştırlır" denilmektedir.¹²³

Kanunun bu maddesi ile çocuklardan; donanımlı, hayat için gerekli bilgileri öğrenmiş, dinine bağlı, çalışkan, memleketini, dinini ve milletini yüceltip koruyacak bireyler olmaları istenir. Artık bu talimatname ile kısaca istendik çocuğun veya "makbul vatandaş"ın özelliklerini; dinine bağlı, milliyetini tanıyan, eğitilmiş ve vatansever olmak şeklinde sıralamak mümkündür.¹²⁴ Dönemin Maarif Nazırı Şükrü Bey'de yeni düzenlenen eğitim programının amacını "her manasıyla adam yetiştirmek" olarak ifade etmiş ve şöyle açıklamıştır; "Memlekete adam yetiştirmek, her manası ile adam yetiştirmek gayesi programlarımızda birinci düşündüğümüz nokta oldu. Tam bir adamın nasıl olabileceği meselesi nazar-ı dikkate alınırsa bence onun dinene merbut, vatanını sever, milliyetini tanır... Bir adam olması lazım gelir. İşte biz tam adamı bu suretle yetiştirmek, dinini sever,

¹²² Okay, C. (1999). "Meşrutiyet Dönemi'nde Savaş ve Çocuk". G. Eren (Editör), *Osmanlı Ansiklopedisi*, Birinci Baskı. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 489.

¹²³ Yaşar, a.g.m., 321-322.

¹²⁴ Üstel, a.g.e., 37.

riayetkâr olur vatanını sever... Bir adam olmak üzere yetiştirmek gayesini programlarda takip ettik."¹²⁵

Balkan Savaşları sonrası göze çarpan bir diğer değişim ise çocukların artık militarist yetiştirilmek istemesidir. Kaybedilen toprakların geri alınmak istemesini arzulayan iktidar çocukları birer küçük asker gibi yetiştirecek ve onları savaşa hazırlayacaktır. 1913 müfredatı ile okulların ders programına "Terbiye-i Bedeniye, Sıhhiye, Asker Talimi, Oyun ve Nişan" gibi dersler eklenmiştir.¹²⁶ Özellikle beden terbiyesi konusuna çok önem verilmiş, çocukların sağlıklı olmaları için spor yapmaları önemsenmiştir. Asker Talimi dersleriyle de çocuklar haftada iki saat askeri içerikli eğitime tabi tutulmuşlardır.

Tüm bu siyasal ve toplumsal gelişmeler neticesinde toplumu büyük bir kin, intikam ve öç duygusu kaplamıştır. Kaybedilen toprakları geri almak için bu üç duygu çocuklara da öğretilmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti artık Osmanlılık fikrinden tamamen dönmüş, "Milliyetçi-Türkçü" bir politika benimsemiştir. 1913 yılında yazar Özdemir tarafından çocuklara hitaben yazılan *Türk Ruhu Nasıl Yapılır* isimli kitapta "Yunan, Bulgar, Sırp adlarını ve bunlar gibi yapmak isteyenleri hiçbir vakit unutma! Biz gafil avlandık, sen gafil avlanma" şeklindeki cümle çocuklara verilmek isten mesajı açıkça göstermektedir.¹²⁷ Dönemin çocuk edebiyatının konuları da bu cümlede anlatılanlarla benzer içeriktedir. Çocuk dergilerinde çocuklar, yitirilen toprakların intikamını alacak, savaşacak, gözünü kırpmadan ölüme gidecek askerler ve kahramanlar olarak tasvir edilmiştir.¹²⁸ İnceleyeceğimiz Çocuk Duygusu ve Çocuk Dünyası dergilerinde de çocukları militarist figürlerle süsleyen onlarca yazı bulunmaktadır. Dergilerde ayrıca çocuklara Türklerin tarihteki zafer ve kahramanlıkları da hikâyeler ve destanlarla sıkça anlatılmaya çalışılmıştır. Dergilerde şehitlik, cihat ve gazilik gibi yüce kavramlar çokça işlenmiştir.

İlk defa 1913 yılında "Türk Yavrusu" isimli çocuk dergisinin adında "Türk" kelimesi yer almıştır. Ömer Seyfettin; "Türk Çocuğu, sözü edilenleri başarabilmek için bedenini, izcilik ve idmanla; zihnini, bilgi ve fenle; ruhunu ise milli mefkûre ile

¹²⁵ Kafadar, a.g.e., 275.

¹²⁶ Yaşar, a.g.m. 325.

¹²⁷ Okay, (1999). "Meşrutiyet Dönemi'nde Savaş ve Çocuk". 490.

¹²⁸ Öztan, a.g.e., 51.

güçlendirmelidir" demektedir.¹²⁹ Beden, zihin ve ruh üçlüsünü geliştiren etmenler, "Türk ve milliyetperver" çocuğun oluşması için vazgeçilmez değerler ve yapılması gerekenlerdir. Dönemin çocuk dergilerinde bu üç unsur olan beden, zihin ve ruhla ilgili bilgiler içeren yazılar da mevcuttur.

Dönemin çocuklarını militarist ve milliyetçi hasletlerle donatmak için gerekli olan tüm fikri yapı 1913-1914 yıllarında hızlı bir şekilde oluşturulmuştur. Bu iki yıllık süreç çocukluğun Osmanlı'da politik olarak yaşadığı en kapsamlı dönüşüm zamanıdır denilebilir. Biz de bu iki yıllık politik dönüşüm sürecine, Çocuk Duygusu ve Çocuk Dünyası Dergileri'ndeki "Osmanlı Çocuğu"ndan "Türk Çocuğu"na geçiş ve "milliyetperver çocuk" idealizmini oluşturmak için yazılan metinler üzerinden bakacağız.

---

¹²⁹ Öztan, a.g.e., 53.

3. ÇOCUK DERGİCİLİĞİ

Dünya tarihinde çocuklara dair özel yazın faaliyetlerinin ortaya çıkması modern çocukluğun oluşmaya başladığı zamanlara denk gelmektedir. Çocuğa bakışın değişmesi sonucunda ilk önce çocuklara dair kitaplar yayınlanmış, sonrasında ise daha fazla kişiye ulaşılması için çocuk dergileri çıkarılmıştır. Çocuklarla ilgili yapılan yayın faaliyetlerinin çokluğu toplumda çocuğa verilen değerin göstergesiyle eşdeğer olmuştur. Çocuğun eğitimine destek olmak, edebi, kültürel, sanatsal ve ahlaki gelişimine katkıda bulunmak ve çocuğun fikri dünyasını şekillendirmek için basın faaliyetleri içinde çocuklara özel dergiler de yayınlanmıştır. Çocuk dergileri, çocukları modern hayata hazırlamak için kullanılan hacimli ve kolay ulaşılabilir kaynaklardır. Çocuk dergilerinin amacı sadece çocukları bilgilendirmek ve eğitmek değil aynı zamanda anne ve babalara da çocuğun nasıl ve hangi yaklaşımlarla eğitilmesi gerektiğini öğretmek olmuştur. İlk örnekleri Avrupa'da 18. yüzyıllarda başlayan çocuk dergiciliği, Osmanlı Devleti'nde ise 19. yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır. Yapılan incelemelere göre, ülkelerdeki ilk basın faaliyetlerinden çok kısa süre sonra çocuklar içinde yayın faaliyetleri başlamıştır.

İlk çıktıkları tarihten itibaren çocuk dergileri, çocuğun toplumsal şekillenmesinde önemli katkılar sağlamışlardır. Çocuk dergileri, çocukluk tarihi, çocuk edebiyatı, çocuk pedagojisi, çocuk oyunları, çocuk psikolojisi gibi alanlarda araştırma yapmak isteyenler içinde tarihsel birer ana kaynak niteliğindedir. Ana kaynaklarımız olan Çocuk Dünyası ve Çocuk Duygusu Dergileri hakkındaki genel değerlendirmelere geçmeden önce çocuk dergiciliğinin tarihsel gelişimine kısaca değinmek tezin bütünsel algılanmasını kolaylaştıracaktır.

3.1. Dünyada ve Avrupa'da Çocuk Dergiciliği

Avrupa'da çocuk edebiyatı 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlamıştır. Çocuklar için özel olarak hazırlanan ilk çocuk dergisi ise İngiltere'de 1751 yılında John Newbery tarafından yayınlanan *The Lilliputian Magazine: or, The Young Gentleman and Lady's Golden Library*'dir. Derginin bilinen adı *The Lilliputian Magazine*'dir. Dergi kendisini başlığından sonra gelen "ya da Genç Beyefendi ve Hanımın Altın Kütüphanesi" yazısıyla da tanımlamaktadır. Dergi üç cilt yayınlanmıştır. Üçüncü cildi 1752'de

yayınlanmıştır. Kısa ömürlü bir dergi olmuştur.¹³⁰ Dergi adını Gulliver'in gittiği cüceler ülkesinden almaktadır. Dergide basit ahlak dersleri, kısa öyküler, masallar, danslar, şarkılar, ilahiler, kısa şiirler, bilmeceler ve basit tarifler gibi çok farklı konu ve alanlarda yazılar yer almıştır.¹³¹

Çocuk dergiciliğinin başlangıcını ahlaki dergiler olan *Moralische Wochenschrift* oluşturmuştur. İlk çıkan ahlaki dergilerin hedef kitlesi ise eğitilmiş burjuvazi sınıfı olmuştur. Dergilerin içeriğinin temelinde ahlaki değerleri anne-babalara ve çocuklara öğretme prensibi vardır. İngiltere’de daha sonra, 1788’de *Juveile Magazina* ve 1799’da *The Children’s Magazine* isimli popüler iki dergi daha yayınlanmıştır. Ancak bunlar uzun süreli olamamışlardır. İngiltere’de yayınlanan diğer dergiler ise *The Charm* (1852-1854), *The Boys Own Magazine* (1855-1874) ve 1824’de yayınlanmaya başlayan 19. yüzyılın en uzun süre yayınlanan dergisi *The Child’s Campinon*’dur.¹³²

İspanyada ilk çocuk dergisi ise *The Gaceta de los Ninos* (Çocukların Magazini) adıyla 1798’de yayınlanmıştır.¹³³ 19. yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri’nde ise 1826 yılında *The Jeveile Miscellany* ve 1829 yılında *The Childrens Magazine* dergileri yayınlanmıştır. Aynı zamanlarda Fransa’da ise *Le Musse de Familles* ve *Magazine de Education et de Rec’re’ation* dergileri yayınlanmıştır.¹³⁴ Almanya Leipzig’de ise 1772 yılında *Leipziger Wochenblatt für Kinder* (Leipzig Haftalık Çocuk Dergisi) yayınlanmıştır. Dergi 1 Ekim 1772’de yayın hayatına başlamıştır. Her sayısı sekiz sayfa olarak 227 sayı çıkmış ve 1774’de kapanmıştır.¹³⁵

Almanya’da ayrıca 1759-1763 yılları arasında Berlin’de *Wocehenblatt zum Besten der Kinder* (Çocukların Yararına Haftalık Dergi), 1771 yılında Stuttgart’ta, *Wochenschrift zum Besten der Erziehung der Jugend* (Gençlerin Eğitimi Yararına Haftalık Mecmua), 1775 yılında *Kinderfreund* (Çocuklara Arkadaş), 1784 yılında ise *Kinder Akademie* adlı

¹³⁰ İnternet: Lam, S. (2007). "Victorian Children's Periodicals: An Overview".

<http://www.victorianweb.org/genre/childlit/magazines.html> 18 Kasım 2020’de alınmıştır.

¹³¹ İbar, G. (2019). "Vigtor Hugo’dan Jules Verne’e Eğitimden Bilime Osmanlı’nın Çocuk Dergileri". *Atlas Tarih Dergisi*, (57), 77.

¹³² Ghojoghı, G. (2019). *Osmanlıca Yayınlanmış Çocuk Dergileri: Grafik Tasarım Açısından Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 17-18.

¹³³ İbar, a.g.m., 77.

¹³⁴ Ghojoghı, a.g.t., 18.

¹³⁵ İbar, a.g.m., 77.

dergiler yayınlanır.¹³⁶ 19. yüzyılda ise Avrupa'da çok fazla dergi yayın hayatına devam etmiştir.

3.2. Osmanlı'da Çocuk Dergiciliği

Osmanlı Devleti'nde basın yayın faaliyetleri Avrupa'dan daha sonra başlamıştır. İlk gazete ise 1795 yılında Fransız Büyükelçiliği'nde kurulan matbaada Fransızlar tarafından çıkarılmıştır. Gazete, *Bulletin des Nouvelles* ismiyle yayınlanmıştır. Gazetenin amacı Fransız Devrimi'ni Osmanlı içinde yaşayan Fransızlara anlatmaktır. *Bulletin des Nouvelles*'in ardından Fransızlar yine 1796-1798 yılları arasında *Gazette Française de Constantinople* ismiyle bir gazete daha yayınlamışlardır.¹³⁷ Bu iki gazetenin de başarılı olup geniş kitlelerce takip edilmesiyle Osmanlı'da basın faaliyetleri başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin ilk resmî Türkçe gazetesi ise 8 Ekim 1831 yılında *Takvim-i Vekayi* adıyla yayınlanmıştır. Gazetenin amacı halkı devletin iç ve dış olayları hakkında bilgilendirmektir. İkinci gazete ise yarı özel nitelikte 1 Ağustos 1840 günü yayın hayatına başlayan, William Churchill tarafından çıkarılan *Ceride-i Havadis Gazetesi* olmuştur. İlk özel gazete ise 22 Ekim 1860 yılında Şinasi ve Agâh Efendi tarafından *Tercümân-i Ahvâl* adıyla çıkarılmıştır.¹³⁸

Önceden de belirttiğimiz üzere Osmanlı'da çocuklar Tanzimat sonrası dönemde devletin ve kurumların üzerinde ilgilendiği bir olguya dönüşmüştü. Çocuklara özel ilk yayınlarda bu yüzden Tanzimat sonrasında oluşmuştur. Tespit edilen ilk çocuk yayını Doktor Rüşdi'nin 1858 yılında yazdığı *Nuhbet-ül Etfal* isimli kitabıdır. Tanzimat sonrası çocuklar için yayınlanan eserlerin birçoğu ise Batılı kaynaklardan yapılan tercümeler olmuştur.¹³⁹ Çocuklara has müstakil yayınların çeşitliliği ise çocuk dergileri ile olacaktır.

1860'lı yıllardan sonra Osmanlı Devleti'nde birçok konuda dergiler yayınlanmaya başlamıştır. Özellikle kadınlar ve çocuklar için farklı içeriklerde gazeteler ve dergiler yayınlanmıştır. Gazete ve dergiler diyoruz çünkü yayınların isimlendirilmesi tam bir muamma olmuştur. Kimi çocuk dergileri kendilerini gazete, kimi ise dergi olarak isimlendirmiştir. İsmet Kür'ün aktarımıyla Mümeyyiz'in ilk sayısındaki "Çocuklar" isimli

¹³⁶ Ghojoghı, a.g.t., 17-18.

¹³⁷ Ghojoghı, a.g.t., 13.

¹³⁸ Ghojoghı, a.g.t., 13-14.

¹³⁹ Öztan, a.g.e., 36.

yazıda isimlendirme konusuna şöyle değinilmiş; "...Kâğıtların Frenkçe adı gazete Arapça cedidedir Türkçe mahsus adı yoktur" denilmiştir.¹⁴⁰ En uzun süre yayınlanan ve haftalık olarak çıkan çocuk dergisi olan Çocuklara Mahsus Gazete ismine "gazete" kelimesini koymuştur. Yine Mümeyyiz'de kendisini gazete olarak tanımlamıştır. Dergi simiyle çıkan ilk yayın ise bir kadın ve çocuk dergisi olan Aile Dergisi olmuştur. Çocuklara Talim ise kendisini ceride olarak tanımlayan ilk çocuk yayınıdır.¹⁴¹ Çocuk yayınları kendilerini gazete olarak tanımlamalarına rağmen formatları ve içerikleri dergilerle benzerdir.

Osmanlı Dönemi'nde ilk dergilerden itibaren çıkan birçok yayın devletin gölgesi altında faaliyet göstermiştir. Özellikle II. Abdülhamit Dönemi'nde basın çok sıkı takip edilmiş ve fazlaca sansüre uğramıştır. Selanik'te yayınlanan Çocuk Bahçesi Dergisi muhalif yazılar yazdığı için önce ihtar almış, ardından ise iki hafta tatil edilip ardından kapatılmıştır.¹⁴² Dergiler ceza almamak ve kapatılmamak için, II. Meşrutiyet'e kadar saltanatın, 1908'den sonra ise Meşrutiyet rejiminin yanında olmuşlardır. II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle ise Türk basını altın çağını yaşamıştır. 24 Temmuz 1908 de II. Meşrutiyet'in ilân edilmesiyle gazeteciler ve yayıncılar 24 Temmuz'u, 25 Temmuz'a bağlayan gece sansür memurlarına gazetelerine almayarak uzun süre sonra ilk defa gazeteler sansürsüz çıkmıştır. 25 Temmuz günü Cumhuriyet'in ilanından sonra "Gazeteciler Bayramı" olarak kabul edilmiştir.¹⁴³ II. Meşrutiyet'in basın özgürlüğü ise çok uzun sürmemiştir. Her türlü fikrin açık ve ateşli bir şekilde savunulması yeni rejimin tepkisine neden olmuştur. 18 Temmuz 1909'da yeni basın kanunu yürürlüğe girerek basın kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Sık sık basın kanununda yapılan değişikliklerle her yıl basın biraz daha İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kontrolü altına girmiştir.¹⁴⁴

İlk çocuk dergisinin yayınlandığı 1869 yılından II. Meşrutiyet'in ilân edildiği 1908'e kadar geçen otuz dokuz yıl içinde yirmi çocuk dergisi yayınlanırken, 1908-1918 arasında ise -şu ana kadar tespit edilen- yirmi dergi yayınlanmıştır. Bu artış çocuk dergileri ile birlikte diğer tüm basın içinde geçerlidir.¹⁴⁵ II. Meşrutiyet'in ilk üç buçuk yılında 607 gazete ve dergi yayınlanmıştır. Bu dergilerin çok azı uzun süreli olmuş birçoğu çok kısa

¹⁴⁰ Kür, İ. (2016, Ağustos). "Süreli Çocuk Yayınlarına Genel Bir Bakış". B. Onur. (Yay. Haz.). *Toplumsal Tarihte Çocuk, Sempozyum 23-24 Nisan 1993*. İkinci Baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 106.

¹⁴¹ Ghojoghı, a.g.t., 10-11.

¹⁴² Ghojoghı, a.g.t., 21-22.

¹⁴³ Topuz, H. (1973, Mart). *100 Soruda Türk Basın Tarihi*. (Birinci Baskı). İstanbul: Gerçek Yayınevi, 102.

¹⁴⁴ Topuz, a.g.e., 97-101.

¹⁴⁵ Okay, C. (2006). "Eski Harfli Çocuk Dergileri" *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 4 (7), 514.

sürede yayın hayatına son vermiştir. II. Meşrutiyet'in ilânından 1918 yılının sonuna kadar ise toplam 918 gazete ve dergi yayınlanmıştır.¹⁴⁶ Bu rakamlar Hıfzı Topuz'un 1973'de yaptığı çalışmadaki rakamlardır. 1973'den günümüze birçok yeni dergi ve gazete tespit edilmiştir.

Osmanlı'da ilk çocuk dergisi ise 15 Ekim 1869 tarihinde yayın hayatına başlayan *Mümeyyiz*'dir.¹⁴⁷ Mümeyyiz aynı adı taşıyan günlük gazetenin haftalık olarak çıkardığı çocuk dergisidir. Kütüphanelerde 49 sayısı mevcuttur. Mümeyyiz'in amacı çocukların terbiyesi üzerinedir. Çocukluk zamanı görülen terbiyenin yetişkinliğe de yansıtacağı için çocukların küçük yaşta terbiye edilmesi gerektiği derginin ilk sayısında vurgulanmaktadır. Mümeyyiz, sade bir Türkçe ile çıkmıştır.¹⁴⁸ Mümeyyiz'i Sıtkı Bey çıkarmıştır.

Mümeyyiz birinci sayısında çocuklara şöyle seslenmiştir; "Şimdi bir de şu sizin için çıkardığımız gazetede ne yapmalıyız, nasıl mektebe gitmeli, derse nasıl çalışmalı, nasıl okuyup yazmalı ve ana ve babamıza ve hoca efendilere nasıl itâat etmeli, onları yazacağımız ve dünyada iyi ve herkesin beğeneceği huylar nedir ve ayıplayacağı şeyler nelerdir onları size bildireceğiz. Ama bakın biz sizin için ne kadar gayret sarf ediyor ve çalışıyor isek siz de bu gazeteyi öyle okumalı ve anlayamadığınız şeyler olursa efendi ve beybabanızdan ve yahut hocanızdan sorup öğrenip anı tutmalısınız ki biz de sevinelim ve size herkes aferin desin."¹⁴⁹ Dönemin karakteristik yapısı gereği Mümeyyiz'de çocukları eğitirken "nasıl itaat" etmeli onu öğreteceğiz demektir. Çocuğun kontrol altında tutulduğu, korumacı bir anlayış olan klasik düşüncenin Mümeyyiz'de de var olduğunu söyleyebiliriz.

Mümeyyiz'in yazar kadrosunda ise, Sıtkı, Tevfik, Nedim, Emin, Hamit, Ahmet Faik, Latif, Rıfat, Süleyman Faik ve Hulusi Bey'ler vardır. Mahalle Mektebi ve Rüşdiye öğrencileri için hazırlanmış bir çocuk gazetesidir.¹⁵⁰ Bu ilk girişim çocuklar için önemli bir gelişmedir. Çocuklara özel, çocuklar için anlayışıyla yazılan çocuk dergilerinin düzeyleri ve dili ise çocuklara göre ayarlanmıştır. Çocuklar, süreli yayınları kitaplara oranla daha

¹⁴⁶ Topuz, a.g.e., 105.

¹⁴⁷ Kür, a.g.m., 105.

¹⁴⁸ Kür, a.g.m., 106-107.

¹⁴⁹ Kasap, A. (2018). "Çocuk Edebiyatının Köşe Taşları ve Çocuk Kütüphanelerinin Öz Kültür Öğeleri Olarak Eski Harfli Çocuk Dergileri: 1869-1928 Yılları Arası." A. K. Yılmaz. (Yay. Haz.). 1. Uluslararası Çocuk Kütüphaneleri Sempozyumu Bildirileri 14-17 Kasım 2018. Birinci Baskı. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 76.

¹⁵⁰ İbar, a.g.m., 78.

çok tercih etmişlerdir.¹⁵¹ İlk çıkan dergiler çocukların eğitimi için çok az yayın bulunduğunu ve bu eksiği kendi dergileri ile tamamlayacaklarını beyan etmişlerdir. İlk çıkan çocuk dergilerinde çeviri roman, hikâye, masal ve şiirlere sıkça yer verilse de zamanla yerli yazarların yazdığı eserler çoğunluk teşkil etmiştir. 19. yüzyıl çocuk dergileri çoğunlukla İstanbul ve Selanik'te yayınlanmıştır. İlk dergiler daha çok alım gücü olan orta sınıf ailelerin çocuklarına hitap etmiştir. Ayrıca bu dergilerdeki yazı ve yayınlardan dönemin siyasi atmosferini ve yetiştirilmek istenilen çocuk tipini takip etmek mümkündür.¹⁵²

Osmanlı'da çıkan ikinci çocuk dergisi ise Petko Slaveykov tarafından 1871 yılında İstanbul'da Bulgarca olarak yayınlanan *Pçelitsa* (Arıcık)'dır. Bu dergi aynı zamanda ilk Bulgar çocuk dergisidir. Sadece yedi sayı yayınlanmıştır. 1872-1915 yılları arasında Osmanlı'da "Ermenice, Ermeni harfli Türkçe, Karamanlıca (Yunan alfabesiyle Türkçe) ve Bulgarca" olarak ayrı ayrı çocuk dergileri de çıkmıştır.¹⁵³

Osmanlı'da devamıyla, 1873 yılında 1 sayısı tespit edilebilen *Hazine-i Etfâl* yayınlanır. 1875 yılında ise Tahsin Efendi tarafından çıkarılan 6 sayılı *Sadâkat* yayınlanır. *Sadâkat* altıncı sayıdan sonra isim değiştirip *Etfâl* olmuştur. Etfâl ismiyle de 16 sayı daha çıkarmıştır. 14 Kasım 1875'de yayın hayatına başlayan *Ayîne* 1876 yılında kapanana kadar 41 sayı çıkmıştır. *Ayîne*, Selanik'te yayınlanmıştır ve İstanbul dışında yayınlanan ilk çocuk dergisidir.¹⁵⁴ 1876 yılında ise Mehmet Şemseddin Bey tarafından *Arkadaş* çıkarılır. 13 sayı yayınlanır. 1879-1880 yılları arasında ise 26 sayı olarak *Tercüman-ı Hakikat* çıkarılır. Bu dergi aynı isimli gazetenin ortaokul öğrencileri için çıkardığı ekidir de aynı zamanda. 1880 yılınca Şemsettin Sami tarafından 3 sayılı *Aile* isimli dergi çıkarılır. Ayrıca 1880 yılında Batı dillerinden tercümeler barındıran *Bahçe Kemal* Efendi tarafından çıkarılır. 40 sayı yayınlanır. 1881 yılında 4 sayısı tespit edilebilen *Mucmua-i Nevresidegân* yayınlanır. 1881'de yine 12 sayı olarak Mehmet Şemseddin Bey tarafından *Çocuklara Arkadaş* çıkarılır. Ayrıca 1881 yılında toplam 18 sayı yayınlanan *Çocuklara Kıraat* dergisi de çıkarılır. *Çocuklara kıraat* dergisi resimli bir dergidir. 1882 yılında kısa ömürlü olan 4 sayılı *Vasıta-i Terakki* çıkar. 1886 yılında 23 sayılı *Etfâl* dergisi yayınlanır. 1887 yılında 9 sayılı *Numûne-i Terakki* ve 1 sayılı *Debistân-ı Hired* yayınlanır. 1887'de ayrıca yine

¹⁵¹ Okay, C. (1999). *Eski Harfli Çocuk Dergileri*. (Birinci Baskı) İstanbul: Kitapevi Yayınları, 15.

¹⁵² Öztan, a.g.e., 37.

¹⁵³ İbar, a.g.m., 78.

¹⁵⁴ Ghoghji, a.g.t., 18.

Mehmet Şemseddin Bey tarafından 9 sayılık *Çocuklara Talim* dergisi çıkarılır. 21 Mayıs 1896 yılında ise en uzun soluklu çocuk dergisi olan *Çocuklara Mahsus Gazete* çıkmıştır. İbnül Hakkı Mehmet Tahir Bey tarafından çıkarılan bu yayın toplam 626 sayı yayınlanmıştır. Son sayısı 13 Ağustos 1908'de çıkmıştır. Gazete dönemin Avrupa standartlarına en yakın olan gazetesidir. Kaliteli resimler, hikâyeler, fıkralar, yurttan ve dünyadan haberler, bilmece vb. çocuklara hitap eden kaliteli yayınlar yapmıştır. Gazeteyi kalıcı kılan ise çok kaliteli roman ve hikâyeler yayınlaması olmuştur.¹⁵⁵ 1897 yılında ise Ahmet Mithat tarafından 173 sayılık *Çocuklara Rehber* çıkarılmıştır. Bu dergide dönemin en uzun soluklu ikinci dergisi olmayı başarmıştır. 19. yüzyılın son dergisidir. 20. yüzyılın ilk dergisi ise 1905'de Selanik'te yayınlanan *Çocuk Bahçesi*'dir. 43 sayı yayınlanmıştır. İktidara muhalefetten kapatılmıştır.¹⁵⁶ *Çocuk Bahçesi* aynı zamanda Mutlakiyet Dönemi'nin son dergisidir.

II. Meşrutiyet Dönemi'nin ilan edilmesiyle basına gelen özgürlükle adeta dergi ve gazetelerde patlama yaşanmıştır. Birçok yeni yayın ortaya çıkmıştır. Ancak çocuk dergileri ve yayınlarının ise sayısı çok az kalmıştır. 1909 yılından 1913 yılına kadar sadece üç çocuk dergisi yayınlanmıştır. İlk çocuk dergisi 1909 yılında 3 sayı yayınlanan *Musavver Küçük Osmanlı*, ikinci dergi, 1910 yılında 14 sayı çıkacak olan *Mekteplilere Arkadaş*, üçüncü dergi ise 1912 yılında yine 3 sayı çıkan *Talebe* dergisi olmuştur. II. Meşrutiyet Dönemi çocuk dergilerinde asıl patlama ise 1913-1914 yılları arasında olmuştur.¹⁵⁷

1913-1914 yılları arasında ise sırasıyla, 1913 yılında, *Çocuk Dünyası*, *Ciddi Karagöz*, *Talebe Defteri*, *Çocuk Yurdu*, *Mektepli*, *Çocuk Duygusu*, *Türk Yavrusu*, *Çocuklar Âlemi* ve *Kırlangıç*, 1914 yılında ise, *Mektep*, *Çocuk Bahçesi*, *Türk Çocuğu*, *Çocuk Dostu*, *Mini Mini* ve *Çocuk Kalbi* dergileri yayınlanmıştır. 1914-1918 arası dönemde ise savaş nedeniyle yeni dergi çıkmamıştır. 1918-1928 arası dönemde ise 17 dergi daha çıkmıştır.¹⁵⁸

1928 yılına kadar Osmanlı'dan Cumhuriyet'e toplam tespit edilen eski harfli çocuk dergisi 56 adettir. Cüneyt Okay, "Eski Harfli Çocuk Dergileri" adlı çalışmasında 50 adet çocuk dergisini tanıtmıştır. Cüneyt Okay 'ın 2003-2004 yıllarında *Çocuk Kalbi* (1914) ve *Ağabey* (1924) dergilerine ulaşmasıyla toplam tespit ettiği dergi sayısı 52'ye

¹⁵⁵ İbar, a.g.m., 79

¹⁵⁶ Okay, (2006). a.g.m., 513.

¹⁵⁷ İbar, a.g.m., 81.

¹⁵⁸ Okay, (2006). a.g.m., 516-518.

yükselmiştir.¹⁵⁹ Daha sonra Ayşe Kasap, "Evvel Zaman İçinde Çocuk Dergileri:1869-1928" isimli kitabında *Talebe* (1911), *Türk Çocuğu* (1913), *Mektep* (1914) ve *Talebe Mecmuası* (1923) olmak üzere dört dergiye daha ulaşmasıyla sayı 56 olmuştur.¹⁶⁰

Çocuk dergileri genellikle İstanbul'da çıkmıştır. Üç dergi Selanik (Aile, Çocuklara Rehber, Çocuk Bahçesi), iki dergi Bursa (Ciddi Karagöz, Haftalık Çocuk Gazetesi), iki dergi İzmir (Mektebliler Âlemi, Çocuk Yıldızı) bir dergi de (Türk Çocuğu) Ankara'da yayınlanmıştır. Yeni Yol ise sırasıyla Bolu, Akhisar ve İstanbul'da yayını sürdürmüştür. Geri kalan diğer dergiler ise İstanbul'da yayınlanmıştır.¹⁶¹

19. yüzyıl çocuk dergilerinin asıl gayesi diğer yetişkin dergilerinde de olduğu gibi "eğitmek ve yönlendirmektir". Dergiler yazılarıyla çocuklara ahlaklı, faziletli ve çalışkan olmayı öğütleyen birer "nasihatname" gibidirler. Edebi olarak dergilerin gelişimi ise Mehmet Şemseddin Bey'in 1876'da çıkardığı *Arkadaş* ile başlayacaktır.¹⁶² Çocuk edebiyatına en önemli katkıyı ise 18 Ocak 1910'da yayınlanan *Mekteblilere Arkadaş* sağlamıştır. Şiirler, hikâyeler ve çocuk romanları bu dergide yayınlanmıştır.¹⁶³

1913 sonrası yayınlanan dergiler yaş gruplarına ayrılmıştır. Örneğin, *Çocuk Dostu*, *Çocuk Dünyası*'nın daha küçük çocuklara hitap eden kardeş dergi gibiydi. *Talebe Defteri* ise *Çocuk Dünyası* tarafında "ağabey" olarak görülüyor ve idadi ve sultanilerin yüksek sınıflarına hitap ediyordu.¹⁶⁴

Balkan Harbi'nin etkisiyle Türkçülük ve Milliyetçilik akımı çocuk dergilerinde de ön plana çıkmıştır. Çocukların erken yaşlarda memleket meseleleri ile tanıştırılıp milliyetperver ve vatansever bir birey olmaları amaçlanmıştır. Dönemin çocuklarını Batı ve Osmanlı edebiyatıyla ilk defa tanıştıranlarda yine çocuk dergileri olmuştur. 1869-1928 yılları arasında yayınlanan Eski Harfli Çocuk Dergileri'nin kronolojik sıralamasın yanı sıra, kaç sayı çıktığı, kapanış tarihi, sahibi, müdürü, sermuahharriri ismi ve çıktığı yer bilgileri

¹⁵⁹ Okay, (2006). a.g.m., 511-518.

¹⁶⁰ Kasap, a.g.m., 82-83.

¹⁶¹ Ghojoghı, a.g.t., 22.

¹⁶² Okay, (2006). a.g.m., 511.

¹⁶³ Okay, (2006). a.g.m., 514.

¹⁶⁴ İbar, a.g.m., 81.

aşağıdaki tabloda yer almaktadır. Tablo üç kaynaktan bilgiler alınarak oluşturulmuştur.¹⁶⁵

Çizelge 3. 1. 1869-1928 Arası Yayınlanan Eski Harfli Çocuk Dergileri

Nu.	Çıkış Tarihi	Dergi Adı	Sayı	Kapanış Tarihi	Sahibi/Müdürü/Sermuharrirleri	Çıktığı Yer
1	1869	Mümeyyiz	49	1870	Sıtkı Bey	İstanbul
2	1873	Hazine-i Etfâl	1	1873	Kandiyeli Ali Refik ve Çengelköylü Şerafeddin	İstanbul
3	1875	Sadâkat	6	1875	Tahsin Efendi	İstanbul
4	1875	Etfâl	16	1875	Tahsin Efendi	İstanbul
5	1875	Ayîne	41	1876	Sahibi: Mahmud Hamdi	İstanbul
6	1876	Arkadaş	13	1877	Sahibi ve Muharriri: Mehmet Şemseddin Bey	İstanbul
7	1879	Tercüman-ı Hakikat	26	1880	Mehmed Cevdet	İstanbul
8	1880	Aile	3	1880	Şemseddin Sami	Selanik
9	1880	Bahçe	40	1881	Sahib-i İmtiyaz: Kemal Efendi/ Yazı İşleri Müdürü: Nihal Avni	İstanbul
10	1881	Mecmua-i Nevresidegân	4	1881	Yayına Hazırlayanlar: H. Tayfur, S. Asaf, Y. Vasfi	İstanbul
11	1881	Çocuklara Arkadaş	12	1881	Mehmet Şemseddin Bey	İstanbul
12	1881	Çocuklara Kıraat	18	1882	Mehmed Ziya	İstanbul
13	1882	Vasıta-i Terakki	4	1882	Muharrirleri: Ahmed Fahri, Salih Hasan ve İsmail Hakkı	İstanbul
14	1886	Etfâl	23	1886	Müdür: Doktor Memduh Bey/ Tahrir: Ziya Efendi	İstanbul
15	1887	Numûne-i Terakki	9	1888	Sahib-i İmtiyaz: Mehmed Nadir	İstanbul
16	1887	Debistân-ı Hired	1	1887	Sahib-i İmtiyaz ve Sermuharrir: Giridi H. Tahsin	İstanbul
17	1887	Çocuklara Talim	9	1888	Naşir: Kitapçı Arakel/ Muharrir: Mehmed Şemseddin	İstanbul
18	1896	Çocuklara Mahsus	626	1908	Sahib-i İmtiyaz: İbnülhakkı	İstanbul

¹⁶⁵ Okay, C. (1999). *Eski Harfli Çocuk Dergileri*. / Kasap, a.g.m. / Erikli, B. C. (2019). "Çocuk Dünyası" Dergisinin Halk Edebiyatı ve Folklor Ürünleri Açısından İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

		Gazete			Mehmed Tahir	
19	1897	Çocuklara Rehber	173	1901	Sahib-i İmtiyaz ve Müdür: Ahmed Midhat	Selanik
20	1905	Çocuk Bahçesi	43	1905	Sahib-i İmtiyaz: N. Necati/ Müdür: A. Medhi	Selanik
21	1909	Musavver Küçük Osmanlı	3	1909	Sahib-i İmtiyaz: A. Şerif/ Sermuharrir: İbnülhilmî A. Vasfi	İstanbul
22	1910	Mekteplilere Arkadaş	14	1910	Müdür: Mithat Sadullah/ Umur-ı Tahririyye: Osman Fahri	İstanbul
23	1912	Talebe	3	1912		İstanbul
24	1913	Çocuk Dünyası	94	1918	Müdür: Tevfik Nurettin	İstanbul
25	1913	Ciddi Karagöz	3	1913	Sahip ve Müdür: A. Nuri İsmet	Bursa
26	1913	Talebe Defteri	68	1918	Müessis ve Müdürü: Ahmet Halit	İstanbul
27	1913	Çocuk Yurdu	7	1913	Sahib-i İmtiyaz: Giridi Rahmi/ Müdür: Mehmet Nevzat	İstanbul
28	1913	Mektepli	39	1914	Sahip ve Müessisi: Hüseyin Hamit/ Sermuharrir: Emin Hâki	İstanbul
29	1913	Çocuk Duygusu	61	1914	Sahib-i İmtiyaz: Leon Lütfi/ Sermuharrir: Baba Tevfik	İstanbul
30	1913	Türk Yavrusu	2	1913	Müessisi: Türk Kütüphanesi/ Müdürü: Gündüz Alp	İstanbul
31	1913	Çocuklar Alemi	10	1913	Darülmuallimin Şemsülmekatip Muallimlerinden Bir Heyet/ Müdür-i Mesul: Mustafa Figani	İstanbul
32	1913	Kırlangıç	3	1913		İstanbul
33	1914	Mektep	72	1917		İstanbul
34	1914	Çocuk Bahçesi	21	1914	Müdür-i Mesul: Mehmet Zihni	İstanbul
35	1914	Türk Çocuğu	11	1914		İstanbul
36	1914	Çocuk Dostu	13	1914	Müdür-i Mesul: Tevfik Nurettin	İstanbul

37	1914	Çocuk Kalbi		1914		İstanbul
38	1914	Mini Mini	7	1914	Müdür-i Mesul: Mehmet Fazıl	İstanbul
39	1918	Küçükler Gazetesi	8	1918	Müdür-i Mesul: Aziz	İstanbul
40	1918	Hür Çocuk	3	1918	Müessisleri: Mehmet Asaf Hüseyin Kasım/ Muharriri: Avanzade Mehmet Süleyman	İstanbul
41	1919	Haftalık Çocuk Gazetesi	8	1919	Müdür-i Mesul: Ahmet Hilmi	Bursa
42	1919	Lâne	3	1920	Sahibi ve sermuharriri: Ercüment Ekrem	İstanbul
43	1920	Hacıyatmaz	1	1920	Diken Neşriyatı	İstanbul
44	1922	Bizim Mecmua	74	1927	Müdür-i Mesul: Hulusi	İstanbul
45	1923	Yeni Yol	113	1926	Sahib-i İmtiyaz: Nedim/ Müdür-i Mesul: İhsan Altay	Bolu, Akhisar İstanbul
46	1923	Talebe Mecmuası	2	1923		İstanbul
47	1923	Musavver Çocuk Postası	18	1923	Mesul Müdür: Süleyman Tefvik	İstanbul
48	1923	Çıtı Pıtı	4	1923	Sahibi ve Mesul Müdürü: İbnül Hilmi Vasfi	İstanbul
49	1924	Ağabey		1924		İstanbul
50	1924	Haftalık Resimli Gazetemiz	7	1924	Sahibi ve Mesul Müdürü: Tahsin Demiray	İstanbul
51	1924	Resimli Dünya	21	1925	Müdür-i Mesul: Orhan Seyfi	İstanbul
52	1925	Sevimli Mecmua	13	1925	Başmuharrir: Sabiha Zekeriya	İstanbul
53	1925	Mektebliler Âlemi	6	1925	Sahib-i İmtiyaz: Muallim İlyas Bahri/ Müdür-i Mesul: Hüsnü Osman	İzmir
54	1926	Türk Çocuğu	24	1928	Sahib-i İmtiyaz: Kırklareli Mebusu Doktor Fuat/ Müdür-i Mesul: Doktor Ali Vahit	Ankara
55	1926	Çocuk	30	1927	Sahibi ve Müdürü: Muallim	İstanbul

		Dünyası			Ahmet Halit	
56	1927	Çocuk Yıldızı	10	1927	Sahibi ve Müdürü: Hocaoglu Salim	İzmir

4.3. Çocuk Dünyası Dergisi Hakkında Genel Değerlendirme

II. Meşrutiyet Dönemi'nde çıkan *Çocuk Dünyası*, milliyetçi düşüncelerin ön planda olduğu bir dergidir. Türk Ocakları'nın çıkardığı Türk Yurdu Dergisi'nin çocuk versiyonudur denilebilir.¹⁶⁶ Dergide millîlik vurgulanan en önemli değerdir. Millî masal, millî hikâye başlıklarıyla birçok yazı yayınlanmıştır. *Çocuk Dünyası* Dergisi 1913-1914, 1918-1919 ve 1926-1927 tarihleri arasında üç dönem yayınlanmıştır. Biz çalışmamızda derginin ilk dönemini inceleyeceğiz. Derginin ilk sayısı 14 Mart 1329'da (27 Mart 1913) çıkmıştır. İlk dönemde toplam 79 sayı yayınlanmış ve son sayısı 22 Teşrinievvel 1330'da (4 Kasım 1914) yayınlanmıştır. Çalışmamızda derginin 1-75. sayıları Hakkı Tarık Us Koleksiyonundan, 76-77-78 ve 79. sayıları ise İ.B.B. Atatürk Kitaplığı'ndan temin edilmiştir.

Resim 3. 1. Çocuk Dünyası 1. sayısı kapağı 14 Mart 1329 (27 Mart 1913)

¹⁶⁶ Okay, (1999). "Meşrutiyet Dönemi'nde Savaş ve Çocuk". 490.

Dergide 1. ve 50. sayılar arası çıkan baskılar birinci dönem birinci yıl sayılarıdır. 50 ile 79. sayılar arasında çıkanlar ise birinci dönem ikinci yıl sayılarıdır. Derginin 1. sayısındaki künyesi ise şöyledir;

Birinci sene / Numara 1 / Perşembe/ 14 Mart Sene 1329. Çocuk Dünyası başlığının hemen altında ise "*Çocukların fikirlerinin açılmasına yardım eder*" yazmaktadır. Haftada bir çıkar. Müdürü: Tevfik Nureddin. Müracaat yeri, Babıâli Caddesi 77 numaralı "Türk Yurdu" Kitabhanesinde Çocuk Dünyası Müdüriyeti. Seneliği: Osmanlı memleketi için 15 kuruş, Rusya için 2 Ruble, başka memleketler için 5 Frank. Alt kısımda ise satış fiyatı olarak 10 pare yazmaktadır. Bilgiler birinci sayının ikinci tabından alınmıştır. 51. sayıdan sonra "*Çocukların fikirlerinin açılmasına yardım eder*" sloganı "*Çocukların fikirlerinin açılmasına yardım eder ve haftada bir çıkar millî mecmuadır*" olarak değişmiştir.

Derginin müdürü Tevfik Nureddin'dir. 36. sayıya kadar başlıkta ve matbaa bilgisinin yanında ismi verilmiştir. 36. sayıdan 50. sayıya kadar ise başlıkta derginin naşiri Türk Yurdu Kitabhanesi olarak geçmektedir. Derginin adresi ve çıkaranı 75. sayıda şöyle verilmiştir. Adres: İstanbul, Çocuk Dünyası: Posta Kutusu 74. Çıkaran: Türk Yurdu Kitabhanesi. Babıâli Caddesi, Numara 77. Telefon Numarası, İstanbul 58. Derginin ilk 50 sayısında ise adres ve müracaat yerleri sık sık değişmiştir. Derginin 25. sayısına kadar amblemi sadece "Çocuk Dünyası" yazısıdır. 25. sayıda dergi spor kulüplerinin armasına benzeyen bir amblem ile çıkmıştır. Bu amblem 51. sayıda kaldırılmıştır. Amblemin arkasında güneş, hilal ve yıldız, ortasında çapraz şekilde Çocuk Dünyası yazısı ve sağ ortasında ise İstanbul yazmaktadır.

Resim 3. 2. Çocuk Dünyası Dergisi amblemi 1 (25), 1 (11 Eylül 1913)

Dergi 8. sayıya kadar toplam sekiz sayfa olarak tek bir kapak olarak çıkmıştır. 8. sayıdan sonra 8+4 sayfa olarak çıkmış ve dış kapak renkli olarak basılmıştır. 37. sayıdan sonra ise 72. sayıya kadar 16 sayfa olarak çıkmıştır. 73. sayıdan sonra ise kâğıt kıtlığından dolayı 12 sayfa olarak çıkmıştır. Yazılar her sayfada iki sütun şeklinde yayınlanmıştır. Derginin ilk 50 sayısı 27x19; 51-79. sayıları 24x16 ebatlarında yayınlanmıştır.¹⁶⁷

Derginin 1914'de yayın hayatına ara vermesinin sebebi ise Müdür Tevfik Nureddin'in askere alınmasıdır. Derginin tekrar yayın hayatına döndüğü 1918 senesinde yayınlanan 80. sayısında bu durum okurlara şu şekilde duyurulmuştur: Muhterem meslektaşım Tevfik Nurettin Bey'in hizmet-i mukaddese-i vataniye iştiraki dolayısıyla bir müddet neşriyatını tatil eden Çocuk Dünyası bugün yine sizlere kavuştu ve inşallah muntazaman Talebe Defteri ağabeyi ile birlikte küçük dostlarını ziyaret edecektir.¹⁶⁸

Savaş zamanı derginin çıkışında bazı aksaklıklarda olmuştur. Derginin 73. sayısı 72. sayısından yaklaşık iki ay sonra çıkmıştır. Bu durum okuyuculara şöyle anlatılmıştır; Sevgili Okuyucularımıza!.. "Çocuk Dünyası", Avrupa cenginden dolayı kâğıt münâkalâtının kesilmesinden sonra da matbaalarda müretteplerin ekserisinin askere çağırılmasından, muvakkaten çıkarılmıyordu. Fakat sevgili okuyucularından uzak bulunmamak ve onları yalnızlık zamanlarında arkadaşsız bırakmamak için birçok fedâkârlıklar ihtiyârıyla tekrâr intişâra başladı. Şu kadar ki dünya, el de edilen kâğıdın kifayetsizliğinden sekiz sahife metin ve dört sahife kapak olarak neşredilecekti. Bu şekilde çıkan sayıların kapakları koleksiyona dâhil olacaklarından oraya da hikâyeler ve resimler derç edeceğiz lâkin kapak da yer kazanmak ve kârî'lerimize latîf hikâyeler okutmak için bilmecelemizi halledenlerin isimlerini elliye indirmek mecburiyetinde kaldık. Ümîd ederiz ki sevgili kârî'lerimiz bu özrümüzü kabul ederler.¹⁶⁹

Derginin ilk dört sayısında abonelik ücretinin kolay ödenmesi için üç takside bölündüğü ve Mart, Haziran ve Teşrinievvel (Kasım) aylarında ödenebileceği yazmaktadır. Dergi ayrıca yönetim tarafından yıllık olarak da ciltlenip koleksiyoncular için de satışa sunulmaktadır. 75. sayıda bu durum şu duyuruyla anlatılmıştır; Sevgili Okuyucularımıza. Bu sayımızla ikinci yılın birinci cildini ikmâl etmiş oluyoruz. Binâen aleyh 51'inci sayıdan 75'inci sayıya kadar olan numerolar bir cild teşkil edecek ve 76'ıncı sayıdan yüzüncüye

¹⁶⁷ Erikli, a.g.t., 14.

¹⁶⁸ Erikli, a.g.t., 11.

¹⁶⁹ Sevgili Okuyucularımıza. (19 Eylül 1914). *Çocuk Dünyası Dergisi*, 2 (73), 2.

kadar olan numerolar da ikinci yılın ikinci cildini teşkil edecektir. Şu halde sahife numeroları ona göre yürüyeceğinden 76'ıncı sayımızın sahifeleri tekrar birden başlayacaktır. Çocuk dünyasını koleksiyon yapan küçük kâri'lerimizin haberleri olsun. Yalnız bir aya mahsus olmak üzere kitabhânemiz Çocuk Dünyası koleksiyonlarını gayet ucuz bir fiatla yani âdî bezle 2 buçuk, Avrupa'dan getirtilen husûsî bezle 4, meşin ve krokodil olarak da 6 guruşa cildleyecektir.¹⁷⁰

Bu duyurudan da anlaşılıyor ki 1-50 arasındaki birinci yılın dergileri 1. cildi oluşturmaktadır. 2. cilt ise 51-75 arasını oluşturmaktadır. Dergi 79. sayısında kapandığı için 3. cilt hazırlanmamıştır. Hakkı Tarık Us Koleksiyonu'nda da Çocuk Dünyası Dergisi'nin birinci ve ikinci ciltleri mevcuttur. 76-79 arası sayılar ise özel koleksiyonlardan toplanıp kütüphaneler tarafından kayıt altına alınmıştır. 77. sayıda da çıkarılan ciltle ilgili duyuruda bulunulmuştur. 36. sayıda 1, 4, 5, 6. sayıların tekrar basıldığı ve koleksiyonerlerin gelip idarehaneden alabilecekleri duyurulmuştur.

29. sayıda "Çocuk Dünyası'nın Teşekkür ve Minnettarlığı" başlıklı yazıda şöyle denilmiştir. Çocuk Dünyası memlekette yaratmak istediği milli çocuk edebiyatı gayesine doğru hemen her hafta muntazam hatvelerle ilerledi, çalıştı, çabaladı ve muhterem bir cemiyet; mecmuamızın hatt-ı hareket ve mesaisini takdir ederek Anadolu'nun bayi bulunmayan kasaba ve köylerinden müntehab yüz adet mektebi mecmuamıza abone kaydettirmiş ve bedelini idareye teslim etmiştir.

Bu yazıda dergi gayesini ve gördüğü teveccühü okuyucularıyla paylaşmıştır. Çocuk Dünyası Dergisi haftada bir Perşembe günleri yayınlanmıştır. Derginin çıkış amacına ilişkin ilk sayısında yazarı belli olmayan "Çocuk Dünyası'nın Düşüncesi" başlıklı yazıda şöyle denilmektedir;

Çocuk Dünyasının Düşüncesi

-Analara, babalara-

Bizim memleketimizde en ziyade ehemmiyet verilmek lazım gelen çocuk hayatı ve çocuk bilgisi, mateessüf şimdiye kadar en ziyade ihmal olunmuş bir ihtiyacımızdır.

Milletler arasında bu zamandaki varlığımızın neden bu kadar düşkün ve geri kaldığını düşünecek olursak, belki birinci sebep olarak küçüklerimizin fikirlerini terbiye etmek, bezemek hususundaki kayıtsızlığımız hatırıma gelecek...

¹⁷⁰ Çocuk Dünyası'nın Teşekkür ve Minnettarlığı. (1 Ekim 1914). *Çocuk Dünyası Dergisi*, 2 (75), 9.

Gençlerimizin manen ihtiyacıyla mütenasip bir seviye-i fikriye de bulunmamalarını ve onların terki yolunda geniş adımlar atamamalarını muahezeye kendimizde bir hak olmadığını zannediyoruz...

Gençliğin beşiği çocukluk ildir; sabâvet günlerini boş ve faidesiz geçirmelerine göz yumduğumuz gençler, eğer zaman adamı olarak yetişmemişlerse bu kabahat onlarda değil, onları bu halde bırakanlardadır...

Bizim aile ocaklarımızda çocukların terbiyesine dikkatli bir surette çalışmak beyhude bir yorgunluk addolunur, ne okuyacakları bile düşünülmez. Hâlbuki yüksek edebiyat mecmualarından, mühim fen kitaplarından, nihayetsiz siyasiyat derslerinden ziyade lazım olan bir şey varsa oda "Çocuk Terbiyesi"dir. Bu, olmadıkça onlar daima bir yokluk içinde kalacaklardır...

Müteveffa Tolstoy hayat-ı sa'yinin bir kısmını çocuklar için basit, fakat son derece nefis masallar yazmakla geçirmiş ve hatta kendi köyünde açtığı mektepte ömrünün sonuna kadar köylü çocukların terbiyesiyle meşgul olmuştur. Bizde ise, henüz evlatlarımızın ellerine verilmeye layık bir kitap bile yoktur, çocuk edebiyatı, çocuk malumatı derin bir boşluk içindedir... İşte biz bu boşluğu doldurmak ve çocuklarımızı okumaya ve düşünebilmeye alıştırmak, onların küçük dimağlarını ileride memlekete faideleri dokunacak bir halde beslemek arzusuyla "Çocuk Dünyası"nı çıkarıyoruz...

Şu birkaç sene içinde bizde bu yolda birkaç teşebbüs görüldü, mesela eski devirde "Çocuklara Mahsus Gazete" ve sonra da "Arkadaş", "Şabab" gibi bir iki mektepli gazetesi çıktı, fakat yaşayamadılar... Biz bunu rağbetsizlikten ziyade çocuk psikolojisini, çocuk ruh ve ihtiyacını tamamıyla tayin edemeyerek küçüklerin anlayamayacakları yahut güç hazmedebilecekleri mevzular üzerinde yürümüş olmalarına hamlederiz. Avrupa da çocukları esastan mütalaaaya alıştırmak, fikirlerini terbiye etmek için en ziyade efsane(fable)'lerden, masal (legente)'lerden istifade ediyorlar. Orada çocuk asarı, edebiyatı bütün bunlarla doludur...

İbare okumayı henüz söktüren bir küçüğün gözü önünde çetin ve sıkıcı yazılar yığıp da mütalaa ile arasında, daha başlangıçta fena bir imtizaçsızlık, sönüklük tevlit etmedinse, kendisine pekte yabancı olmayan hikâyelerle evinde okumaya karşı bir sevgi ve istek uyandırmak elbette daha doğru bir hareket olur...

Biz Çocuk Dünyası için bu esası gözetiyoruz. Fransız, Alman, İngiliz ve Rus çocuk edebiyatına ait asarlardan istifade etmekle beraber asıl millî masallarımızdan müstefit olmaya çalışacağız.

"Çocuk Dünyası" ara sıra ilaveler ve hususi çocuk risaleleri neşrederek memleketimizde çocuk yoksuzluğunu mümkün olduğu kadar çabuk kaldırmaya gayret edecektir.¹⁷¹

Yukarıda bahsedilen amaçlar doğrultusunda çıkan dergi çocuklar tarafından rağbet görmüştür. Dergideki eserlerin ortak teması ise "milliyetçilik ve millîlik"tir. Dergide ayrıca dönemin önce gelen meşhur edebiyatçı, şair, yazar ve düşünürlerinden Ziya Gökalp, Aka Gündüz, Edhem Nejad, Mehmed Emin (Yurdakul), Hüseyin Ragıp (Baydur), Ali Ulvi (Elöve), İsmayıl Hakkı (Baltacıoğlu), Kazım Nami (Duru), Ömer Seyfeddin gibi isimler yazılar yazmışlardır.

Çocuk Dünyası dergisi, çocuk edebiyatına "politika"yı sokan bir süreli yayın olma özelliğini de taşımaktadır. Özellikle dergide, "millî hikâye", "millî masal" üst başlıklarıyla Ziya Gökalp'ın *Alageyik*, *Türk'ün Tufanı*, Edhem Nejad'ın *Kahraman Nuri*, imzasız *Türk Serencamları* ya da Nazım'ın *Ben Türk'üm* başlıklı şiirleri politik yaklaşımlar barındırmaktadır.¹⁷² Özellikle kin, intikam ve öç başlıklı şiirler etnisite ve milliyetçilik temelli içerikler barındırmaktadır. Bu yazılar, Balkan Harpleri sonrası hız kazanan milliyetçilik akımından dolayı bu şekilde kaleme alıp yayınlanmıştır. Ülke içindeki siyasi ve toplumsal ortam savaş sonrası oluşan kederle birlikte intikam alacağı günü beklemekteydi.

Çocuk Dünyası Dergisi'nde, vatan sevgisi, çocuk eğitimi, millî hikâyeler, tercüme romanlar ve hikâyeler, makaleler, şiirler, ninniler, nasihatler, oyunlar, fennî ve ilmî konular başta olmak üzere birçok konuda yazılar mevcuttur. Biz tezimizin inceleme kısmında dergide yer alan çocukluğun politik inşasıyla ilgili yazıları ele alacağız.

4.4. Çocuk Duygusu Dergisi Hakkında Genel Değerlendirme

Çocuk Duygusu, Çocuk Dünyası dergisine nispeten milliyetçi duyguların daha az ön plana çıkarıldığı liberal görüşlü bir dergidir. Ancak bu dergide 1913 yılının ortak paydası olan intikam, öç, kin vb. gibi konulara Çocuk Dünyası kadar olmasa da değinmiştir.¹⁷³ Balkan Savaşları etkisiyle yazılan Türk oyunları derginin öne çıkan

¹⁷¹ Çocuk Dünyasının Düşüncesi. (27 Mart 1913). *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (1), 1-2.

¹⁷² Okay, (2006). a.g.m., 514-515.

¹⁷³ Okay, (1999). *Eski Harfli Çocuk Dergileri*. 125.

yazılarıdır. Derginin incelenen sayıları olan ilk 52, 55 ve 60. Sayıları Hakkı Tarık Us Koleksiyonu'ndan alınmıştır. Çocuk Duygusu'nun ilk sayısı 6 Haziran 1329'da (19 Haziran 1913) çıkmıştır. Toplam 61 sayı yayınlanmıştır. Son sayısına erişilemediğinden tam tarihi net olarak öğrenilememiştir. Derginin sahibi Ermeni asıllı Leon Lütfi'dir. Müdür-i mesulü ise ilk iki sayıda Baha Tevfik, 3. sayı ile 52. sayı arasında ve 55 ve 60. sayılarda Mehmet Fahri olarak yazmaktadır. Derginin sermuharirisi ilk 4 sayıda Baha Tevfik, 50 ve 52. sayılar arasında ve 55. sayıda M. (Mim) Ekrem, 60. sayıda ise Eşref Nesib olarak yazılmıştır.

Resim 3. 3. Çocuk Duygusu 1. sayısı kapağı (19 Haziran 1913)

Derginin ayrı bir kapağı da vardır. Derginin künyesi logonun sağına, soluna ve altına yazılmıştır. Serlevhasında en üstte Senesi / Numara / Çıktığı Gün/ Tarih bulunmaktadır. Logosu Sülüs hattıyla kapak sayfasının ortasında yukarıya yazılmıştır. Logonun sağında; Sahib-i imtiyaz: Leon Lütfi / Her husus için sahib-i imtiyaza müracaat olunur / Seneliği posta ücretiyle on beş, altı aylığı sekiz kuruştur / Nüshası 10 paradır. Logonun sol tarafında ise; Sermuharrir: Baha Tevfik / Mahall-i müracaat: Babîâli Caddesinde Selamet Kütüphanesi / Gönderilen makâlat derc edilsin edilmesin iade olunmaz / Nüshası 10 paradır. Logonun altında ise; Çocukların tezyid-i malumat ve tehzib-i ahlak etmelerine hâdim her hafta Perşembe günleri neşrolunur musavver risale yazmaktadır.

Resim 3. 4. Çocuk Duygusu 2. sayısı dış kapağı (26 Haziran 1913)

Derginin dış kapakları ise renklidir. Her sayıda kapak resmindeki iç resimler değişmiştir. 2. sayı ile 13. sayı arasında derginin dış kapakları görseldeki çerçeve ile çıkmıştır. Dış kapakta, Türk bayraklı uçan balon, yüzü olan güneş, ders çalışan çocuk, uçan melek, kuşlar, balondan atılan dergi sayfalarını yakalamaya çalışan çocuk ve top resimleri yer almıştır. İkinci sayıda ortadaki fotoğraf bir anne ve kızı göstermektedir. Bu fotoğraf her sayıda değişmiştir. Fotoğraf ve resimler Avrupa tarzındadır.¹⁷⁴ 14. sayıdan sonra çerçevenin içeriği değişmiştir.

Resim 3. 5. Çocuk Duygusu 14. sayısı dış kapağı (18 Eylül 1913)

¹⁷⁴ Ghoghji, a.g.t., 300.

14. sayıdan sonra derginin tüm dış kapakları bu tasarım ile çıkmıştır. Ders çalışan çocuk fesli ve Türk tarzında giyinmiştir. Ayrıca dersini Osmanlı haritası önünde çalışmaktadır. Kapak görselinde ayrıca denizden doğan güneş, matematik ölçü aletleri, denizin ortasında dumanı tüten gemi, dünya maketi, balonun yerine alan Türk bayraklı zeplin ve aşağı atılan dergi sayfaları ve çiçek görselleri mevcuttur. Dış kapakların üzerindeki resimler 14. sayıdan sonra daha çok Türk tarzında olacaktır.

Dergi, birinci ve 23. sayıları arası 8+4 toplam 12 sayfa olarak çıkmıştır. 8 sayfa derginin ana içeriğini teşkil ederken artı 4 sayfa resimli dış kapak, bilmeceler, reklamlar ve tanıtımların yayınlandığı ek gibidir. Birinci sayının dış kapağına ulaşılammıştır. 23. sayı ile 26. sayı arası dergi 8+8 sayfa olarak, 26. sayıda 8+10 sayfa olarak, 27. sayıda 8+8 sayfa olarak, 28 ile 29. sayıda 8+8 sayfa olarak, 30. sayı ile 36. sayı arasında 8+6 olarak, 37. sayıdan kapanışa kadar olan sayılarda da 8+4 sayfa olarak çıkmıştır. İç sayfalar siyah beyazdır.

Derginin dış arka kapağında ise genellikle reklamlar yer almıştır. Yetişkinler için fotoğrafane reklamlarının yanında, çocuklar içinse kıyafet reklamları yer almıştır. 24. sayıdan 35. sayıya kadar *Tring Galata* Mağazası'nın reklamı dergide yer almıştır. 32. sayıdan sonra dergide *Eştayn* (Stein) Mağazası reklamı da yayınlanmıştır. Müslüman boykotajı konusunda da değineceğimiz gibi Çocuk Duygusu dergisinin yabancı mağaza reklamlarını yayınlaması Çocuk Dünyası dergisi tarafından eleştirilmiştir.

Derginin birinci sayısında Baha Tevfik, derginin gayesini şu yazıyla açıklamıştır;

Maksad ve Meslek

Çocukların terbiyesine ehemmiyet vermeyen bir millet büyüklerinden terbiye ve istifade beklememelidir. Ağaç taze iken eğildiği gibi insanlar da genç iken talim ve terbiye edilirler. Binaenaleyh en ziyade ehemmiyet verilmesi lazım gelen sinn, sinn-i terbiyedir.

Elinde elma şekeriyle yahut tahtadan mamul arabasıyla büyüyen çocukların bilahare neticesi yine ya elma şekeri satmak yahut arabacı olmaktır. Biz çocuklarımızı daha fenni bir surette terbiye etmek ve ellerine Eyüp oyuncağı yerine sevimli ve süslü resimlerle müzeyyen gazetemizi vermek istiyoruz.

Çocukları ağır kitaplar, felsefi ahlak makaleleri okutmakla terbiye etmek isteyenler de yanlışlardır. Bu öyle bir tarzdır ki Rothchild'in tercüme-i halini öğrenerek zengin olmayı düşünmeye benzer.

Hele dayakla, sopayla terbiye taraftarlarına gelince burada onları nasıl takbih edeceğimizi bilemiyoruz. Sopayla çocuk terbiye etmek öyle azim bir vahşettir ki yamyamlık onun yanında maç talimi gibi kalır.

Eğer maksadımız cambazların yaptığı gibi köpek terbiyesi olsaydı biz de bil tereddüt dayığı tavsiye ederdik. Hâlbuki burada mevzu bahis olan yavru, kendimize aittir, insan yavrusudur.

Bazen “çocuktur!” deyip geçtiğimiz bu yavruların birkaç sene sonra anne olacağını düşünmek, ona verilmesi lazım gelen ehemmiyetin tezyidi için pek kâfidir. Çünkü o çocuk aradan az çok bir müddet geçtikten sonra cemiyet-i beşeriyenin bir uzvu, hayat-ı içtimaiyemizin bir unsuru oluyor.

Alfred Dumas der ki: “Çocuklar küçük iken pek zeki oluyorlar da biraz büyüdükleri zaman bu zekâyı kaybediyorlar. Acaba bunun sebebi nedir?”

Bu sebebi bulmak müşkül değildir. Küçük iken kendilerine göre büyük görünen zekâları, terbiye sayesinde tenemmü ettirilmezse kendi büyümeleri yanında o zekâ küçük görünür. Yani bu kaybolma hadisesi hakiki bir kaybolma değil noksaniye-i terbiyeden ileri gelme bir görünmezliktir.”

İşte gazetemiz çocuk terbiyesine ait olan noksanı telafiye çalışacak. Fakat kuru mütalaattan yabıs mülahazalardan ziyade onları eğlendirmeyi ve eğlendirerek tehzib-i ahlak ve tezyid-i malumat etmeleri cihetini iltizam eyleyecektir.

Her nüshamızda birtakım hikâyeler, bilmeceler, güzel şiirler, çocukları yormayacak fakat istifade ettirecek mündericat ve bilhassa resimler bulunacaktır. Avrupa'da en yeni çocuk mürebbiyeleri bu küçük zekâları hiç yormadan büyötmek istiyorlar ve bunun için de yazıdan ziyade resme ehemmiyet veriyorlar. Biz de aynen böyle yapacağız.

Kezalik memalik-i mütemmedinede çocuk bahçeleri var. İbtida-i tahsil hatta hiç kitapsız bu bahçelerde oluyor.

Gazetemiz bu ciheti de pek ziyade takdir ettiği için adeta kitap içinde kitapsız denilmeye şayan bir sadelikle mini mini karilerini eğlendirecek ve istifade ettirecektir.¹⁷⁵

Yayınlanan bu yazıda çocuk terbiyesine dair atfedilen ifadeler çocuk ruhunun dergi yazarları tarafından fevkalade anlaşıldığını göstermektedir. Başta Avrupa'da olmak üzere ilk çıkan çocuk dergileri ağır ahlak felsefesine sahip metinler barındırmaktaydı. Osmanlı'da

¹⁷⁵ Baha Tevfik. (19 Haziran 1913). Maksat ve Meslek. *Çocuk Duygusu Dergisi*, (1), 1-2.

ilk çıkan dergilerde çocuklara dev ve sorumluluk yüklemekten ziyade nasihat içeren ve iyi bir vatandaş olmayı temenni eden içeriklere sahiplerdi. Bu n söz ile anlaşılmaktadır ki derginin amacı çocuklara eēitici içerikler barındıran süslü sayfaları olan ve bolca resimleri mevcut yazılar ile eēitmeyi amaçlamaktadırlar.

Ayrıca dergide modern ocuk terbiyesinden örneklerin barındırılacağı, küçükken zeki olan çocukların ileride de zeklarını yitirmemeleri için dergide kolay, anlaşılır ve çocukları yormadan onları geliştirecek metinler yayınlayacaklarını vaat etmektedirler. Dergide bolca resim ve görsellere yer vereceklerini de bildirerek Avrupa standartlarında yayın yapmak istediklerini vurgulamaktadırlar.

Derginin sermuharriri Baha Tevfik'in ölüm haberi 49. sayıda verildikten sonra (8 Mayıs 1330 / 21 Mayıs 1914) dergi on iki sayı daha ık mış ve 61. sayısını çıkardıktan sonra kapanmıştır. Son sayıya ulařılamadıēı için kapanış nedeni bilinmemekle birlikte savaş sırasında oluşan kēit yokluēu ve ekonomik zorluklardan dolayı derginin kapandıēı tahmin edilmektedir.

4. ÇOCUK DÜNYASI DERGİSİ'NDE POLİTİK İNŞA UNSURU İÇEREN METİNLER

Bu bölüme başlamadan önce dergi içeriklerinin nasıl inceleneceğinden ve nelerin ele alınacağına kısaca değinmenin konu bütünlüğü açısından faydalı olacağı düşünülmektedir. İlk olarak Çocuk Dünyası Dergisi'ndeki metinler incelenecektir. Çocuk Dünyası Dergisi, Çocuk Duygusu Dergisi'nden yaklaşık üç ay önce yayın hayatına başlamasından dolayı ilk olarak ele alınacaktır. Her iki dergisinde tamamına yakını transkrip edilmiş olup çevrilen metinler içerisinden doğrudan politik yaklaşımlar içeren yazılar öncelikli olarak değerlendirmeye alınmıştır. Ancak çeviriler sonrası şu görülmüştür ki dergilerin içerdiği yazılar sanattan edebiyata, spordan kültüre, eğitimden aile hayatına, birçok konu hakkında araştırma yapmak isteyenler için de kaynak olabilecek düzeydedir.

Dördüncü ve beşinci bölümde metin incelemeleri sekiz alt başlık altında yapılacaktır. Bu başlıklar sosyo-politik, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel konular çerçevesinde belirlenip isimlendirilmiştir. İncelenen alt başlık isimlendirmelerinde tek farklı durum dördüncü ve beşinci bölümlerin ikinci alt başlıklarında olmuştur. Dördüncü bölümde incelenilen Çocuk Dünyası Dergisi'nin bağlamı "Türk çocuğu" imgesi etrafında olduğundan dördüncü bölümün ikinci alt başlığında; "Milliyetçilik, Türkçülük, Turancılık ve Türk Çocuğu İmgeleri" başlığı tercih edilmiştir. Beşinci bölümde incelenilen Çocuk Duygusu Dergisi'nin bağlamı ise "Osmanlı çocuğu" imgesi etrafında şekillendiğinden ikinci alt başlığında; "Türkçülük, Osmanlıcılık ve Osmanlı Çocuğu İmgeleri" başlığı kullanılmıştır. Farklı başlıklar atılarak Osmanlı çocuğu ve Türk çocuğu imgeleri üzerinden dergilerin karşılaştırılması yapılmaya çalışılmıştır. Diğer yedi alt başlık ise her iki dergi için de benzer tutulmuştur. Bu şekilde ortak belirlenen başlıklarla her iki dergisinde belirlenen imgelere bakışının kolayca anlaşılması hedeflenmiştir. Ortak başlık seçimi metinler üzerinde karşılaştırma yapmamızı ve imgeler üzerinden çıkarım yapılmasını kolaylaştıracaktır. Ayrıca metinler incelenirken başlıklarda seçilen imgeler ve konularla ilgili daha önceden yapılmış olan çalışmalara atıf yapılarak konu hakkında farklı yaklaşımlara yer verilmeye çalışılmıştır.

Alt başlıklar içinde incelenilen metinler dipnotta kaynak olarak gösterilirken varsa yazarının adı, yazının adı, dergisin sayısı, çıkış tarihi ve sayfa sayısı belli olacak şekilde verilmeye çalışılmıştır. Derginin çıkış tarihi ise Miladi olarak verilecektir. Metinler

içerisindeki kelimelerin yazımı ise günümüz yazım kurallarına göre verilmiştir. Ayrıca incelenilen metinlerden yapılan alıntılarda ise başlıkta belirtilen konuyla ilgili çıkarım yapmamıza yetecek kadar bölüm alıntılanarak metinler uzun tutulmamaya çalışılmıştır. Ancak ekler kısmında seçilen bazı metinler –her iki dergiden de alınarak– tam bir şekilde okuyucuya sunulacaktır.

İlk inceleyeceğimiz dergi olan Çocuk Dünyası'na gelecek olursak daha öncede belirtildiği gibi dergi İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne mensup olanlar ya da aynı fikri düşünceye sahip olan yazar ve aydınlar tarafından çıkarılmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Meşrutiyet ile birlikte ideal bir insan tipi ya da diğer bir deyişle "makbul vatandaş" yetiştirmek istemekteydi. Bu derginin çıkış amacı da millî bir ruha haiz yeni bir çocukluk tasavvurunun sınırlarının ve içeriğinin belirlenmek istemesiydi. Buradaki önemli nokta çocukluk tasavvurudur. Çünkü öncesinde belirlenen ya da çerçevesi çizilmiş sınırları belli bir modern çocukluktan bahsetmek zordur. Geleceğin teminatı olarak bakılmaya başlanılan çocuğun nasıl yetiştirilmesi gerektiği tartışmalarının sonucu olarak çocukluğa dair yeni yaklaşımlar benimsenmiştir. Döneme ait sistemsel bir çocukluk algısı olmadığı içinse geleceğe yatırım yapma düşüncesi ile yeni ve modern bir çocukluk tasavvuru ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Klasik dönemde padişaha bağlı, din ve devleti için canını veren insan tipolojisi Tanzimat ile birlikte –eğitim yoluyla çocuklardan başlayarak– dünyevi-toplumsal bir şekle bürünmeye başlamıştır. Tanzimat ve Islahat Fermanları'yla önce Osmanlılık idealine bağlı yetişen nesil sonrasında ise Sultan II. Abdülhamit ile birlikte Osmanlılık idealinin yanına eklenen dindar ve padişaha itaatkâr neslin yetiştirilmek istenmesiyle İslamcı bir hüviyete bürünmüştür. II. Meşrutiyet'in ilânı sonrasında ise Osmanlılık idealine bağlı nesil yetiştirme düşüncesi II. Balkan Savaşları'na kadar devam etmiştir. Ancak Balkan Savaşları sonrası alınan ağır yenilgiler ve gayr-i Müslimlerin Osmanlı'dan ayrılması ile Türkçü ve milliyetperver bir nesil yetiştirme fikri ortaya çıkmaya başlamıştır.¹⁷⁶ Okullarda ders kitaplarına ve müfredata eklenen konular üzerinden, toplumda ise basın ve yayın faaliyetleri ile yeni bir çocukluk oluşturulmaya çalışılmıştır. Halkçı bir düşünce ile tüm

¹⁷⁶ Alabaş, R. (2012, Haziran). "Çocuk Duygusu Dergisi'nde Yer Alan Metinlerin Tema Bakımından İncelenmesi". S. Sever. (Yay. Haz.). 3. *Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu 05-07 Ekim 2011*. Birinci Baskı. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi. 253.

toplumun eğitilip yeniden istendik hale dönüştürülmesi amaçlanmıştır.¹⁷⁷ Özellikle çocukların ilk eğiticisi konumunda olan kadınlara yönelik öğretim kurumlarının geliştirilmesine ağırlık verilmiştir.¹⁷⁸ Kadın ve aileyle ilgili yayın yapan gazete ve dergiler çoğalmıştır. Çocuk dergilerinin 1913 sonrası birden patlamasının sebebi de budur. Çocuk Dünyası Dergisi de İttihat ve Terakki Cemiyeti çevrelerince bu sebepten dolayı çıkarılmıştır. Çocukluğa dair belirlenen yeni değerlere uygun içerik ve örneklemeler barındıran dergi Türkçülük fikrini temel alarak yayın yapmıştır.

1913 sonrası dönemde siyaseten ve toplumsal olarak büyük bir değişim geçiren çocukluk algısı yeni hasletlere bürünmüştür. Savaşın getirdiği militarist ruh bu hasletlerin en belirgidir. Çocuklar dergideki yazılarda birer küçük asker ya da savaşçı gibi tasvir edilerek, şehitlik ve gazilik en çok övülen kavramlar olmuştur. Çocuklara vatan için savaşma ve intikam alma duygusu kazandırılmaya çalışılmıştır. Kaybedilen toprakların geri alınması için öç ve intikam duygusuyla beslenen zihinler psikolojik olarak adeta savaşa hazır hale getirilmek istenmiştir.

Osmanlı çocuğu imgesinin zayıflayıp Türk çocuğu imgesinin gündemde olduğu bu yıllarda kaleme alınan yazılarda ekseriyetle Türklükten bahsedilmiştir. 1914 yılından itibaren ise artık Turancılık kelimesi metinlerde daha sık görülmeye başlamıştır. Ekonomik olarak da kalkınmak isteyen siyasi irade çocuklara çalışkanlık, ticaret, millî ekonomi terimlerini öğretip benimsetecek yazılar yayınlanmasını sağlamıştır. Vatan ve bayrak sevgisi ile Türk tarihine övgüler içeren metinlerle de çocukların manevi duygu yoğunluklarının artırılması amaçlanmıştır. Dergilerde yazılan çocuk oyunlarından ise faydalı içerik olarak bahsedilmesine rağmen birçoğu kin, intikam ve etnisite içeren kelimelerle doludur. Erkek çocuklarının politik olarak şekillenmelerini öncelikli olarak ele alan dergiler kız çocuklarını da unutmuyarak öğütler, nasihatler, ahlak ve terbiye içeren yazılarla kız çocuklarını da şekillendirmeye çalışmışlardır.

Dergilerde yer alan metinler incelenirken ortaya çıkan önemli bir durum ise şudur. Özellikle kin, intikam ve öç konularının işlendiği metinlerin çok sert ve pedagojik değerlere aykırı olarak yazıldığı gözden kaçmamaktadır. Dergileri incelerken sadece

¹⁷⁷ Köroğlu, E. (2010). *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı 1914-1918 Propagandadan Millî Kimlik İnşasına*. (İkinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 32.

¹⁷⁸ Gurbetoğlu, A. (2007). "II. Meşrutiyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Çocukluk Anlayışı". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 40 (2), 68.

yazılan metinlere bakmak yeterli olmamaktadır. Yazılan metinler –şuan ana kaynak olarak kullansak da– yazıldığı dönemde birer sonucu ifade etmekteydi. Toplumun ruh halini yansıtan bir sonuçtu bu. Yazarların nefret derecesine varırcasına intikam ve kin içeren metinleri yazmasının tek bir sebebi vardı; o da toplumun çoğunluğunun bu düşüncede olmasıydı. Yani toplumsal olarak beklenti yazarlardan bu tarz metinler yazmalarıydı. Metinler incelenirken çocuk edebiyatı unsurlarının yanında adeta siyasi manifestolara ya da propaganda metinlerine benzer içeriklerle karşılaşılması dönemin mevcut durumu içerisinde doğal ve olağan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Metinleri okurken bu gözle bakılması dönemin atmosferinin ve ortaya atılan yeni imgelerin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Genel hatları ile dergilere dair yaklaşımı açıkladıktan sonra metinleri başlıklar halinde bütünün parçaları olarak detaylıca inceleyebiliriz.

4.1. Öç, Kin ve İntikam İmgeleri

Öç, kin, intikam, başlıklı metinler propaganda amacı güdülerek kaleme alınan yazılardır. Propagandanın çocuk dergilerindeki metinlere kadar inmesinin en temel sebeplerinden biri yeni ulus-devlet yapısını oluşturma fikridir.¹⁷⁹ Propaganda içeren metinler kolay anlaşılır ve basit bir üslupla yazılmıştır. Güdüleme ve güdülenme bu metinlerle ulaşılmak istenilen en temel amaçtır. Propaganda içeren bu metinler kitlelerin arzu edilen doğrultuda hareket etmesini sağlamayı hedeflemektedir. Ayrıca metinler içinde milliyetçilik her fırsatta görünür kılınmaya çalışılmıştır.

Çocuk Dünyası Dergisi'nde öç, kin ve intikam kelimelerini içeren hatta bu kelimelerin başlık olarak verildiği şiirler de mevcuttur. Çevrilen dergi metinleri içinde en az on dokuz yerde intikam kelimesinin, en az on iki yerde öç kelimesinin, en az beş yerde ise kin kelimesinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Çocuk dergisinde beklide en son bulunması gereken bu kelimelerin sıkça zikredilmesinin tek sebebi Balkan Savaşları sonrası yaşanan toplumsal bunalımdır. Balkan Savaşları, Osmanlı Devleti için tahmin edilemeyecek derecede acı bir sonla neticelenmiştir. Toplumun hazmedemeyip derin üzüntülere kapılacağı birçok olay bu dönemde olmuştur. Yüzlerce yıldır hâkimiyet altında tutulan Balkan toprakları çok kısa sürede kaybedilmiş, bölgede yaşayan Müslüman halk türlü işkence ve katliamlara maruz kalmıştır. Büyük bir kısmı ise malını mülkünü terk ederek Anadolu'ya göç etmeye zorlanmıştır. Sadece Edirne'de Bulgar Ordusu kuşatması

¹⁷⁹ Köroğlu, a.g.e., 32.

altında 225.000'den fazla kişi açlıktan hayatını kaybetmiştir.¹⁸⁰ Tüm bu travmatik olaylar neticesinde Müslüman ahalinin gayr-i Müslimlere karşı öfkesi her geçen gün artmıştır.

Çocuk Dünyası Dergisi de Osmanlı'nın en bunalımlı olduğu zamanlarda ilk sayısını yayınlamıştır. Edirne'nin 26 Mart 1913'de Bulgarlar tarafından işgal edilmesinden bir gün sonra Çocuk Dünyası ilk sayısını yayınlamıştır. 27 Mart günü yayınlanan ilk sayıda herhangi bir nefret söylemine yer verilmemiştir. Sadece derginin amacı ele alınarak masal, şiir ve hikâyeler yayınlanmıştır. Ancak ileriki sayılarında da göreceğimiz üzere 30 Mayıs 1913'de savaşın birinci aşamasının bitip Edirne ve Selanik başta olmak üzere birçok yerin kaybedilmesiyle öç, kin ve intikam naralarının satırları süslediği metinler dergide görülmeye başlayacaktır.

Bu minvaldeki ilk metin ise derginin on ikinci sayısında yayınlanacaktır. Nazım Hürrem tarafından yazılan *Ben Türküm*¹⁸¹ başlıklı şiirin ilk kıtasında "Bir vakitler Avrupa'ya şan veren / Fatihlerin, Yavuzların oğluyum / Yurdu için sevinerek can veren / Muratların, Mithatların oğluyum" demektedir. Bu dizeler ile Türk büyüklerinin tarihsel başarıları anımsanıp, çocuklara hangi milletin temsilcisi olunduğu anlatılmak istenmektedir. Şiirin ikinci dördlüğüde ise "Düşman düşman! Titre benden, ben Türküm / Kin intikam! İşte güzel bir Türküm / Utan benden, beni tahkir eyleme / Sıkıl benden, bana bir laf söyleme" sözleriyle düşmanın kendisini küçük görmemesi gerektiği hatırlatılarak Türklük vurgusu yapılmıştır. Üçüncü dördlükte ise "Seni bir gün ayağımla ezerim / Yurdunuzda aslan gibi gezerim / Türkün kalbi zalimlere zalimdir / Türkün ruhu öldürene ölümdür" denilerek de korku ve gözdağı verilmeye çalışılmıştır. Bu şiir politik öğeler barındıran ilk metin olmasının yanında Türklük duygusunu ve intikam hissini net bir şekilde ifade etmektedir. Savaş döneminin tipik söylemlerini barındıran şiir teması bakımından okuyucularına istikamet çizip intikam duygusuyla tanıştırmaktadır.

Derginin bir sonraki sayısında ise Rodoslu Ahmet Kemal tarafından yazılan *Öç Duygularından*¹⁸² başlıklı şiirde ilk defa öç kelimesinden bahsedilmiştir. Şiir ilk olarak "Dedelerin sarığını çıkardılar, boğdular / Tanrımızın hediyesi Kuran'ını yırttılar! / Ay, yıldızlı sancağını çamurlara attılar / Analardan öksüz kalan masumları sattılar" satırları ile

¹⁸⁰ Küçük, C. (1992). "Balkan Savaşı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5. Cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 23-25

¹⁸¹ Nazım Hürrem, (12 Haziran 1913). Ben Türküm. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (12), 7.

¹⁸² Rodoslu Ahmet Kemal. (19 Haziran 1913). Öç Duygularından. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (13), 3.

yapılan vahşet ve kötülükler çocuklara öğretilmektedir. Bir sonraki dörtlükte ise; "Yurdumuzun bu dertleri bize tesir etmeli / Yediğimiz bu silleler artık bize yetmeli / Yavrularım siz bunları unutmayın, belleyin / Öç duygusu kalbimizin derinine sinmeli" dizeleriyle yapılan kötülüklerden öç alınması gerektiği açıkça yazılmıştır. Kuran ve bayrak ise bu şiirin öne çıkan tematik ikonlarıdır. Kuran'a ve bayrağa uzatılan kötü ellerin unutulmaması iyice hafızalara kazınması istenmektedir.

Sungur Tekin tarafından yirmi sekizinci sayıda kaleme alınan *Gençlere*¹⁸³ başlıklı şiirde vatanın dilinden gençlere seslenilmektedir. "Vatan masum bir ses ile size karşı diyor ki; / Şimdi yavrum görüyorsun / Beni düşman çiğnedi / Bütün köyler harap oldu / Şehirlerim yakıldı / Ulu Kuran alınarak / Çamurlara atıldı / Minareler yıkılarak / Ezan sesi kesildi / Mihrapların üstüne de / Tunçtan çanlar asıldı / Camilere, mescitlere / Gübre, saman saçıldı / Seni yavrum bugün için / Besleyerek büyüttüm / Beni kurtar diye sana / Sağlık verdim, yükselttim / Düşmanını kovar isen / Helal ile hoş olsun." Bu seslenişte camilerin talan edilip, Kuran'ın çamurlara atıldığı, minarelerden ezan seslerinin kesildiği ve vatanın düşman tarafından çiğnendiği ön plana çıkarılmaktadır. Vatan çocuklara beni kurtarasınız diye sizleri ben büyüttüm şeklinde seslenerek, eğer düşmanı kovar iseniz hakkının helal ile hoş olacağı anımsatılmak istemektedir. Çocuklarda intikam ve vatanı kurtarma hırsı oluşabilmesi için söylem ve seslenişlere dini motifler yerleştirilmiş ve vatanın kutsallığına değinilmeye çalışılmıştır.

Otuz ikinci sayıda Nazım Hürrem tarafından kaleme alınan ve Aka Gündüz'e ithaf edilen *Yürü Kardeşim*¹⁸⁴ başlıklı şiirde de yine intikam duygusu işlenmiştir. "Sevgili Rumeli biz de kalmalı / O güzel Kosova'yı Sırp'tan almalı / Bulgar'a, Yunan'a ateş salmalı. / Yürü kardeş seni atan bekliyor, / Sinesi yaralı vatan bekliyor. / Bulgarlar öldürdü aciz babanı, / Yunanlı mahvetti masum ananı, / Ah unutma öldür Sırp'ı, Yunan'ı. / Yürü kardeş seni ordu bekliyor / Balkanda çadırlar kurdu bekliyor. / İşkodra'ya bir gün Türkler girecek / İslam'ın duası göğe erecek / Tanrı cennetini bize verecek / Yürü kardeş seni cennet bekliyor / Git çabuk gel seni millet bekliyor / Seviyorsan ey Türkoğlu dinini / Hatırdan çıkarma, kanlı kinini, / İntikamla yaşat ulu kalbini / Yürü kardeş seni atan bekliyor / Sinesi yaralı vatan bekliyor."

¹⁸³ Sungur Tekin. (2 Ekim 1913). Gençlere. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (28), 1-2.

¹⁸⁴ Nazım Hürrem. (30 Ekim 1913). Yürü Kardeşim. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (32), 1.

Balkanların mutlaka geri alınması gerektiğinin hatırlatıldığı şiirde annesinin ve babasının ölümünden ya da zulme uğramasından Yunan ve Bulgar sorumlu tutulmuştur. Çocukları ve gençleri ise beklenen olarak tarif etmektedir. Vatanı kurtaracak olanın çocuklar olduğu hatırlatılarak vatanın onu beklediğini eğer şehit olacak olursa ise onu cennetin beklediği ima edilmektedir. Erkek çocuklarından Balkanlarda kurulan çadırlara yani savaşa katılmaları istenmektedir. Bu küçük yaştaki okuyucular için hemen gerçekleştirilebilecek bir durum olmasa bile "kinini diri tut, hatırından çıkarma" diyerek psikolojik olarak çocuklar üzerinde bir etki bırakılmak istenmektedir.

Yine Nazım Hürrem tarafından otuz beşinci sayıda yayınlanan *Kahraman Türkoğlu*¹⁸⁵ başlıklı hikâye de intikam düşüncesi barındırmaktadır. Hikâyenin kahramanı Tayfur isminde bir çocuktur. Nazım Hürrem'in deyimiyile Türkoğlu'dur. Tayfur, cesur ve kahraman on iki yaşında bir Türk çocuğudur. Kalbi intikam hissiyle yanıp tutuşan Tayfun daima Bulgar ve Yunanlılardan intikam almak istemektedir. Hikâyede Tayfur bir sabah erken saatlerde canından çok sevdiği bayrağını alarak Bulgarların işgali altındaki bölgede büyük bir kavak ağacının en tepesine tırmanarak asar. Sabah camiden çıkan Müslümanlar uzun süredir göremedikleri Osmanlı Bayrağı'nın dalgalandığını görünce hep birlikte sevinirler ve ağlarlar. Bu sırada Tayfur ise "Yaşasın intikam, yaşasın Türklük!" diye yüksek sesle bağırır. Sonrasında ise hep birden Müslüman ahali, "Yaşasın intikam, yaşasın Türklük" diye bağırmaya başlar. Bu olaydan kısa süre sonra ise Bulgar zabıtası olay yerine gelir ve bayrağı indirmek ister. Ancak kimse indiremez. Bulgar komiseri bayrağı indirene bin lira vereceğini teklif ettiyse de kimse başarılı olamaz.

Hikâyenin bu kısmında tüm Bulgarların denemesine rağmen bayrağı hiç kimsenin indiremediği belirtilerek Türkün gücü ve imkânsız başarıma duygusu ön plana çıkarılmak istenmiştir.

Hikâyenin devamında Bulgarlar nihayetinde ağacı kesip bayrağı indirirler. Tam bu sırada Tayfur; "Türk'ün sancağını sizin gibi alçaklar değil, bütün cihan bir araya gelse yine düşüremez" diye bağırır. Bunun üzerine Bulgar komiseri Tayfur'u idam emri verir. Tayfur iki eli ile yıldızı göstererek; "Türk sancağı semalarda dalgalanır" der ve şehit olur. Yazar hikâyenin son kısmında çocuklara; "Şimdi Tayfur bize cennetten selamlar gönderiyor. Tayfur'un ruhu Türklüğün ruhu intikam istiyor intikam, intikam!" diye seslenerek bitirir.

¹⁸⁵ Nazım Hürrem. (20 Kasım 1913). Kahraman Türkoğlu. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (35), 2.

Yine bu hikâyede de çocuklar beklenilendir ve Türk milletinin intikamını alacak onlardır. Ayrıca metinde on iki yaşında bir çocuğun kahramanlığı örnek verilerek metni okuyan küçük çocukların cesaretlenip, Türkoğlu Tayfur'u örnek almaları amaçlanmıştır.

Otuz altıncı sayıda S. Korkut imzasıyla çıkan *Öç Türküsü*¹⁸⁶ başlıklı şiirde ise bu sefer çocuklara seslenen anneleridir. Şiirde "Türk yavrusu, artık uyan! / Düşmanların: Bulgar, Yunan / Elllerinde nazlı anan / Öç almaya çağırıyor / Kurtar! diye bağırıyor!" mısralarının hemen ardı sıra çocuklardan; "Mini mini Türk ordusu / Altın ordunun yavrusu" şeklinde bahsetmektedir. Çocuklar orduya mensup birer küçük asker gibi nitelendirilip, ordunun yavrusu denilerek büyüdüklerinde olmaları gereken yer işaret edilmek istenmektedir. Şiirin son bölümünde ise; "Öç almanın geldi günü / Durma sen git al öcünü! / Bu öç sana kuvvet verir / Küçük sinek dağ devirir / Öcünü al diyor anan / Sana düşman: Bulgar, Yunan" diyerek çocuklara düşmanlarının kim olduğu şiir boyunca hatırlatılıyor. Bu tarz metinlerde ana ile vatanın özdeşleştirilmeye çalışıldığı anlaşılmakla birlikte yaşlarına göre çocuklar için en değerlileri olan anaların dilinden öç çağrısında bulunulması tam anlamıyla çocukları derinden etkileyecek bir hissin intikam için aracı olarak kullanıldığını bizlere göstermektedir.

Otuz dokuzuncu sayıda da S. Korkut imzasıyla çıkan ve Kardeşim Turgut'a diye ithaf edilen *Dertleşme*¹⁸⁷ başlıklı şiirde; "...Titretmişken garbı, şarkı Süleyman'ın kürsüsü / Üç, dört buçuk uşağıma altı ülke vereyim / Reva mıdır? Dün han iken, bu gün çoban olayım" dizeleriyle Balkan Savaşları'yla Osmanlı'dan ayrılan altı devletten uşağı diye bahsedilmektedir. Şiirin devamında ise "Kosova da şehit düş hakanının kanı var / İçerinde yanan ocak bir gün öce hazırlar / Gidelim gel varalım, altın ordu kuralım / Akdeniz de demirden canlı kale salalım / Bu uğur da nemiz varsa hepsi döküp verelim / Bize boyun eğmedikçe biri. Bahri yakalım" mısralarıyla da çocuklar öce hazırlanmaktadır. Ayrıca bu şiirde donanmadan bahsedip, donanma kurmak için elinde olan tüm varlığının verilebileceğinden söz ediyor. Derginin ileriki yazılarında da Osmanlı donanması kurulması için yardım talebinde bulunulacak ve Donanma Nüshası isimli özel bir sayıda yayınlanacaktır.

¹⁸⁶ S. Korkut. (27 Kasım 1913). Öç Türküsü. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (36), 1.

¹⁸⁷ S. Korkut. (18 Aralık 1913). Dertleşme. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (39), 1-2.

Kırk ikinci sayıda çıkan *Türk Gücü*¹⁸⁸ başlıklı şiirde de yine S. Korkut'un imzası vardır. Şiir Türkün tüm düşmanlarını hedef almaktadır. Öyle ki şiirin girişinde; "Yüz bin Türk'ün başlarını yediğin / Nice tüysüz yavruların intikamı yanarak / İçerimde, ezmek için seni, geldim ey cihan!" şeklinde belirtilmektedir. Şiirin devamında ise düşmanı yedi başlı yılanı benzeten yazar hasta Türkün artık aslan olduğunu ve tüm cihana meydan okuyabildiğini şu dizelerle anlatmaktadır. "Gözüme bak. Yanan nedir? İntikamın güneşi / Tanı beni! Kanım emen yedi başlı o yılan / Kafan belki ezilirse gelir hakkın güneşi / O hasta Türk bugün nasıl? Karşında bak bir aslan / Bir kıyamet seni alçak mezarına atıyor." Bu şiirden sonra dergide yaklaşık beş ay süreyle direkt intikam ve öçten bahseden metinler yayınlanmamıştır.

İntikam duygusuyla ilgili bir sonraki metin ise Nazmiye Kamil tarafından *Hatırla ki*¹⁸⁹ başlığıyla kaleme alınmıştır. Şiirde; "Ey Türk genci, zapt etmezsen Tuna'yı / Dindirmezsen gözyaşını Murad'ın / Güldürmezsen bed-baht olan anayı / Lanetlerle anar seni ahfâdın / Ey bed-baht genç artır, durma, gücünü / Düşmanlardan süratle al öcünü" mısralarından anlaşılmaktadır ki, Sultan Murat'ın Balkanlara hâkimiyetinden başlayarak tarihsel bir arka plan çizilmeye çalışılmıştır.

Gençlere ise "Ey Türk genci" diye seslenilmesi çocuklar üzerinde yapılan bir kimlik inşasının göstergesidir. 1913 yılında zayıf olmakla birlikte özellikle 1914 yılında artık Türk, Türk çocuğu ve Türk genci gibi kelimeler yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Yine bu metinde de çocuklara annelerinin yüzünü güldürmezlerse, büyüklerinin onları kötü anacağı belirtilmektedir. Burada annelerin yüzlerinin gülmesini sağlayacak olan çocukların düşmanlarından bir an önce öçlerini almaları istenmektedir. Öç almak için ise çocukların güçlerini artırmaları istenmiştir.

Öç ve intikam temalı metinlerin en şiddetlileri diyebileceklerimize derginin yetmiş dokuzuncu sayısında rastlamaktayız. Bu sayıda öç ismi ile iki farklı şiir yayınlanmıştır. Yetmiş dokuzuncu sayıda yayınlanan ilk *Öç* şiiri Besimi Muharrem tarafından kaleme alınmıştır. Şiir 10 Temmuz 1914 tarihinde yazılmış olmasına rağmen dergide 5 Kasım 1914 günü yayınlanmıştır. Şiirin içeriğinin sert olmasının sebeplerinden birisi ise 10 Temmuz günü yazılmış olmasıdır. Şiirin ana teması intikamdır. Balkanların tekrar geri

¹⁸⁸ S. Korkut. (8 Ocak 1914). Türk Gücü. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (42), 4.

¹⁸⁹ Nazmiye Kamil (16 Temmuz). Hatırla ki, *Çocuk Dünyası Dergisi*, 2 (69), 1-2.

alınacağına dair yemin edilmekle birlikte savaş için hazırlanılması çağrısında da bulunmaktadır.

Şiirin yayın tarihi çok önemlidir. Çünkü bu haftalar Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na dâhil olduğu haftalardır. Her yerde savaş çağrılarının yapıldığı bir dönemde bu derece şiddetli intikam içeren şiirlerin yazılması pek doğal karşılanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesinin önemli sebeplerinden birisi de kaybettiği toprakları geri almak istemesiydi. Bu yüzden çocuk dergilerine kadar her mecrada yazılan edebi metinlerde savaş atmosferine dair imgeler bulmak mümkündür. Besimi Muharrem'in kaleme aldığı şiiri ise şöyledir; "Türk uyandı düşman bunu anlasın / Ağlasın da yüreğini dağlasın / Yemin ettik alacağız intikam / Türk ile giden silahını yağlasın! / Dinle vatan şu yavrunun sözünü / Karıştırmış sözü ile özünü / Sevin artık sürmeyecek çok zaman, / Görecektir düşman Türkün yüzünü! / Türk elinde yarın boru çalacak; / Selanik'i tekrar geri alacak / Kalk kardeşim sarıl şanlı sancağa / Var mı bunu Türk'ten başka yapacak?"¹⁹⁰

Bu sayıdaki diğer Öç şiiri ise Ragıp Galib'e aittir. Galib'in şiirinde ise intikam artık Türkoğlu için bir yol gösterici, rehber olarak tarif edilmektedir. Şiirin tamamı ise şöyledir; "Ey Türkoğlu senin dahi damarında o kan var. / O kan sana miras kaldı Cengiz Hakandan / Evet, belki senin dahi tarihinde muradlık var / Evet, onlar daha yaman İskender'den, der'adan. / O mertlikle işte bu gün görünmeli cihana / O Türklükten bütün dünya titremeli, ürkmeli / O kanlar ki işte bugün ateş saçsın her yana / Tarihindeki lekeleri zaferlerle örtmeli / Bundan sonra intikamdır sana rehber olacak / Onunla sen dinlediğin emellere erersin / İntikamdır sana zafer kapıları açacak / Onunla sen dinlediğin emellere erersin / İntikamdır sana zafer kapıları açacak / Onunla sen dilediğin ülkelere gidersin."¹⁹¹

Her iki öç şiirinde de milletin içinde yanan intikam duygusunun ne derece şiddetli olduğu kolayca anlaşılmaktadır. Türklük ve ulu hakan söylemleri bu dönem için çok fazla kullanılan imgelerdir. Dönemin neslinin taşıdığı kanla Cengiz Han'ın kanın aynı olduğunun vurgulanması millet bilincinin ve tarihsel devamlılığın oluşturulmaya çalışıldığını göstermektedir. Türklük ise mert ve korkulan olarak tarif edilmiş ve tüm dünyanın Türklerden çekinmesi ürkmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu şiirlerle çocukların millete

¹⁹⁰ Besimi Muharrem. (5 Kasım 1914). Öç. *Çocuk Dünyası Dergisi*, (79), 6.

¹⁹¹ Ragıp Galib. (5 Kasım 1914). Öç. *Çocuk Dünyası Dergisi*, (79), 7.

olan saygılarının artması, orduya olan güvenlerinin tazelenmesi ve savaşa dair psikolojik olarak hazırlanmaları amaçlanmıştır demek yanlış olmaz.

4.2. Milliyetçilik, Türkçülük, Turancılık ve Türk Çocuğu İmgeleri

Osmanlı Devleti kuruluş döneminde Balkanları fethederek doğmuşken, yirminci yüzyılın başlarında ise Balkan topraklarını kaybederek yıkılışa sürüklenmeye başlamıştır. 19. yüzyılda yaygınlaşan milliyetçilik düşüncesi Balkan topraklarının kaybedilmesinin önemli sebeplerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Tanzimat ile birlikte Osmanlılık düşüncesiyle bir arada tutulmaya çalışılan gayr-i Müslim ve gayr-i Türk unsurlar Balkan Savaşları ile birlikte kendi kaderlerini kendileri çizmek istemişlerdir. Diğer bir yandan bu tarihlerde halkı Müslüman olan topluluklarda Osmanlı'dan ayrılmaya başlamışlardır. Arnavutlar ve Arap devletleri bunun en bariz örneğidir. Müslüman olmalarına rağmen Arnavutlar 1912 yılında bağımsızlıklarını kazanmışlardır.¹⁹² Araplar ise I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Osmanlı'ya sırt dönecekler ve kendi müstakil devletlerini ya da diğer bir ifadeyle Batılı devletlerin idaresindeki kukla yönetimlerine kavuşacaklardır. Müslüman toplulukların özellikle de Arnavutların Osmanlı Devleti'nden ayrılmaya başlamasıyla Türk toplumu içinde milliyetçilik ve Türkçülük fikri hızla olgunlaşmaya başlayacaktır.

Esasında Osmanlı Devleti'nde Türkçülüğe dair ilk fikri girişimler Tanzimat Edebiyatı'yla başlamıştır.¹⁹³ Osmanlı şairleri arasında tam şuurlu bir şekilde dilinin Türkçe, milletin ise Türk olduğunu ilk defa Mehmet Emin Yurdakul açık şekilde söylemiş ve yazılarını bu doğrultuda yazmıştır.¹⁹⁴ Siyasi olarak Türkçülük ise Tunalı Hilmi Bey ve Yusuf Akçura'nın yazıları ile güçlü bir zemin kazanmaya başlamıştır. Özellikle Yusuf Akçura'nın Üç Tarz-ı Siyaset makalesi dönemin milliyetçi yaklaşımına yeni bir soluk getirmiştir.¹⁹⁵

Yusuf Akçura bu dönemde belirgin bir şekilde Türkçülük fikrinin savunucusu olmuştur. 1908 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti yönetimi ele geçirdikten sonra ise siyasi

¹⁹² Karpat, H. K. (2004). *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*. (Çev. R. Boztemur). Ankara: İmge Kitapevi, 277-278.

¹⁹³ Akçura, Y. (2015, Temmuz). *Türkçülüğün Tarihi*. E. Kılınç. (Yay. Haz.). İstanbul: Ötüken Yayınevi, 31.

¹⁹⁴ A.g.e., s.155.

¹⁹⁵ Detaylı bilgi için bakınız. Akçura, Y. (2015, Kasım). *Üç Tarz-ı Siyaset*. E. Kılınç. (Yay. Haz.). İstanbul: Ötüken Yayınevi.

Türkçülük ve onun temelinde yatan ilim, pozitivizm ve laiklik ön plana çıkmaya başlamış ve hızla gelişmiştir.¹⁹⁶ Ancak bu görüşler birden bire toplum nezdinde kabul görmemiştir. Öyle ki 1913 yılına kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti de Türkçülük fikrini siyasi arenada ön planda tutmamıştır. Balkan Savaşları sonrası yaşanan büyük toprak kayıpları ve Osmanlı'dan ayrılan devletlerin siyasi etkisiyle ilk olarak toplumsal bir Türkçülük daha sonra ise siyasal Türkçülük oluşmuştur.¹⁹⁷ Bu noktada Feroz Ahmad'ın 1913 sonrası oluşan yeni siyasi atmosferle ilgili yorumları ise şöyledir; "Balkan Savaşları'ndan sonra, Osmanlıcılık siyasetinin yerine, İslamcılığın ve milliyetçiliğin getirildiği kabul edilir. Bu milliyetçiliğin Türk milliyetçiliği değil, Turancı Milliyetçilik olduğu ileri sürülse de ikisinin arasındaki fark kesin olarak belirlenmiş değildir. Önemli olan, yeni bir ideolojik formülün getirilmesinden çok, izlenilen siyasette bir değişiklik yapılmış olmasıdır."¹⁹⁸

Esasen Balkan felaketi sonrasında ortaya çıkan yeni süreç Türkçülük ve İslamcılık fikirleri için manevra alanı açmıştır.¹⁹⁹ 1913 sonrası artık Osmanlıcılık fikri yavaş yavaş siyasi arenadan çekilmeye başlamıştır. 1914'den sonra Müslüman topluluklarında devletten ayrılmasıyla İslamcılık fikri de zayıflamaya başlayacaktır. Ancak Türkler için İslamiyet sosyal hayatın bir bütünü olduğu için her ne kadar siyasi arenadan çekilse de toplum içinde yaşamaya devam etmiştir. Türkçülüğün önemi her geçen gün artmasına rağmen bu görüşün Turancılık fikrine evrilmesi ancak 1914 yılından itibaren ilk olarak edebi metinler yoluyla olacaktır. Çocuk Dünyası Dergisi'nde de Turancılık düşüncesini içeren metinlere sıkça rastlamak mümkündür.

Çocuk Dünyası Dergisi çıkarıldığı ilk günlerden itibaren gençleri Türk çocuğu olarak nitelemeyi adeta kendisine görev addetmiştir. Bu dergiyi Çocuk Duygusu Dergisi'nden ayıran en önemli özelliği de Türk çocuğu imgesi etrafında şekillenmiş olmasıdır. Bu alt başlıkta inceleyeceğimiz metinlerin ana fikri ve gayesi Osmanlı çocuğu söyleminden arındırılmış, yeni siyasi fikir olan Türkçülüğü destekler argümanlar barındırmaları olacaktır. Bu minvalde dergideki ilkyazı Gün Alp takma adını kullanan Ziya Gökalp'ın *Alageyik* başlıklı şiir tarzındaki nesir yazısıdır. Ziya Gökalp bildiğimiz üzere kültürel bir Türklük arzulamış ve sosyal hayatın milliyetçilik ve millilik etrafında

¹⁹⁶ Karpat, H. K. (2015, Ekim). *Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet, Milliyetçilik*. (Çev. R. Boztemur). İstanbul: Timaş Yayınları, 35.

¹⁹⁷ Karpat, (2015, Ekim). a.g.e., 209.

¹⁹⁸ Ahmad, (2017). a.g.e., 213-214.

¹⁹⁹ Boz, H. (2018, Haziran). "Kimlik İdeoloji ve Cemiyet". (Editör. H. Boz) *İttihat ve Terakki Cemiyeti Vatan Namus İttihad*. Birinci Baskı. İstanbul: Historia Yayınevi. 130.

şekillenmesi için uğraşmıştır. 1911 yılında Genç Kalemler mecmuasında "Yeni Hayat ve Yeni Kıymetler" başlıklı yazısında Ziya Gökalp sosyal inkılâbı şöyle tanımlamaktadır; "Eski hayatı beğenmeyerek yeni bir hayat yaratmak... Yeni hayat demek, yeni iktisat, yeni aile, yeni estetik, yeni felsefe, yeni ahlâk, yeni hukuk, yeni siyaset demektir... Biz eski hayatı eski kıymetleri beğenmiyoruz. Yeni bir hayat ve yeni kıymetler istiyoruz... İnkâr edilmez ki, bu ana kadar insanlığı yükselten biricik âmil, ideallerdir. Hakiki medeniyet, ancak yeni hayatın gelişmesiyle başlayacak olan Türk medeniyetidir."²⁰⁰

Gökalp'ın yeniden oluşturulmak istenilen ideallerinin içinde aile de vardır. Yeni ailenin oluşması içinse başta annenin ve çocuğun eğitilerek yetiştirilmesi gerekmektedir. Öyle ki bu dönemde çocuk ve kadınların eğitimi için birçok dergi yayın hayatına başlamıştır. Gökalp'a göre Türk çocuğunun nasıl yetiştirilmesi gerektiğinin tarifi ise şu şekildedir; "Türk çocuğu Türk milletinin içinde yaşayacaksa, Türk milletinin harsına göre terbiye edilmelidir. Türk milleti yirminci asrın içinde yaşıyorsa, harsı da yirminci asra mensup bir hars demektir. O halde, Türk çocuğu bu harsa göre terbiye görürse muasır bir terbiye görmüş olur."²⁰¹

Kültür milliyetçisi olarak sosyal konulara ağırlıklı olarak değinen Ziya Gökalp'ın dergi içindeki yazıları da toplumsal meseleleri konu edinmektedir. Derginin sekizinci sayısında kaleme aldığı *Alageyik* şiirinde geçen şu mısralarda; "Dedim: Turan meleği! / Türkün yüce dileği! / Yüz milyon Türk bu anda / Seni bekler turanda / Haydi, çabuk varalım / Karanlığı yaralım"²⁰² dizeleriyle Turandan bahsetmektedir.

Yazarı verilmeden isimsiz olarak yayınlanan *Türk Serencamları*²⁰³ serisinin birinci hikâyesinde *Ergenekon-Bozkurt* konusu işlenmektedir. Hikâyenin kahramanı yine on iki yaşında olan bir çocuktur. Bu sefer kahramanımız kızdır. Sevinç akşam evde otururken babasının kitaplığından Şemseddin Sami Bey'in "Kave" adlı tiyatrosunu almış okumaktadır. Sevinç, babası Fikri Bey'e Kave nedir? Diye sorar. Babası ise Kave'nin eski Acemistan'da bir demirci olduğunu ve zalim padişahı yenerek halkını esaretten kurtaran bir kahraman olduğu hikâyesini kızına anlatır. Hikâyenin bitiminde ise Sevinç'in annesi söze karışır ve aslında Acemlerin o masalı Türklerin Ergenekon-Bozkurt destanından

²⁰⁰ Kafadar, a.g.e., 286.

²⁰¹ Kafadar, a.g.e., 280.

²⁰² Gün Alp. (15 Mayıs 1913). *Alageyik*. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (8), 1-4.

²⁰³ Türkün Serencamları I. (15 Mayıs 1913). *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (8), 4-6.

esinlenerek yazdıklarını söyler ve Türk destanını uzunca anlatır. Kızına ise en sonunda kendisine her Cuma akşamı Türklüğe dair bir masal anlatacağını söyleyerek hikâye bitirilir. Bu hikâyede değinilmek istenilen ana konu çocukların millî masallarla yetiştirilmesi gerekliliğidir.

Derginin onuncu sayısında Sarıyer Lisesi üçüncü sınıf öğrencisinin yazdığı *Millî Manzumeler İstiyoruz* başlıklı kısa yazı dikkat çekicidir. Metinde bir gencin yazıları beğendiği, daha çok Türk duygusuna değinen içerik beklediği ve bu yazılar ile kendi içinde Türklük hissinin uyandığını ifade ediyor. "Her hafta çıkarmış olduğunuz çocuk dünyasını seve seve okuyoruz. ...Fakat bunlar bizim vatan duygusu Türk duygusu ile çarpan yüreklerimizi bu ateş ile kaynayan kanımızı bir türlü teskin edemiyor. Siz bunu nazar-ı dikkate alarak bize vatana millete ait manzumeler yazarsanız fevkalade memnun oluruz ve o manzumeleri okuyup yüreklerimizdeki ateşi belki söndürürüz. ...Bizim içimizde Türklük hissi fevkalade uyandı. Gözlerimiz yoldadır efendim."²⁰⁴

Derginin on ikinci sayısında yine Gün Alp takma adıyla Ziya Gökalp'a ait bir şiir yayınlanmıştır. Derginin millî masal olarak kategorilendirdiği *Türkün Tufanı*²⁰⁵ başlıklı şiirde geçen; "Altı oğlum olacak Turan bizden dolacak / Gün Han, Ay Han, Yıldız Han, Gök Han, Dağ Han, Deniz Han / Sağı solu sarsınlar düşmanları yarsınlar! / Türkü kara basmışken Oğuz onu bu dertten / Kurtardı verdi necat başladı yeni hayat / Şimdi bizi albastı Camilere hac astı / Koptu kızıl kıyamet yeni güne alamet / Eğer bugün tanrıdan istiyorsak kul ve kan / Çıkarmazsak bir oğuz bilelim artık yokuz!"²⁰⁶
metinlerinde Türkleri sıkıntıdan Oğuz Han'ın kurtardığını ve şuan yine aynı müşkülatta bulunduğu ve yeni bir Oğuz beklendiği belirtilmektedir. Son mısırda eğer bir Oğuz çıkaramazsak artık yokuz diyerek, kurtuluşun milletin kendi çabasıyla olacağını altı çizilmektedir. Bu şiir çocuklara Turan fikrini aşılama ve kurtuluş reçetesi göstermek için yazılan bir metindir.

Yirmi birinci sayıdaki şiirde yine Ziya Gökalp'a aittir. Birçoğumuzun bildiği "Hilal haça yenilmesin: Amin! Türklük bitti denilmesin: Amin" dizelerinin geçtiği meşhur şiiri Gün Alp takma adıyla yayınlanmıştır. Şiir, Türklük, milliyetçilik ve Turancılık imgelerini bolca içinde barındırmaktadır. İçinden alıntılar yapacağımız *Mektep Çocuklarının İlahisi*²⁰⁶

²⁰⁴ Burhaneddin. (29 Mayıs 1913). Millî Manzumeler İstiyoruz. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (10), 8.

²⁰⁵ Gün Alp (12 Haziran 1913). Türkün Tufanı. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (12), 1-2.

²⁰⁶ Gün Alp. (14 Ağustos 1913). Mektep Çocuklarının İlahisi. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (21), 1.

şiiiri ekler kısmında tam metin olarak verilmiştir. Metin her kıtası ile Türklük ruhunu okuyanların hafızalarına derç etmektedir.

Yüce tanrı! Biz ki yavru Türkleriz
Sana geldik, vatan için duaya!
Yurdumuzun necatını dileriz,
Elimizi açtık işte semaya!

...
Yüce Tanrı! Biz üç yüz bin şehidi,
Unutmadık, sinemiz de kinler var!
Kadın! Çocuk, denilmedi kesildi,
Yemin ettik kalmayacak bir Bulgar!

...
Yüce Tanrı! Dirilt eski kurtları!
Geri almak için aziz yurtları
Bizi yine Ergenekon'dan çıkarsın
Türk mehdisi yine doğsun: Âmin!
Deccal garbı kana boğsun: Âmin
...
Kanlanalım, canlanalım: Âmin!
Günden güne şanlanalım: Âmin

Yüce tanrı! Bize doğru, irfan ver
Medeniyet eksik: tamam edelim
Bir nurlu din, bir ateşli iman ver,
Yoldan çıkan halkı İslam edelim

Yoldaşımız ezan olsun: Âmin
Rehberimiz Kuran olsun: Âmin.

Şiirin ehemmiyetinden dolayı en az derecede alıntılanmaya çalışılsa da eksik bir nokta kalmaması için bu bölümler verildi. Metin "biz ki yavru Türkleriz" diye başlayarak çocukların ilk satırdan itibaren metnin içine çekilmelerini istemektedir. Metinde Allah'a yakarış ve dua vardır. Duaların amacı Balkan devletlerinden intikamın bir an önce alınıp, İslamiyet'in ve Türk medeniyetin yükseltmek istenmesidir. Metin içeriği Ergenekon, kin, intikam, İslamiyet, ezan ve Kuran gibi değerlerle bütünleştirilmiştir. Kutsal ve manevi değerler ön plana çıkarılmış ve neredeyse birkaç sayıda bir şiir ya da düz yazılar ile bu kelimeler sık sık çocuklara hatırlatılmıştır.

Aka Gündüz tarafından kaleme alınan *Oğluma* isimli şiir ise öğüt ve nasihat içeren bir üslupta yazılmıştır. Metin bir babanın oğluna Türk kimdir? Türk nedir? Türk ne yapmalıdır? Türkün düşmanı kimdir? Gibi soruların cevabını açıklaması üzerinedir. Şiir; "Gel evladım, anlatayım, sen kimsin: / Sen bir Türk'sün, bir Türk yani Müslümansın / Bir Türk demek: çelik pençe, kuvve-i kol / Geniş göğüs, açık omuz, doğru yol / ...Sana

düşman olanları kır geçir / Ateşte de olsa zülüm, durma gir / Sana afyon sunanlara, zehir içir/ Ölüm saçsa, kaçma öldür, yık devir / ...Türkün birçok düşmanı var ve onlar / Ne Arnavut, ne İngiliz, ne Bulgar / Onlar senin dudağında yaşarlar: / Neme lazım! Ne bileyim! Ne zarar. / Çalış, derdin sade budur, bu yara / Çalışmazsan, sağlamazsan sen, sonra / Devletini çıkarırlar pazara / Fakat yavrum o da vermez bir para" şeklindedir.²⁰⁷ Metinde Türklük ve Müslümanlık eş tutulmuştur. Bir nevi kimlik tanımlaması da yapılmıştır denilebilir. Türkün en büyük düşmanının ise kendisi olduğunun altı çizilerek neme lazım gibi felsefi derinliği ve tarihsel geçmişi olan kelimelerin sakıncası çocuklara hatırlatılmak istenmiştir. Çalışkanlık ise devleti kurtuluşa erdirmemin tek çaresi olarak çocuklara aktarılmıştır.

Yine yirmi üçüncü sayıda M. E. imzası ve *Haydi Altın Dağına*²⁰⁸ başlıklı şiirde de Turancılıkla ilgili değerlere ve söylemlere yer verilmiştir. "Turan! Turan! İşte büyük yurdun evladı / Uzaklardan ışığı pırıl pırıl yanıyor / Size açmış bağrını, döküyor altın dağı" dizeleriyle Turan hedefinin görünür olduğu ve gerçekleşebileceği mesajı verilmeye çalışılmıştır. Otuz yedinci sayıda ise Süleyman Sırrı, *Turan Yavrularına*²⁰⁹ başlıklı şiiriyle gençlere seslenmektedir. "Hep çalışın! Sakın tembel durmayın! / Harp yetmedi: çünkü hayat kavgadır / Fen yolunda istikbali avlayın! / İlmin nuru cehlinizi azaltır" diyerek çalışmanın ve bilgi sahibi olmanın önemine değinmiştir. "Yurdun için besle yüksek bir emel! / Mefkûresiz, bil ki gün yaşanmaz! / Vicdanını kirletmesin hiçbir el! / Turan genci! Olma bari sen haylaz!" mısralarıyla da gençlere Turan genci diye hitap etmiş ve bu gençlerin bir millî mefkûresinin olması gerektiğini hatırlatmıştır. Gençler için burada hatırlatılan mefkûre ise Turan'dır.

Kırkıncı sayıda yazarı belli olmayan *Osmancık Yurdu*²¹⁰ isimli şiirde ise; "Osmancık Yurdu, mübarek vatan ne güzelsin? / Dağlarınla heybetler saçarsın /...Biz Türk'üz, sen Türklüğe bir emanetsin / Hiç korkma, hep ölür, seni vermeyiz / ...Allah Sana nasip etti bu şerefi / Gazan mübarek olsun ey Türk genci" dizeleriyle gençliğe seslenilmiştir. Bu şiirde de çocuklara "Türk genci" olarak hitap edilmiş ve "biz Türküz" diyerekten millet bilinci oluşturulmaya çalışılmıştır.

²⁰⁷ Aka Gündüz. (28 Ağustos 1913). Oğluma. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (23), 1.

²⁰⁸ M. E. (28 Ağustos 1913). Haydi Altın Dağına. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (23), 5.

²⁰⁹ Süleyman Sırrı. (4 Aralık 1913). Turan Yavrularına. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (37), 1.

²¹⁰ Osmancık Yurdu. (25 Aralık 1913). *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (40), 1.

4.3. Askerlik, Şehitlik ve Gazilik Övgüsü

Dergide çocukluğun politik imgeler kullanılarak etkilenmeye çalışıldığı diğer bir konu ise askerliktir. Asker millet söylemi ile şehitlik ve gazilik övgülerine derginin birçok sayısında yer verilmiştir. Dönemin şartları gereği çocuklardan beklenen temel görevlerden biride askerliğe yatkın olmalarıydı. Bunun için okul dersleri içine askerlik ve talim dersi konulduğunu daha önce söylemiştik. Dergide askerlik konusuyla ilgili ilk yayın dördüncü sayıda yapılmıştır. Asker kıyafetleri giymiş küçük bir çocuğun resmi dergiye basılmıştır.

Resim 4. 1. Küçük Türk Kahramanının resmi ²¹¹

Resmin altında; "Müteaddit muharebelerde kahramanlık gösteren 12 yaşında bir Türk yavrusu yaralanarak İstanbul'a getirilmişti. Ahiren iyi olduğundan hükümet tarafından Bursa askeri idadisine gönderilmiştir" yazmaktadır. 12 yaşında bir Türk çocuğunun savaşa gittiğinin ve gazi olduğunun belirtildiği metinle küçük okuyucular aklında çocuk asker imajı oluşturulmaya çalışılmıştır. Dergide ayrıca altıncı sayıdan itibaren Edhem Nejat tarafından yazılan *Kahraman Nuri* başlığında millî hikâyeye serisi de yayınlanmıştır. Kahraman Nuri serisi altıncı, yedinci ve on birinci sayılarda üç bölüm olarak yayınlanmıştır. Küçük asker Nuri'nin nasıl savaşmak için can attığından ve savaşa hazırlık için nasıl bir süreç geçirdiğinden toplumsal, gündelik hayattan örnekler vererek

²¹¹ Küçük Türk Kahramanı Afyon Karahisarlı Nuri Gazi. (17 Nisan 1913). *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (4), 5.

hikâyeleştirilmiş bir metindir. Kahraman Nuri yaşı küçük olmasına rağmen köyünde Balkan Savaşları'yla ilgili dinlediği hikâyelerden çok etkilenir ve savaşa katılmak ister. Ancak asker seçim heyeti yaşı küçük olduğu için Nuri'yi askere seçmek istemez. Bu anlık durum hikâyede şöyle anlatılmaktadır; "...Nuri gönüllü heyeti huzurunda hüngür hüngür ağlıyordu. Nuri'nin hıçkırıkları alelade bir çocuk hıçkırığı değildi. O vatani, milleti için ağlıyordu. Türk yavrusu ecdadını temsil ediyordu. Türk harpten alıkonulur mu? Türk yavrusu biliyordu ki harp erlerin meydanıdır. Namus, şan, İslam'ın mukaddes ruhları harp ile şad olacak. Karahisar gönüllü heyeti artık Nuri'nin ısrarlarına dayanamadılar. İhtiyar sancaktar-oğlunun gözlerinden akan birkaç damla yaş kır sakalı üzerinden yuvarlandıktan sonra: Peki, oğlum dedi. İşte kaydediyorum. Allah utandırmasın."²¹²

Nuri ısrarları neticesinde kendisini kabul ettirmeyi başarmıştır. Metnin bu bölümünde değinilmek istenilen asıl vurgu çocukta olsa harpten kaçmayıp düşmanın üzerine gitmek istemesidir. Metnin devamında ise; "...Nuri dönmüş, bir ihtiyar askerin refakatinde elbise giymeğe gidiyordu. Nuri giderken gönüllü heyeti arkasından mütehasırana baktılar, bütün nazarlar bu küçük büyüğü alkışlıyordu, heyetten genç bir efendi ne güzel söylüyordu. Fıtrat değişir sanma kan yine o kandır!"²¹³

On üçüncü sayıda yayınlanan ve Ziyaeddin Dibiryef tarafından kaleme alınan *Bir Çocuğun Vatanperverliği*²¹⁴ başlıklı çeviri hikâyede olayın kahramanı bu sefer küçük bir Fransız çocuktur. Fransuva Agora isimli bu küçük çocuk kendi yaşadığı köyün tüm halkını düşmanın elinden kurtarmıştır. Düşmanı köylülerden önce gören Agora köylüleri uyararak düşmanlarını pusuya düşürmüşler ve köyü kurtarmışlardır. Köylünün gözünde ise Agora kahraman olmuştur. Küçük bir çocuğun başarabileceği kahramanlık örneği olacak bu metni değerlendirebiliriz.

Ali Ulvi tarafından kaleme alınan *Parmaklar*²¹⁵ şiirinde ise dolaylı yolsan savaş hatırlatması yapılmıştır. Çocuklara parmaklar ne işe yarar diye sorulduktan sonra "İki elde on parmak / Lüzumsuz mu görünür? / ...Harpten günleri geldiğinde / Vatanı da kim korur? Parmaktır tetikte /Düşmanları o vurur" denilerek metinden parmağı olup tetiği çekebilecek herkesin düşmanı öldürebileceği anlamı çıkarılabilmektedir.

²¹² Edhem Nejad. (8 Mayıs 1913). Kahraman Nuri II. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (7), 1-2.

²¹³ Edhem Nejad. (5 Haziran 1913). Kahraman Nuri III. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1. (11), 1-2.

²¹⁴ Ziyaeddin Dibiryef. (19 Haziran 1913). Bir Çocuğun Vatanperverliği. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (11), 1-2.

²¹⁵ Ali Ulvi. (10 Temmuz 1913). Parmaklar. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (16), 1.

Aka Gündüz tarafından yazılan on dokuzuncu sayıdaki *Redif*²¹⁶ şiirinin konusu da askerlikle ilgilidir. Şiir babası askere gidip de geri dönmeyen bir çocuğun serzenişini konu almaktadır. "Babacığım redif oldu geçen kış / Çıktı gitti, son çıkışmış, o çıkış Tam bir yıldır gece gündür bekledik / Fakirliğe bir de hasret ekledik /...Bu öksüzün nerede kaldı babası? / Sor kardeşim, sormak günü bu gündür / Sorgu varsa, ölüm bile düğündür /Sor: ölüm mü rediflerin miranı? / Hiç gelmez mi paşaların sırası?" mısraları şiirin en çarpıcı bölümleridir. Son iki mısrada artık savaştan bıktıldığı ve ölümlerden hayıflanıldığı anlaşılmaktadır.

Askerlik konusunda karşımıza çıkan bir sonraki şiirde yine Ziya Gökalp tarafından yazılmıştır. *Küçük Tomris*²¹⁷ başlıklı şiirin kahramanı bu sefer bir kız çocuğudur. Şiirde; "Ben küçücük bir kızım / Yoktur süsüm, yaldızım /...Asker gider; anlarım / Mendilimi sallarım / Gündeliğim on para / Bir bankam var: kumbara / Her aybaşı çıkarır / Sayarım şangır, şangır / Harç edecek yok yerim / Donanmaya veririm" mısralarıyla biriktirdiği paraları donanma için bağışlayan bir kız çocuğunun durumu konu edinilmektedir. Donanma alınması için dergiler bu dönemde yardım kampanyası düzenlemişler ve çocuklar tarafından bu kampanya da teveccühle karşılanmıştır.

Nazım Hürrem tarafından ellinci sayıda yazılan *Hürmet Size* başlıklı şiiri şehitlikle ilgilidir. Şehitlere övgü içeren bu metinde, Türk gençlerine seslenerek vatani korumak için şehit olanların asla unutulmaması gerektiği hatırlatılmaktadır. Şehitlerin tek gayesinin Türkleri yüceltmek olduğu da şiirde vurgulanmaktadır. "Türk şehrini saçarken, / Göze alıp ölümü ufukları aşarken / Fethi, sadık erler şehit oldu pek yazık, / Türkün iki aslanı kaybolduk pek yazık / Hürmet size kahraman ve muhterem şehitler /...Fethi, sadık ölmedi; ufuklarda yaşarlar / Onlar bize mezardan şan ve şeref saçarlar / Ey Türk genci kalbine yaz bu yüce erleri / Çalıştılar bu mertler yükseltmeğe Türkleri."²¹⁸

Sıradaki şiirde yine Nazım Hürrem tarafından kaleme alınmıştır. *Babacığım Nerdesin*²¹⁹ başlıklı şiirde bir çocuğun şehit olan babasına duyduğu özlem anlatılmaktadır. Ayrıca bu sayıda Nazım Hürrem'in resmine de yer verilmiştir. Şiirde üzüntü içinde olan bir çocuk ve babasına duyduğu hasret şehitlik duygusu etrafında anlatılmıştır. Ölüm hissinin

²¹⁶ Aka Gündüz. (31 Temmuz 1913). Redif. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (19), 1.

²¹⁷ Gün Alp. (20 Kasım 1913). Küçük Tomris. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (35), 1.

²¹⁸ Nazım Hürrem. (5 Mart 1914). Hürmet Size. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (50), 4.

²¹⁹ Nazım Hürrem. (12 Mart 1914). Babacığım Nerdesin. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 2 (51), 2-3.

çocuklara hatırlatılıp nice babaların şehit olduğu duygusu aktarılmaya çalışılmıştır. Metinlere örnek verilecek olunursa; "Ayrılığın yüreğimde yanıyor / Ah gözlerim seni her gün arıyor / Yetim ruhum, yetim kalbim yanıyor / Babacığım, babacığım nerdesin? / ...Şimdi senin kemiklerin çürüdü / Mezarını baykuşlar mı bürüdü? / Yetim kalan kız kardeşim büyüdü / Babacığım, babacığım nerdesin?"

4.4. Vatan ve Bayrak Sevgisi

Bu bölümde dergide yayınlanan metinlerden vatan ve bayrak sevgisiyle ilgili imgeler içeren bölümler incelenecektir. Yeni bir aile ve yeni bir gençlik tasavvuru oluşturmaya çalışan siyasi yönetim aynı zamanda gençlerin vatana ve bayrağa bağlılıklarını da artırmak istemekteydi. Bu düşünce açık bir şekilde çocuk dergilerine de yansımıştır. İnceleyeceğimiz ilk metnimiz on ikinci sayıda yayınlanan Mehmet Muhyiddin imzalı *Vatana*²²⁰ isimli şiiirdir. Şiirin şu dizeleri dikkat çekmektedir. "Güzel vatan! Her gün bizi sen besledik fakat biz / Senin için çalışmadık, tembelliğe kapıldık / En nihayet bu felaket geldi bize, hepimiz / Senin şanlı kucağından, Rumeli'den atıldık."

Balkanların kaybedilişi vatan ve yurt sevgisinin toplum nezdinde daha görünür olmasını sağlamıştır. Vatan anayla, kardeşle, namusla özdeşleştirilmiş ve önemi çocuklara anlatılmak istenmiştir. "Güzel vatan sen yavrundan şefkatinin ayırma / İstikbalin ümitleri emin ol ki bizleriz / Müsterih ola nineciğim! Sen ağlama bağırma / Büyüyünce senin için düşmanla harp ederiz!" Şiirde vatan elden gittiği için ak saçlı ninenin ağladığına değinilerek son dörtlükte çocukların dilinden nineye büyüyünce vatani kurtarmak için harp edeceğiz denilmektedir. Bu şiirde çocukları politik imgelerle etkileyip zihinlerinde savaş bilincini oluşturacak öğeler barındıran bir niteliktedir.

İnceleyeceğimiz ikinci metin ise Beyazıt Merkez Rüşdiyesi öğrencisi İhsan tarafından yazılan *Sancağını Sev Yavrum*²²¹ başlıklı şiiirdir. Şiirde ilk önce "Şu gördüğün, al beyaz / Renkler ile donanmış / O sevimli sancağın / Al kanlara boyanmış" diyerek başlamaktadır. Şiirin devamında çocuklara seslenerek bir görev bilinci edasıyla "Bu sancağın namusu / Sana tevdi kılındı / ...Baban sana bırakmış / Kan üstünde bir kılıç / Bu

²²⁰ Mehmet Muhyiddin. (12 Haziran 1913). Vatana. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (12), 3.

²²¹ İhsan. (17 Temmuz 1913). Sancağını Sev Yavrum. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (17), 6-7.

kılıncı yükseltmek / Hakkı sana vermiş" demektedir. Bayrağın koruyucusu çocuklardır ve gerekirse bunun için kılıç dahi kullanılabilir denilmektedir.

Sıradaki metinde ise küçük bir çocuğun ağzında bayrakla karşılıklı söyleşi yapılmıştır. "Ey benim anlı şanlı bayrağım, niçin öyle mahzun duruyorsun? Söyle senin en büyük hürmetkârın olan bu küçük kalbime derdini dökmez misin? Eski şan ve şerefle dolu günlerini mi düşünürsün?" denildikten sonra çocuk niçin bayrağın mahzun olduğunu anlamaya çalışacak sorular sorar kendi kendine, sonunda bayrak onunla konuşur ve şunları söyler; "–Beni Balkanın en müstahkem bir noktasından koparıp getirdiler. Buraya kıymetsiz bir yük, değersiz bir eşya gibi bırakıyordular. Ben alıştığım hürmet ve ihtiramı beklerken tahkirlere tazyiklere maruz kaldım. Atıldım yırtıldım çiğnendim. Bunlar beni müteessir etmedi. Elbet bir gün kurtulurum diye teselli buluyordum. Fakat heyhat! Siz beni unuttunuz aramadınız. Hâlbuki size altı yüz sene rehberlik ettim. Her muharebe de diktiğiniz yerler de gururla sallandım. Şan ve şerefınızı pek büyük memleketler de gösterdim. Herkes bana hürmet etti bende mağrurdum çünkü galiptim şimdi ise..." der ve çocuk rüyasından uyanır. Bu geçen konuşma çocuğun rüyasıdır aslında.

Çocuk devamında "Ağlayarak uyandım yatağımın üstüne diz çökerek ellerimi kaldırdım. Ya Rabbi dedim, sen bana kuvvet ihsan eyle, düşman elindeki bayrağı mı kurtarayım. Ey sevgili sancağım!.. Allah'ım bu küçük kollarıma derman verirse, seni henüz gidemediğin kadar uzak memleketlere götürmeğe, son nefesime kadar senin yükselmen için uğraşmağa tanrıyla ahdediyorum"²²² diyerek hikâye bitirilmektedir. Bu hikâyede de bayrağı, sancağı kurtarma görevinin yine çocuklarda olduğu hatırlatılmak istenmiştir.

Bir diğer metin ise S. Korkud tarafından kaleme alınan *Kılıç Hüseyin*²²³ başlıklı şiir tarzındaki hikâyedir. Hikâye Kılıç isminde on dokuz yaşında yaman mı yaman yağız bir delikanlı vardır. Vatani ve bayrağı korumak için savaşa gitmektedir. Sevgilisi ise Kılıç'tan öçlerini almasını istemektedir. Metinde Kılıç ile sevgilisi arasında geçen şu diyaloglar dikkat çekmektedir. "–Uğurla git, şan getir Kılıç / Benim için tasa çekme sakın hiç / Aylar değil; yıllar geçse çekerim hasretini. / –Bende bunu isterim / Söyle bakıyım, ne istersin? / Benim güzel meleğim / Hediyecek İstanbul'dan yoksa Bulgar ilinden / Ne isteyim,

²²² S. Zihni. (20 Kasım 1913). Bayrak. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (35), 6.

²²³ S. Korkud. (22 Ocak 1914). Kılıç Hüseyin. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (44), 4.

hediyeleş senin güzel elinden? / Kral başı, ancak budur benim büyük dileğim / Kral başı sana, yüce şan olur / Allı, kanlı bana bir nişan olur. / –Kelle olsun nişanın / Öyle ise hoşça kal." Metinde geçen diyalog çocuk dergisi için yazılan bir hikâye olmasına rağmen intikam alma biçimi olarak düşmanın kellesi istenmektedir. Bunu okuyan çocuğun kafasında oluşacak tasavvur Kılıç'ın öldürdüğü bir adamın başını kesip sevgilisine hediye olarak getirmek olacaktır. Dördüncü bölümün başında dergilerdeki metinleri incelerken aslında yazılan metinlerin birer sonuç olduğunu ve asıl nedenin yazarlara bu kadar sert metinler yazdıracak ortamdan kaynaklandığına değinmiştik. Bu metinde dönemin yazarlarındaki intikam hissinin ne kadar güçlü olduğunu bizlere bir kez daha göstermektedir. Şiir pedagojik olarak sakıncalı ve olumsuz örnek oluşturabilecek tarzda olsa da günün şartları dâhilinde belki de en makbul örneği demek yanlış olmayacaktır.

Son metnimiz ise çarpıcı bir hikâyeden oluşmaktadır. M. Fahreddîn tarafından kaleme alınan *Yurt Sevgisi*²²⁴ başlıklı hikâyede kahramanımız yine küçük bir çocuk olan Osman'dır. Osman düşmanın elinde kalan Selanik'te yaşamaktadır. Okuduğu okul düşman işgalinden sonra Yunanlıların eline geçmiştir. Yunan çocukları arasında sadece birkaç Türk çocuğu vardır Osman'ın okulunda. Türk çocukları derslerine çok iyi çalışıyor ve kalplerinden de intikam duygusunu eksik etmiyorlardı. Bir gün Yunanlı müfettiş mektebi ziyarete gelmiş ve öğrencilere sorular sormaktaymış ancak Rumlardan hiçbir çocuk doğru cevap veremiyormuş. Müfettişin gözü sonra Osman'a ilişir ve Osman'ı test etmek ister. Yunan müfettiş Osman'ı tahtaya çağırır. Müfettiş Osman'a; "Haritanın üstünde ilk önce Yunanistan'ı sonra Almanya'yı, Fransa'yı, İtalya'yı göstermesini söyledi, Osman hiç irkilmeden oralarını gösterdi. Müfettiş şaşaladı biraz düşündükten sonra: –E, pekiyi... Şimdi de Türkiye'yi göster, dedi. Osman bu suale cevap vermedi. Müfettiş ne için sustuğunu sorunca, Osman başını dikti ve sağ elinin parmakları açık ve gergin bir halde kalbinin üstüne koyarak: İşte Türkiye, dedi."

Bu hikâye ile işgal altında yaşayan çocukların bile intikam duygusu beslediği ve vatanlarını çok sevdikleri dergiyi okuyan çocuklara gösterilmek istenmiştir. Hem vatan sevgisi hem de intikam hissi barındıran bu hikâyeye Türkün çalışkanlığı, feraseti ve vatan sevgisini gösteren bir örnektir.

²²⁴ M. Fahreddîn. (23 Temmuz 1914). Yurt Sevgisi. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 2 (70), 14.

4.5. Çalışkanlık, Millilik, Ticaret ve Müslüman Boykotajı İmgeleri

Bu alt başlık da dergi içeriğindeki politik yaklaşımların daha iyi anlaşılması için detaylıca incelenmesi gereken bir bölümdür. Siyasal olarak iktidarı ele geçiren İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bu dönemde üzerinde çalışması elzem olan diğer meselesi ise ekonomiydi. İlk millî ekonomi girişimleri II. Meşrutiyet Dönemi'nde hayata geçirilmeye çalışılmıştır. 20 Eylül 1913 tarihli İttihat ve Terakki Kongresi'nde açılış konuşmasını yapan Ali Fethi (Okyar) "İmparatorluğa ekonomik canlılık kazandıracak yeni yasalara, ticaret ve endüstrinin geliştirilmesi için tarım kooperatiflerine, banka ve benzeri kuruluşlara ihtiyaç olduğunu"²²⁵ belirtmiştir. 1914 Haziran'ında ise hükümet Teşvik-i Sanayi kanunu çıkararak yerli üreticiyi korumayı ve sanayiye geliştirmeyi hedeflemiştir.²²⁶

Dönemin Türkçüleri modern devleti oluşturma ve kalıcı kılmanın yolunun Türk burjuvazisini oluşturmaktan geçtiğini düşünmekteydiler. Hatta Yusuf Akçura'ya göre Türkiye'deki ulusal uyanış Türk burjuvazisinin doğuşunun başlangıcı demektir.²²⁷ Balkan Savaşları sonrasında Türk burjuvazisinin kolayca oluşmasını sağlayacak bir durum gerçekleşmiştir. 1913-14 yıllarında Müslüman boykotajı yaşanmış ve başta Rumlar olmak üzere gayr-i Müslimlerin ekonomik faaliyetleri boykot edilmiştir. Bu boykot meselesiyle ilgili dergilerde de yazılar yayınlanmış ve mesele üzerine tartışılmıştır. Çocuk Dünyası Dergisi bu boykota destek verirken Çocuk Duygusu Dergisi ise daha itidalli davranılmasını istemiştir. Bu bölümde Çocuk Dünyası Dergisi'nde, Müslüman boykotajı, millî ekonomi, tarım, kooperatifçilik ve ticaret gibi ekonomik olgulardan hangilerinin ne şekilde işlendiğine bakılmaya çalışılmıştır. Dergilerin Müslüman boykotajı konusuna nasıl baktıklarına dair Ebru Davulcu tarafından hazırlanmış bir makalede mevcuttur.²²⁸

Bu bölümle ilgili ilk metin öğrenci Süleyman Nesib tarafından kaleme alınmış olan *Çocuklara*²²⁹ başlıklı şiirdir. Şiirde Avrupa'nın bilimde ilerlediğinden, Osmanlı'nın geri kalmışlığından ve vatani ilerletecek olanın çocuklar olduğundan bahsedilmektedir. Alıntılacak olursak; "Avrupa'nın ilmi, fenni, sanatı / Bizi, bizim cehlimizle boğacak / Gözümüzü biraz daha açmazsak /Sonra bizi bu vatandan kovacak / ...Hayır, hayır; bu

²²⁵ Ahmad. (2017). a.g.e., 198.

²²⁶ Ahmad, F. (2016, Haziran). *İttihatçılıktan Kemalizme*. (Çev. F. Berkay). İstanbul: Kaynak Yayınları, 52.

²²⁷ Ahmad, F. (2007, Mart). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. (Çev. Y. Alogan). İstanbul: Kaynak Yayınları, 59.

²²⁸ Detaylı bilgi için bakınız. Davulcu, Ebru. (2015). "1913-1914 Yıllarında Yayınlanan Çocuk Dünyası ve Çocuk Duygusu Dergileri ve Ticaretin Millileşmesi ve Müslüman Boykotajına İlişkin Bu Dergilerdeki Yazılar". *Turkish Studies*, 10 (14), 203-224.

²²⁹ Süleyman Nesib. (1 Mayıs 1913). *Çocuklara*. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (6), 1-2.

toprağı, bayrağı / İlelebet yaşatacaksınız siz; / Osmanlılar ün salacak âleme /Bu ümitle yaşıyoruz bugün biz / Ey vatanın terbiyeli, sevimli / Dirayetli çocukları çalışın / Vatan çünkü sizin gayretinizle / Kanlanacak, canlanacaktır yarın."

Millî ekonominin gelişmesi için tüm milletin çalışkan olması ve yılmadan çalışması gerekmektedir. Bunun için çocuk dergilerinde sık sık çalışkanlık üzerine yazılar ve şiirler yazılmıştır. Çocuklar çalışkan olmaya teşvik edilip tembellik yerilmeye çalışılmıştır.

Nazım Hürrem tarafından *Mini Mini Kardeşlerime* başlığı ile yazılan şiir genel hatlarıyla çocuklardan nelerin beklendiğini anlamamızı sağlayacak içeriğe sahiptir. Çalışkan olmayı, atalarına layık olmayı ve çalışkanlığı bir vazife haline getirmek şiirde çocuklara öğütlenmektedir. Şiir ise şöyledir; "Uyanınız Türkiye'nin en fedakâr evladı / Uyanınız Ertuğrul'un ey çalışkan ahfadı / Uyanınız kurtarınız şu zavallı vatani / Mahvediniz yurdunuza hor gözle bakani / Bir vatani büyütecek, şeneltecek gençliktir, / Vatan için güllelere göğüs germek mertliktir / Türk kanıyla yoğrulan şu Osmanlı diyarı / Parça parça olup gitti, çalışınız siz bari / Çalışın ki şu aziz yurt elimizden gitmesin / Osman, Orhan, Fatih, Selim bize lanet etmesin! / Bizi büyük atalarımız nefret ile anmasın / Yurdumuzun düşmanları bizi tembel sanmasın! / Bu dünyada en güzel şey vatan için çalışmak; /Siz gençlerin vazifesi çalışmağa alışmak; / Çalış, çalış bir dakika boş oturma boş durma / Çalışmanın zamanıdır; ey gardaşım uyuma!"²³⁰

İnceleyeceğimiz bir diğer yazı ise Afitab-ı Maarif yani özel okul öğrencisi Mehmed Muhyiddin tarafından kaleme alınan *Çocuklara*²³¹ isimli şiirdir. Şiirin dörtlüklerinde; "Güneş doğarken işçiler / İş başına dağılırlar / Bütün çalışkan çiftçiler boş durana darılırlar / ...Ey çocuklar aletlerin / En büyüğü adaletti / Çalışmayan milletlerin / İstikbali sefalettir" denilmiştir. Boş durmanın iyi bir huy olmadığı, eğer çalışılmaz ve bir şeyler başarılmazsa milletin sonunun sefalet olduğu noktası şiirin öne çıkan vurgusudur.

On beşinci sayıda Ali Ulvi tarafından kaleme alınan *Yaşamak Zevki*²³² isimli şiirde ise çocuklara "Kulak ver ezana / Müezzini der ki sana / Güya ki öteden /Gün doğdu, kalk erken" dizeleriyle çocuklara erken kalkmanın çalışkanlık için önemi anlatılmaya çalışılmıştır. Devamında ise "Çalışkan arılar / Her yer de öz arar; / Sen de var iş ara / Tam

²³⁰ Nazım Hürrem. (29 Mayıs 1913). Mini Mini Kardeşlerime. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (10), 4-5.

²³¹ Mehmet Muhyiddin. (26 Haziran 1913). Çocuklara. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (14), 3.

²³² Ali Ulvi. (3 Temmuz 1913). Yaşamak Zevki. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (15), 1.

sıra, bu sıra" denilerek de boş durulmaması gerektiğine değinilmiştir. Küçük çocuklar için erken kalkma ve düzenli çalışma alışkanlığının kazandırılması bu şiirlerle mümkün kılınmaya çalışılmıştır.

Sıradaki yazıda yine Afitab-i Maarif öğrencisi Mehmed Muhiddin tarafından kaleme alınmıştır. *Çalışmazsak*²³³ isimli şiirde; "Ey vatanın dertli evlatları uyanın! / Çalışalım: uğurunda bu zavallı vatanın / Uyuyanlar. Boş duranlar sefil olur inanın / Çalışmazsak: bu sevgili vatanımız mahvolur! / Çalışmazsak düşman gelir, harmanlar söndürür / Vatan düşer o melunlar yetimleri öldürür / Yurdumuzu alçak düşman harabeye döndürür / Çalışmazsak: bu vatanın her tarafı kan olur! / Çalışmazsak düşman haçı camilere asılır / Pis çanları ecdadımın türbesinde çalınır / Şu al kanlı bayrağımız çamurlara atılır / Çalışmazsak: anası fagan olur ah olur!" denilmektedir. Eğer çalışılmazsa milletçe yok olunacağı en kötüsü de düşman haçının camilere asılıp çan seslerinin türbelere çalınacağı ön plana çıkarılarak dini motifler üzerinde bir gayret ve istek oluşturulmaya çalışılmıştır.

Sıradaki yazımız ise *Çiftçi*²³⁴ başlıklı şiirdir. Bu şiiri önemli kılan nokta öğrencilere üretimin ne olduğu, üretimin önemi anlatılmak istenmektedir. Şiirin yazarı ise sıkça dergide yazıları yayınlanan Nazım Hürrem'dir. Şiirin ilk dördlüğünde "Şafak söner, uykusundan uyanır / Tembel tembel uyumaktan utanır, / Namaz kılıp dua eder tanrıya / Besmeleyle çıkıp gider tarlaya" denilmektedir. İlk dördlükteki motifler üretimi bereketli kılacak çalışmanın sonucunu mükâfatla sonuçlandıracak kelimeler içermektedir. Devamında ise "...Yürü, durma ey sevgili vatandaş / Çalış, uğraş ey gayretli arkadaş / Sür sabanı, saç tohumu usanma / Düşmanların sözlerine inanma / Senin tarlan altın ile doludur / Say' eylemek yaşamının yoludur / Büyük Tanrı emrediyor bak sana: / İnsan için ancak çalıştığı vardır" denilerek şiir bitirilmiştir. Allahın verdiği nimetin sadece insanın gayreti ile olacağı nimeti de eklenerek azimle çalışmanın altı çizilmek istenmiştir. İttihat ve Terakki tarım ve diğer ekonomik alanlarda dâhil kooperatif kurulup millî ekonomik kalkınmanın hızlanmasını kendisine amaç edinmişti. Bu doğrultuda okul derslerine eklenen Malumat-ı İktisadiye gibi çocuk dergilerine de ekonomiyle ilgili metinler yazılarak çocuklar bilinçlendirilmek istenmiştir.

²³³ Mehmet Muhyiddin. (3 Temmuz 1913). Çalışmazsak. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (15), 7.

²³⁴ Nazım Hürrem. (14 Ağustos 1913). Çiftçi. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (21), 2.

İnceleyeceğimiz bir sonraki metnimiz ise yine lise öğrencisi olan Mehmet Muhyiddin tarafından yazılan *Öğüt*²³⁵ başlıklı şiirdir. Şiir Türk Yavrularına denilerek ithaf edilmiştir. "Çalış, ey Türk yavrusu! / Tembellikle yaşama / Sevinerek hizmet et / Bu zavallı vatana! / O küçücük vücudun / Hiç yorulmak bilmesin / Yürü, didin, çalış da: / Temiz alnın terlesin!" dizleriyle çocukların vatanları için çalışmaları istenmiştir. Devamında ise eğer çalışılmazsa neler olacağına değinilmiş ve şöyle denilmiştir. "Çalışmazsak alacak! / Seni aziz ninenin / Koynundan ayıracak! / İster misin hainler, / Yurdumuzu alsınlar / Şu kırmızı bayrağı / Çamurlara atsınlar / İster misin, vatanın / Al kanlara boyansın / İster misin? Anneni: / Hain düşmanlar alsın!". Eğer çocuklar çalışmaz ise vatanlarını, bayraklarını ve hatta annelerini bile hain düşmanın alacağı belirtilerek çocukların en değerlilerini kaybetmemeleri için çalışmaları gerektiği empoze edilmeye çalışılmıştır. Şiirin sonunda ise çocuklara "Ey Türkoğlu!" diye seslenilerek "Bu vatan, Çalışmakla kurtulur / Çalışmayan milletler / Bir gün gelir: mahvolur!" denilerek şiir bitirilmiştir. Çocuklara vatanın kurtuluşunun çalışmakta olduğu sık sık hatırlatılmıştır.

İncelemeye değer gördüğümüz bir sonraki yazı ise *Ticaret*²³⁶ başlıklı Nazım Hürrem imzalı şiirdir. İttihat ve Terakki Cemiyeti ticaretin gelişmesini ve bir Türk burjuvazisinin ortaya çıkmasını çok arzulamıştır. Ekseri gayr-i Müslimlerin elinde olan ticari hayatın Türkler tarafından de benimsetilip geliştirilmesi amaçlanmıştır. Çocuk dergilerinde de bu millî hususla ilgili birçok içerik yayınlanmış ve dikkate değer görülmüştür. Şiir "Şu zamanda milletlerin ruhu olan ticaret, / Niçin, niçin yurdumuz da bir tekâmül görmesin? / Bir zamanlar kâinata korku saçan bu millet, / Neden, bu gün ticarete büyük nam vermesin?" denilerek başlamaktadır. Çocuklara verilen önemli öğüt ise şöyledir; "Hep beraber çalışıp da birer tüccar olalım / Ah biraz da altın tutsun silah tutan eliniz." Türk milleti özellikle on dokuzuncu asır boyunca ömrünü hep savaşlarla geçirmişti. Bu yüzden eliniz silah yerine altın tutsun denilerek hem ticaret özendirilmek istenmiştir. Ticaretin millet için neden önemli olduğu ise şiirin son dördrtlüğünde şu şekilde anlatılmıştır. "Fabrika yok, hocamızın sarığını yapacak, / Bir İslam yok, ölümünün kefenini satacak! / Kefen, sarık, yaramaz hep Avrupa'ya gidiyor / Sonra bunlar silah olup bizi helak ediyor." Yabancı tüccarları kazandığı paraların Türk milletine karşı kullanıldığı hatırlatılmıştır. Bu şiirin yazıldığı dönemle bağlantısı şudur. Yabancı tüccarlar Türkiye'de kazandıkları paraları Yunanistan'ın gemi alması için göndermişler ve yardım için para

²³⁵ Mehmet Muhyiddin. (25 Aralık 1913).Öğüt. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (40), 5-6.

²³⁶ Nazım Hürrem. (1 Ocak 1914). Ticaret. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1(41), 4.

toplama kampanyası başlatmışlardı. Burada anlatılmak istenilen bu olaydır. Daha sonra Osmanlı vatandaşları da donanmanın yeniden güçlenmesi için çeşitli kampanyalar düzenlemişlerdi. Bu kampanyaya çocuk dergileri de katılmış ve Donama Nüshası ismiyle özel bir sayı da çıkarılmıştır.

Sıradaki metnimiz de yine ticaretle ilgilidir. Şiir *Tacir Ol Kardeşim!*²³⁷ Başlığı ile adeta çocuklara meslek seçimi noktasında direkt bir yönlendirme yapmaktadır. "Asrımızın en birinci silahı; / Bil ki aziz vatandaşım, paradır, / Bununladır Türk yurdunun felâhı; / Parasızlık tehlikeli yaradır. / Para kazan; fakat senin kazancın; Alın teri, namus ile olmalı, / Çalış, uğraş hiç olmasın usancın; / Aziz yurdun altın ile dolmalı" denilerek ekonomik kalkınmanın bağımsızlık için önemi açıkça vurgulanmıştır. Kazancın ise helal yoldan olması gerektiğinin altı çizilmektedir. Şiirin devamında ise Peygamberin hadisinden örnek verilerek "El kâsibü habîbullâh buyuran, / Peygamberin emrediyor tacir ol, / Ticarettir insanları doyuran; / Tacir ol da kendine sen âmir ol" denilmiştir. Ticaretin yaygınlaşması gerekliliği Hz. Peygamber'in sözleri ile desteklenerek çocuklar üzerindeki etkisi artırılmak istenmiştir. Şiirin sloganı ise "tacir ol da kendine âmir ol" mısrasıdır.

Sıradaki metin ise Vecihi tarafından yazılan *Çiftçinin Öğüdü*²³⁸ başlıklı şiiirdir. Çiftçilik dergide övülen önemli kavramlardan biridir. Tarımsal üretimin artırılması ve kendi kendine yeter bir ülke olup ithalatı azaltmak için İttihat ve Terakki tarımsal üretime önem vermiştir. Şiirde "Yağar yağmur, çakar güneş çiftçiler / El de çapa çalışırlar durmadan. / Çalışanı aç bırakmaz yaradan, / Bir gün gelir ekileni biçerler. / Çiftçi deyip geçme kardeş budur bil, / Anne gibi karnımızı doyuran; / Düşmanlardan yurdumuzu koruyan, / Askerlere ekmek veren odur bil. / Gel kardeşim, sev toprağı, çiftçiyi, / Sev toprağı, sev ki: toprak vatandır. / Çalış durma, tembelleri utandır. / Sev yürekten, hakir bilme işçiyi" denilmektedir. Çiftçilik bu şiirde de yine anne gibi karnımızı doyuran denilerek anne ile askerleri doyurur diyerek de askerlik ile ilişkilendirilmiştir.

Bu başlıkta inceleyeceğimiz son metin ise sıkça yazılarına yer verilen Nazım Hürrem tarafından kaleme alınan *Ticaret Ninnisi*²³⁹ başlıklı şiiirdir. Şiirin tüm mısraları özenle işlenmiş ve dokunmuş motifler gibi anlatılmak istenilen duygu ve düşüncüyü net bir

²³⁷ Nazım Hürrem. (23 Nisan 1914). Tacir Ol Kardeşim. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (57), 6.

²³⁸ Vecihi. (30 Temmuz 1914). Çiftçinin Öğüdü. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (71), 1.

²³⁹ Nazım Hürrem. (6 Ağustos 1914). Ticaret Ninnisi. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1(72), 1.

şekilde aktarmaktadır. Bu yüzden metnin tamamına vermek anlatılmak istenilen duyguları görmek için uygun olacaktır.

*Büyüyünce oğlum tacir olacak,
Şu talihsiz yurda âmir olacak,
Cebi sarı altınlarla dolacak;*

*Çalış yavrum ol ninni,
Memur olma âmir ol ninni!...*

*Saadetle yaşamak için dünya da,
İnsanlara para lâzım daima,
Uyu; fakat bunu düşün rüyanda:*

*Çalış yavrum tacir ol ninni,
Kendine sen âmir ol ninni!...*

*Ticaretle kurtulacak memleket,
Kâinata nam verecek bu devlet,
Yaşar mı hiç ticaretsiz bir millet?*

*Çalış yavrum tacir ol ninni,
Kendine sen âmir ol ninni!...*

*Memurluğu düşüncenden sil; unut,
Paşalığı vicdanında sen uyut,
Ticarete pek muhtaçtır bil bu yurt;*

*Çalış yavrum tacir ol ninni,
Kendine sen âmir ol ninni!...*

Ticaretin önemini anlatan en etkili yazılar Nazım Hürrem tarafından yazılmıştır denilebilir. Çocuk Dünyası dergisi ayrıca Müslüman Boykotajı meselesine de destek vermiş ve yabancı tüccarlardan alışveriş yapılmamasını tavsiye etmiştir. Millî ekonominin oluşması ve ülkenin kalkınması için ticaret ve üretime önem verilmiştir. Çocuk dergilerinde de bu minvalde çok fazla yazı yazılmış ve konu üzerinde dikkatlice durulmuştur. Çocukların genç yaşta üretim noktasında hayata atılmaları ve ekonomik katkılarının artırılmak istenmesi yazıların temel amaçları olarak değerlendirilebilir.

4.6. Çocuk Oyunlarındaki Politik Yaklaşım

Bu başlık altında Çocuk Duygusu Dergisinde çok fazla içerik olmasına rağmen Çocuk Dünyası Dergisi'nde sadece bir tane metin yer almaktadır. Ruhi Neşat tarafından

yazılan oyunda Türkün gücü ve itibarı üzerine bir içerik oluşturulmuş ve Türkün üstünlüğü nitelenmeye çalışılmıştır. Oyunların içeriği kullanılarak çocukların düşüncelerine sirayet edilmek istenmesi dönemin çocuk dergileri için olağan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk Yavrusu

(Vedat'a)

Birbirine çatışmış, yaslanmış ufak eski evleri arasından kıvrılarak ve gülerek geçen dar bir sokağın olduğu loş muhitte dört çocuk idiler. Bunların meserretli sesleri, hiddetli haykırıışları sokağın havayı sükûtunu dolduruveriyordu.

Birden bire yükselen afacan bir ses: muharebe! Dedi muharebe oynayalım! Bu teklif derhal kabul edildi. Yine o ses şimdi diyordu. Siz ikiniz İhsan ile Servet Bulgar. Fevzi ile ben de Osmanlıyız.

Hayır! Ben Bulgar. Bu ne olacak?

İstemem oynamam!

Birkaç dakika medid bir sükût devam etti. Afacan ses birden bire yine haykırdı:

–Kura çekelim. Herkesin kısmetine ne çıkarsa razı olacak... Artık buna bir diyeceğin yok ya?

Yani.

Kur'a çekildi... Fevzi ile Servet Bulgar; İhsan ile afacan sesin sahibi Osmanlı olmuşlardı.

Servet buna itiraz etmek istedi fakat sonra gülerek peki dedi kabul ettim. Muharebe başladı.

İlk hamle de "Fevzi" iki küçük kahraman tarafından esir alındı. Şimdi iki Osmanlıya karşı yalnız Servet kalmıştı.

Bu şakaklarından kıvrılarak, dalgalanarak gelen güzel kumral saçlarının say elediği açık alnı zekâ nurlarıyla parlayan büyük ela gözleri, mütebessim ve sevimli bakışlarıyla çevik ve gürbüz bir Türk yavrusu idi.

İki Osmanlı'nın ikinci hücumu da başladı.

Birkaç saniye sonra, Servet zavallı Servet de iki büyük kalpli Osmanlının esiri olmuştu...

Hücumda Servet mağlup olmuştu. Bununla beraber o son derece mesrur idi. Bu ufak cengin bütün safhalarını dikkatle seyreden ben Servet'in kendini hiç müdafaa etmediğini görmüş ve mağlubiyetinde bir cailliyet olduğunu hissetmiştim... Afacan ses yükseldi Osmanlılar kazandı, yaşasın Osmanlılar!

Bu avaza-i mesrete diğer seslerde iştirak etti.

Çocuklar dağıldı. Servet de evine girmek üzere idi yetiştim ve kendisine sordum. Niçin, dedim niçin kendini arkadaşlarına karşı müdafaa etmedin kendi arzunla mağlup oldun... Sen her halde onlara faik idin onları mağlup edebilirdin... Bu asil ruh, bu Türk yavrusu güldü ve nasıl efendim, dedi, zanneder misiniz ki ben bu oyunda bile: "Türk yenildi" dedirteyim.²⁴⁰

Çocuk Dünyası Dergisi'nde birçok çocuk oyunu yayınlanmasına rağmen içeriğinde politik unsurlar barındıran oyun, muharebe oyunudur. Oyunda çocuklar saflara ayrılıp Osmanlı ve Bulgarları savaştırmaktadır. Niçin Bulgarlar denilirse, yaptıkları vahşet ve katliamlarla toplum nezdinde en çok intikam beslenen topluluk Bulgarlar olması denilebilir. Dergilerde yayınlanan oyun metinlerinin içeriğinde etnisite ve öteki unsurlarına da sıkça rastlanmaktadır. Özellikle ileride inceleyeceğimiz Çocuk Duygusu Dergisi'nde yayınlanan çocuk oyunlarının içeriğinde bu durumla sıkça karşılaşılacaktır.

4.7. Osmanlı Tarihi, Türk Tarihi ve Kültürü Vurgusu

Çocuk dergilerinde bu dönemde üzerinde önemle durulan bir diğer konu ise Türk tarihini ve kültürünün çocuklara öğretilmesi meselesidir. Dergide millî masal ve millî hikâye adıyla birçok metin yayınlanmış, tarihi kıssalar ve olaylar üzerine yazılar çıkarılmıştır. Tüm bunların yanında Türk Yurdu tarafından neşredilen kitapların tanıtımları da dergilerde yapıp minik okuyuculardan tanıtımı yapılan kitapları okumaları istenmiştir. Dergide tanıtılan önemli eserlerden biri de Fransız yazar Leon Cahun tarafından 1876 yılında kaleme alınan "*La Bannire Blue*" (Mavi Bayrak) isimli tarihi romandır. 1913 yılında bu roman Galip Bahtiyar tarafında Gök Bayrak adıyla yayınlanmıştır. Derginin otuz sekizinci sayısında kitap tanıtımı hakkında; "Eski Türklerin, kahraman dedelerimizin

²⁴⁰ Ruhi Neşat. (9 Ekim 1913). Türk Yavrusu. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (29), 2.

yaşayışlarına, muharebelerine vakıf olmak için (Gök Bayrak)'ı okumalıdır. Edirne vilayeti maarif müdür-i muhteremi Galip Bahtiyar Beyefendi tarafından Fransızcadan Türkçeye tercüme edilen bu millî roman, aynı zamanda bir tarih, mükemmel bir Türk tarihidir. Aslındaki resimler, nefasetine halel gelmeden naklolunacak ve sırf çocuklarımızın da alıp okuyabilmelerini kolaylaştırmak için forma forma neşredilecektir. Forması 20 Para, naşiri Türk Yurdu Kütüphanesi'dir" denilmiştir.²⁴¹

Gök Bayrak kitabının tanıtımı birkaç sayı boyunca devam etmiştir. Kırkıncı sayıda da aynı tanıtım yazısıyla kitap bir kez daha küçük okuyuculara tanıtılıp okunması tavsiye edilmiştir. Kitabın içindeki resimlerin değiştirilmeden aynen basılacağı ilk tanıtımlarda özellikle söylenmiştir. Kırk birinci tanıtımda ise bu sefer kitabın içindeki resimlere yer verilerek kitap okuyuculara tanıtılmıştır.

Dergide ayrıca Osmanlı Tarihi'ni özellikle kuruluş dönemi ile kuruluş dönemi kahramanlıkları ve zaferlerini ön plana çıkaran yazılar yayınlanmıştır. Padişahlar ve dönemleri tanıtılarak adeta yeniden diriliş için ele alınan dönemler örnek gösterilmeye çalışılmıştır. Kırk birinci sayının kapak sayfasına Sultan I. Osman'ın resmi basılmış ve "*Osmanlı Devleti'nin Temelini Kuran*" olarak okuyucuya sunulmuştur. Kırk birinci sayıda ayrıca Osman Refik tarafından yazılan Osman Gazi'nin hayatı hakkında bir makalede yayınlanmıştır. Yayınlanan metinde üç adet de resme yer verilmiştir. Makalede Osman Gazi'nin hayatı anlatıldıktan sonra türbesi hakkında da bilgi verilmiş ve bir adet de türbesinden resim yayınlanmıştır.

Dergide diğer Osmanlı padişahlarıyla ilgilide anekdot ve resimlere bazı sayılarda yer verilmiştir. Osman Gazi ile ilgili bir diğer metin ise Nazım Hürrem tarafından yazılan *Sultan Osman'a*²⁴² başlıklı şiirdir. Şiir de; "Ey Osmanlı padişahı. Ey ulu hakan / Kayı hanın şanlı oğlu, ey yüce sultan; / Evlatların bugün seni hürmetle anar, / Düşmanların şöhretini yıldırım sana" denilerek övgü ile bahsedilmiştir. Devamında "Bundan yedi asır evvel devleti kurduk, / Düşmanların karşısında asırlarca durduk, / İstiklali bahis eyledin sen bu millete, / Verdik şeref Türklük ile İslamiyet'e, / Bize Osmanlı namını ettik yadigâr, / Her gün bize söyler seni esen rüzgâr. / Canın yerinde düşmanlara ateş saçardık, / İş başında acizlere kucak açardık. / Hakanımız! Bizden sana pek çok selamlar, / Senin büyük

²⁴¹ Gök Bayrak. (11 Aralık 1913). *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (38), 13.

²⁴² Nazım Hürrem. (15 Ocak 1914). Sultan Osman'a. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (43), 4.

unvanını cihan selamlar" denilerek şiir tamamlanmıştır. Devleti kuran, Türklük ve İslamiyet'in şereflendiren, Türk milletine istiklali sunan olarak bahsedilmektedir Osman Gazi'den bu şiirde. Devletin kurucusu ve tarihsel serüveni çocuklara tanıtılmak istenmiştir. Bu şekilde yazılan yazılar ile çocuklarda millî bilincin gelişmesi hedeflenmiştir.

Dergide ayrıca elli yedinci sayıda Rıdvan Nafiz tarafından kaleme alınan *Küçük Türk Tarihi* isimli kitap tanıtılmıştır. Türk Yurdu Kitaphanesi'nde yayınlanan bu kitaptan "çocuklarımıza milliyetlerini öğretmek için yazılmış bir kitabın biz de bulunmadığı düşünülürse bu kitabın ne derece de mühim ve faydalı olduğu tasdik edilir" denilerek önemi ortaya konulmuştur. Tanıtım yazısında ayrıca; "Lisanı sade ve her Türk yavrusunun anlayabileceği kadar açıktır. Türklüğe ait birçok güzel resimlerle süslenmiştir. Hulâsa her Türk gencinin tekrar tekrar okuması lâzım gelen bir eserdir" denilmiştir.

Kitabın içinden bir parça örnek olarak çocukların okuması için dergide yayınlanmıştır. Örnek bölüme "çocuklara, gençlere, mekteplilere; cesaret, hayret ve ümit kaynağıdır" denilerek dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

BİR İKİ SÖZ

(Okuyucuma)

Kardeş! Sen Türksün, ulu ve şerefli bir kavimdensin... Senin ataların bir zamanlar dünyayı titretmişlerdi... Türk bayrağı önünde hakanlar diz çökmüş, Türk hakanının buyruğuna milletler baş eğmişlerdi.

Fakat bugün kardeş; bugün Türklük karanlıklar içindedir, senden ışık bekliyor. Türklük hastadır, dermanını sen vereceksin. Dedelerinin yastık yerine kılıca yaslanarak kazandığı mübarek topraklar üzerinde, dünkü uşaklarımızın kirli bayrakları dalgalanıyor, onları sen parçalayacaksın...

"Ölmüş kavmi sen diriltecek, yoksul kavmi sen zengin edecek, çıplak kavmi sen giydireceksin." (*)

Bilirim, sen Türklüğü çok seversin. Bu tarihi okuduktan, onun büyüklüklerini, yiğitliklerini öğrendikten sonra onu daha ziyade seveceksin; Türk olduğun için göğsün kabarmak, gözlerin sevinçten yaşaracak. Onu yaşatmak için ölmekten, onu bahtiyar etmek için kendi bahtiyarlığını feda etmekten çekinmeyeceksin...

İşitiyor musun? Bak ataların ne diyor:

Türkoğlu! Senin bir vazifen, büyük, pek büyük bir vazifen var... Kollarının kuvvetini, damarlarının kanını, ruhunun ateşini hep o vazifeni yapmak için sarf etmelisin. Dile ve bütün varlığıyla uğraş ki; Türklük yine dünyaya buyursun, Türk bayrağı her şeyin üzerinde yükselsin, Türk vatanı kurtulsun. Türk vatanı... Fakat bu, yalnız Türkiye değildir. Hayır, aslan oğlu!

Türkiye sana pek küçük gelir... Türk vatanı; Türk ayağının bastığı, Türk dilinin söylendiği, Türk mezarının bulunduğu yerlerdir. Türk vatanı; "Turan" denilen o geniş ülkedir ki tarih Türklüğü oraya bağlamıştır.

Evet. Dile bütün varlığıyla uğraş ki, orası yine Türklüğün olsun!

(*) Kül Tigin abidesinde ki "Ölmüş kavmi dirilttim, yoksul kavmi zengin ettim, çıplak kavmi giydirdim" sözleri.²⁴³

Örnek olarak yayınlanan metinde dönemin Türkçülük düşüncesini anlamamızı sağlayacak tüm imgeler yer almaktadır. Çocuklara sen Türksün ulu ve şerefli bir kavimdensin denilerek kendilerini ayrıcalıklı ve farklı görmelerini yani kendilerini fark etmelerini sağlamak amaçlanmaktadır. Bu söylemin kullanılma amacı ise sana bu topraklar yetmeyecek bu milleti Turan'a ulaştırılacak sensin denilerek fikri alt yapısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Turan ise Türk'ün ayağını bastığı her yer olarak tarif edilmektedir.

Derginin bir sonraki sayfasının kapağında ise Sultan Beşinci Mehmed Reşad'ın resmine yer verilmiştir. Cülus-u Hümayunun Altıncı Senesi 14 Nisan 1330 başlığıyla sultanın resmi tam sayfa yayınlanmıştır. Derginin elli dokuzuncu sayısında ise tam boy olarak Türk Hakanı Attila'nın cenk ederken at üstündeki tasvirinin yer aldığı resim yayınlanmıştır. Derginin altmış dördüncü ve altmış beşinci sayılarında ise Fatih Sultan Mehmet Han ile ilgili metin ve görseller yayınlanmıştır. Hicri 29 Mayıs 1330 günü çıkan altmış dördüncü sayının kapağına İstanbul'un Fethi'ni kutlamak için Fatih Sultan Mehmet Han'ın resmi konulmuştur.

Altmış beşinci sayıda ise 29 Mayıs günü İstanbul'un Fethi kutlamalarının nasıl gerçekleştiğini anlatan "*Geçen Haftaki Büyük ve Milli Gün*" başlıklı bir yazı yayınlanmıştır. Yazıda; "Geçen cuma gün ki büyük ve milli bayram; Türklük ve

²⁴³ Rıdvan Nafiz. (23 Nisan 1914). Bir İki Söz. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 2 (57), 3.

Müslümanlık âlemine yeni bir taç daha koydu. O gün öğleden evvel saat ona doğru mektep talebeleri İstanbul Sultanisi'nde birleşmek için peyderpey gelmeğe başladılar. Mektebin kapısında sıra teşkil eden izciler, yeni gelen kardeşlerini selamlıyorlardı. Artık her çehrede, her Türk çocuğunun gözünde bu büyük günün ihtişamıyla parlayan bir nur vardı. Saat on bir buçuk da mektep talebeleri sıra ile Ayasofya'ya doğru yola çıktılar. En önde İttihat ve Terakki Mektebi Müzikası milli marşlar çalıyordu. Ayasofya'da Cuma namazı kılınarak dualar edildikten sonra bardaktan boşanırcasına yağan yağmura rağmen Fatih'e doğru yola çıkıldı. Bu mübârek câmi'e varılınca orada bayraklarla donatılan husûsî yerde hatîbler söz söylediler. Bu sırada mektep talebeleri kendilerine mahsus olan yerlerde sıralar teşkil etmişler ve milliyet, hürmet duygularıyla kabaran kalpleriyle Fatih'in ulu nâmını takdis etmişlerdir. İstanbul Sultanisi izcilerinden Rafet Efendi büyük şâirimiz Abdülhak Hâmid Bey'in bir şiirini muvaffakiyetle okuyarak her taraftan alkışlanmıştı. Merasimi müteâkib bahriye neferleri geçid-i resmî yapmışlar ve bundan sonra alay tekrar intizam ve alkışlar arasında İstanbul Sultanisi'ne gelerek oradan dağılmışlardır."²⁴⁴

Bu yazıdan İstanbul'un Fethi kutlamalarının nerede ve ne şekilde yapıldığı da anlaşılmaktadır. Bu dönemde büyük etkinliklerle kutlamaların yapılmasının önemli sebeplerinden birisi düşmanların Edirne'yi işgal edip İstanbul önlerine kadar gelmiş olmalarıdır. Çocuklar üzerinde İstanbul ruhunun canlı tutulması istendiğinden bu yıl geniş kapsamlı etkinlikler yapılmıştır. Altmış beşinci sayıda ayrıca Nazım Hürrem tarafından yazılan *Fatih'in Huzurunda*²⁴⁵ başlıklı şiire de yer verilmiştir.

Şiirde; "Aşık oldun sen İstanbul yurduna, / Hucûm içim emir verdin orduna. / Elli üç gün kal'aların önünde / Cenk ederek bu diyarı kazandın. / Düşmanlara aslan gibi dayandın; / Şan ve zafer yazılıydı özünde" dizeleriyle fethin zorluğu ve sultanın İstanbul'u almayı ne kadar istediğine değinilmiştir. Şiirin devamında ise Fatih Sultan'ın aldığı yerlerin şimdi kaybedilmesinin üzüntüsünü "Lanet eder bana turan erleri; / Çünkü senin zapt ettiğin yerleri / Zalim olan düşmanlara çiğnettim; / Şehitleri mezarında inlettim" dizeleriyle, kaybedilmesinin nedenini ise; "Senelerce boyun eğdim zillate, / Evet, evet lâıyk idim lanete, / Çünkü düşman çalışırken uyudum, / Tembel durup tevekkeltü okudum" dizeleriyle açıklamaktadır. "Uyuyordum, fakat şimdi uyandım, / Bilgi ile silah ile kuşandım. / Artık beni affet ulu padişah / Türk ruhumda tulû' etti intibah / Bundan sonra

²⁴⁴ Geçen Haftaki Büyük ve Millî Gün. (18 Haziran 1914). *Çocuk Dünyası Dergisi*, 2 (65), 1.

²⁴⁵ Nazım Hürrem. (18 Haziran 1914) Fatih'in Huzurunda. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 2 (65), 2.

dayanamam zillete. / Lanet senin kahrettiğin millete. / Emin ol ki benim ulu sultanım / O millete ben büyük bir düşmanım" dizeleriyle de artık düşmanın farkında olunduğunun altı çizilmekte ve padişahın af dilenilmektedir.

Şiirin sonunda ise "Ah o millet altınımı elimden, / Ateş saçan hançerimi belimden / Zapt ederek beni ezdi, kemirdi, / Millet ona iktisaden esirdi, / Alçak Yunan sana karşı kalbimde, / Hayalimde, düşüncemde, dilimde / Beslediğim intikamdır intikam, / Kâfir Yunan! İşte budur iddiam" dizeleriyle düşmana intikam beslendiği ve iktisadi esaretin farkında olunduğuna değinilmiştir.

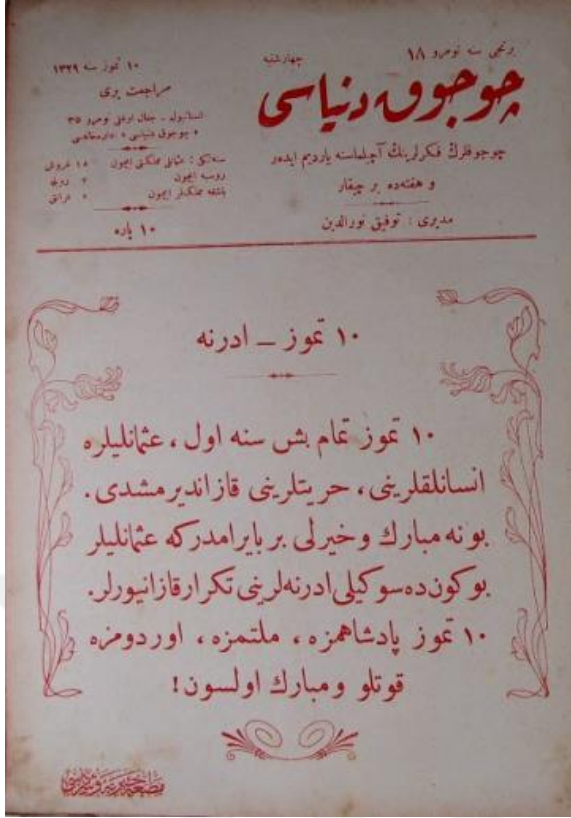
Metinde genel itibarıyla Fatih Sultan Mehmed'in emanetine sahip çıkılmadığından hayıflanılmakta ve suçun çalışmamakta olduğuna değinilmektedir. Ancak şiirin sonunda intikam alınacak denilerek bir nevi padişaha söz verilmektedir. Çocukların Türk Tarihi'ni öğrenmeleri için yazılan metinlerde millet olma şuurunun işlendiği ön plana çıkmaktadır. Devletin kuruluş dönemi ele alınarak bir nevi yeniden diriliş ruhu oluşturulmak istenmiştir. Bu dönemde çocuklara tarihi öğretmek için birçok kitap yayınlanmış okullardaki tarih derslerine de önem verilmiştir.

4.8. 10 Temmuz İstiklali Osmanî Günü Kutlamaları

10 Temmuz kutlamalarının İttihat ve Terakki Cemiyeti için ne kadar önemli olduğuna millî bayram kutlamalarıyla ilgili bahiste değinilmişti. Çocuk Dünyası Dergisi'nde de bu güne özel içerikler yayınlanmış ve Millî Bayram kutlamalarına dergide katılmıştır. 10 Temmuz 1329 (1913) kutlamalarında on sekizinci sayının kapak sayfasında kutlama mesajı yayınlanmıştır.

Mesajda; "10 Temmuz tamam beş sene evvel, Osmanlılara insanlıklarını, hürriyetlerini kazandırmıştı. Bu mübarek ve hayırlı bir bayramdır ki Osmanlılar bu gün sevgili Edirnelerini tekrar kazanıyorlar. 10 Temmuz padişahımıza, milletimize, ordumuza kutlu ve mübarek olsun!" denilmiştir.²⁴⁶ Bu sayıda hem Edirne'nin düşman işgalinden kurtuluşu hem de 10 Temmuz Bayramı'ı birlikte kutlanmıştır. Bu yüzden kutlama mesajının başlığı "10 Temmuz – Edirne" şeklinde yazılmıştır.

²⁴⁶ 10 Temmuz – Edirne. (23 Temmuz 1913). *Çocuk Dünyası Dergisi*, 1 (18), 1.

Resim 4. 2. 10 Temmuz Bayramı ve Edirne başlıklı kutlama mesajı

1914 yılı kutlaması ise derginin yetmişinci sayısına denk gelmektedir. Bu kutlama mesajında Edirne'nin düşman işgalinden kurtuluşunun yıl dönümü de unutulmamıştır. Dergi kapağındaki görselin altında; "Çatalca'yı demir göğüsleriyle müdafaa eden Türk Ordusu'nun adını her zaman anmak ve Türk milletinin çocuklarına daima hatırlatmak için Bâyezîd Meydanı'na dikilecek aslanın bir Türk ressam tarafından yapılan taslağı" şeklindeki açıklama metni yer almıştır.

Bu sayıda yine Nazım Hürrem'in kaleme aldığı 10 Temmuz²⁴⁷ başlıklı bir şiirde yayınlanmıştır. Şiirde; "Bugün ölmüş zan edilen Türk milleti uyandı: / Açtı güzel gözlerini, döktü kumral saçını, / Türk yurdunun sinesine koydu dilber başını; / Bunu gören Türk dünyası hep nurlara boyandı" dizeleriyle Meşrutiyet'e geçişin Türk dünyası tarafından memnuniyetle karşılandığına değinilmektedir. "...Bugün millet aslan gibi yükselterek sesini; / Birer birer kahreyledi zalimlerin hepsini. / Mazlum millet senelerce zincirlerde inledi, / Zulmü yapan vicdansızlar bu feryadı dinledi. / Artık bugün Türk yurdunda hürriyet var, zulüm yok, / Artık bugün hakikati düşünene ölüm yok. / Artık bugün memleket de

²⁴⁷ Nazım Hürrem. (23 Temmuz 1914). 10 Temmuz. *Çocuk Dünyası Dergisi*, 2(70), 2.

mevcut olan adalet. / Müsavatın sayesinde yükselecek bu millet... / İşte bugün memleketin en şerefli düğünü, / Ey kardeşler! Hürmet ile selamlayın bugünü... / Hürriyetin bu gününde sevinerek oynayın; / Türk çocuğu! Kutlu olsun Meşrutiyet Bayramın" dizeleriyle de bu günün Türk milleti için bir dönüm noktası olduğuna değinilmiştir. Şiir son dizesinde Meşrutiyet Bayramı'nı Türk çocuğunun bayramı olarak vermiştir. Bu şekilde çocukların bayrama sahip çıkıp benimsemeleri amaçlanmıştır.

Yetmişinci sayıda ayrıca yazarı belli olmayan *Ne Oldu?*²⁴⁸ Başlıklı yazıda Edirne'nin kurtuluşu, 10 Temmuz'un anlamı, yönetim şekilleri gibi konular üzerinde durularak Enver ve Niyazi Beyler'in resimlerine yer verilmiştir. Metinde çocuklara onların dilinden 10 Temmuz anlatılmaya çalışılmıştır. Yazar "biraz beni dinleseniz, her şeyi anlar ve daha büyük bir sevinçle bayramınızı yaparsınız" diyerek çocuklara meseleyi anlatmaya başlar.

"Çocuklarım, hürriyet bayramı diye dört gözle beklediğiniz bu mübarek günde büyüklerin söylediklerine göre (istibdâd)'ın yerine (hürriyet) geçti" diye lafa girer ve basitçe çocuklara anlatmaya çalışır."Bakınız yavrularım; dünya da devletlerin, milletlerin vücuda getirdikleri hükümetler ancak üç türlü olur. Bunlardan birincisine; meclisli padişahlık, derler ki; işte bizim bugünkü halimizdir. Allah ömrünü uzun etsin, büyük yürekli bir padişahımız var, bir de gözümüzün nurları vekillerimizden ibaret olan Meclis-i Meb'ûsân'ımızla Meclis-i A'yân'ımız var. İkincisi; reîs-i hükümettir ki, bunda padişahlık milletin sözüyle seçilen birisine verilir, o'da Meclis-i Meb'ûsân'ın sözünden çıkmamak şartıyla birkaç sene padişahlık eder. Bu nev' hükümetlerden coğrafya kitaplarınızdan hatırınızda kalmışsa bilirsiniz ki Fransa ve daha başkaları vardır. Üçüncüsüne gelince; bu da meclissiz filansız bir padişah tarafından idare edilmektir. Bu nev' idare eskiden pek çok var iken şimdi dünya yüzünde heman kalmamış gibidir" diyerek yönetim şekillerini açıklar.

Görülüyor ki çocuklara üç yönetim şeklide anlatılarak durum hakkında basitçe bilgi sahibi olmaları istenmiştir. Yeni yönetimin çocuklara benimsetilmek istenmesi bu dönem idarecilerinin en çok arzuladıkları durumların başında gelmekteydi. Çünkü yapılan yenilikleri yaşatacak ve geliştirecek olan yetiştirilmek istenilen yeni nesildi.

²⁴⁸ Ne Oldu? (23 Temmuz 1914). *Çocuk Dünyası Dergisi*, 2 (70), 3-5.

Yazar devamında; "Eskiden beri milletten hiç ayrılmayan ve daima tebaasına karşı adaletle iş gören Türk hakanları; yanlarına sokulan fena kalıplı ve hayırsız birtakım vezirlerinin sözlerine kanarak yavaş yavaş iyi yoldan saptılar. Büyük cedlerinin yaptıklarını unuttular ve nihayet iyi yapıyoruz zannıyla fenalık yapmağa başladılar. Kendilerine bir iki defa Meclis-i Mebûsândan bahsedildiyse de tabii istemediler" sözleriyle padişahların iyi yönetememeye başladıkları ve meclis kurulması teklifini istemedikleri anlatılmıştır. Devamında ise bu istekte bulunanların sürgüne gönderilip sürüldüğü ancak büyüklerimizin gayretiyle Meşrutiyet'in ilân edildiği yazmaktadır. Bu kıssadan hemen sonra ise "Zalimleri sindiren altın yürekli Hürriyet Kahramanı Binbaşı Enver Bey / Şimdiki Harbiye Nazırı Enver Paşa" yazılı Enver Paşa'nın resmine yer verilmiştir.

Edirne'nin düşman işgalinden kurtuluşu kutlamaları ise metinde "*Katmerli bayram*" olarak çocuklara duyurulmuştur. Edirne'nin geri alınışı ise çocuklara şöyle anlatılmaktadır; Geçen senenin o pek acı ve karanlık günlerinde sevgili Edirne'mizi Bulgarlar almışlardı. İşte yine bize bu mübarek hürriyeti kazandıran büyük kalpli ağabeylerimiz; dünyaları şaşırtan bir cesaretle koştular, kaşla göz arasında sevgili Edirne'yi Bulgarlardan öyle bir alış aldılar ki; bunu ne Bulgarlar, ne Avrupa, ne de başkaları anlayabildiler. Hepsi şaşkınlıktan donakaldılar. Biz de Edirne'mizi ikinci ve son defa olarak kazandık. Bu mübarek gün de 10 Temmuz idi. Şimdi Hürriyet Bayramı'nı yapanlar onunla beraber Edirne Bayramı'nı yapıyorlar demektir.

Metnin son paragrafı ise çok önem arz etmektedir. Yazar çocuklardan tıpkı 10 Temmuz gibi, tıpkı Edirne'nin kurtuluşu gibi Rumeli'nin kurtuluşunu da dilemekte ve Rumeli Bayramı istemektedir. Bu tarz metinlerin ulaştığı en nihaiyi sonuç ise genelde bu şekilde bitmektedir. Normal bir hikâye olarak başlayan metinler son bölümde çocuklardan talep ve istekler ile bitmektedir. "Sevgili yavrularım; gelecek günlerde daima ümit vardır, bakın şimdi sıra size geliyor, haydi bakalım bana cevap verin!... Yine böyle mübarek bir günde bize, siz de bir Rumeli Bayramı hediye edecek misiniz? Siz yalnız isteyin ve çalışın, ulu tanrı elbette verir..."

5. ÇOCUK DUYGUSU DERGİSİ'NDE POLİTİK İNŞA UNSURU İÇEREN METİNLER

5.1. Öç, Kin ve İntikam İmgeleri

Ermeni asıllı Osmanlı vatandaşı Leon Lütü tarafından çıkarılan Çocuk Duygusu Dergisi daha liberal ve ılımlı bir yayın politikası belirlemesine rağmen dergide intikam ve öç ile ilgili metinlere azımsanamayacak derecede yer verilmiştir. Bunun en bariz sebebi Balkan Savaşları'nın toplumun her kesimini derinden etkilemiş olmasıdır. Çocuk Dünyası Dergisi'nden yaklaşık üç ay sonra yayın hayatına başlayan Çocuk Duygusu Dergisi'nde de intikam imgesi içeren metinlere daha ilk sayısında yer verilmiştir.

Şehabettin Süleyman tarafından kaleme alınan *Bir Hitabe*²⁴⁹ başlıklı yazı içerisinde intikam imgesi içeren ilk metin incelememizdir. Yazar yazısında çocuklara; "Bizi vatanın dertleri huzurunda dilsiz, sağır, çolak bırakan nedir bilir misiniz?" diye sormaktadır. Cevaben ise; "Yalnız metanetsizlik, yalnız korku, yalnız şahsımızı düşünmek" şeklinde cevap vermiştir. Metin temelde, metanetli olmayı, cesur olmayı ve milleti topyekûn düşünmeyi öğütlemektedir. Yazar çocuklara seslenerek; "Senin bir gayen, bir maksadın olacak, çocuk sen ona doğru şıtab edeceksin, terleyecek, yorulacak, lakin bir dakika hâşâ öyle değil, bir saniye bile zaaf göstermeyeceksin... Maksatsız mevcutlar ölürler, yaşayamazlar, kendileriyle beraber milletlerini de mezarın boşluğuna sürüklerler" demektedir. Bu sesleniş ile yazar çocukların bir amacı olması gerektiğini belirtmektedir. Derginin ilk sayısı olması hasebiyle bu metinden önceki sayfalarda da derginin gaye ve maksadı okuyuculara sunulmuştur. Hemen sonrasında ise bu metin gelmektedir. Bize gösteriyor ki Bir Hitabe başlıklı metin ilk sayı için özenle seçilmiş bir metindir.

Metinde ayrıca çocuklara iş seçimi noktasında da seslenilmekte ve öğütler verilmektedir. "Çocuk senin rüyalarında artık memuriyetin yaldızlı, fakat esnetici, öldürücü hayalleri dolaşmasın! ...Sen tacir, zirrâ, sanatkâr olacaksın. Kulaklarında makinelerin gürültüleri, ellerinde sabanın tozu, ayaklarında toprağın kokusu yaşamalı." Yine bu dergideki metinlerde de çocukların üretime yönlendirildiği anlaşılmaktadır. Bu yönlendirmenin sebebi ise vatani kurtarmak için ekonomik güce ihtiyaç duyulmasıdır.

²⁴⁹ Şehabettin Süleyman. (19 Haziran 1913). Bir Hitabe. *Çocuk Duygusu Dergisi*, (1), 3.

Yazarın intikam alma noktasındaki seslenişi ise şöyledir; "Unutma ki bugün mağlup oldun. Unutma ki Selimiye Cami Edirne'de yaşıyor, unutma ki senin kardeşlerin onun için öldüler, unutma ki Selanik, bir İşkodra, bir Yanya, bir koca Rumeli vardı. İntikam, kin senin duan olsun! Ruhunda düşmanlara karşı intikam mumunu yak, onu alevlendir, onunla sabahı bulursun. Sen hiç hiç babalarına, büyük kardeşlerine yani bana benzeme! Hiç benzeme! Senin ufkun başka. Senin hayatın başka olsun!"

Edirne'nin elden çıkışı bu metinde de işlenmiştir. İntikam alınması için gösterilen sebeplerin başında Edirne'deki Selimiye Cami'nin düşmanlarda olması, kardeşlerin, yaşlıların, anne ve babaların öldürülmesi gibi uç konular gelmektedir. İntikam metinlerinde bu durumlar sıkça kullanılmış, kutsal değerler üzerinden topluluğu harekete geçirme girişiminde bulunulmak istenmiştir.

Sıradaki metnimiz ise Turgud Fikri tarafından kaleme alınan *Türk Kızının Öğüdü*²⁵⁰ başlıklı şiirdir. Şiirde; "Ninni yavrum, sen uyursan ruhun duyar sesimi / Türk kızımı sınır boyu yemenimin kesimi / Hiç gocunma ben sende yurdum için sallarım / Rumeli'de akıtılan alkanlara ağlarım / ...Ninni benim aslan yavrum vatan senden öç ister / Sen büyüde düşmanlara kılıcını göster / İlim öğrensin, fen öğrensin oğlum diye sallarım / Aman tanrım şu yurda ki cehalete ağlarım" mısralarında öç duygusu işlenmiştir. Kundaktaki çocuktan büyüyünce öç alması istenmektedir. Ninni gibi uyarlanan bu metin bir annenin çocuğundan büyüdüğündeki beklentilerini içermektedir.

Ahmet Enisi tarafından kaleme alınan *Cesur Olalım*²⁵¹ başlıklı yazıda cesareten ve cesur olmanın kazandırdıklarından bahsedilmektedir. Yazar çocuklara; "Biz Osmanlılar ki cesaret ve şeametle teşekkül ettik. Bu ana kadar da yeise düşmedik, bundan böyle ise daha cesur olmamız bir vazifedir. Karşımıza birden bine çıkan ecnebi hayatının, Balkan denaetinin intikam-ı mütekabilini biz ancak çalışmakla ve cesur olmakla alacağız" diyerek seslenmektedir. Balkan hezimetinin intikamını almakta yine cesaretle olacaktır diyerek çocuklara kaybedilen toprakları geri almak gerektiği hatırlatılmıştır. Ayrıca çocuklara "biz Osmanlılar" diye seslenilmiştir. Çocuk Duygusu Dergisi'nde Türk ve Türklük kelimeleri geçmesine rağmen millet tarifi genellikle Osmanlılık üzerinden yapılmaktadır. Bu noktaya ikinci alt bölüm başlığında detaylıca değinmeye çalışacağız.

²⁵⁰ Turgud Fikri. (23 Temmuz 1913). Türk Kızının Öğüdü. *Çocuk Duygusu Dergisi*, (6), 1-2.

²⁵¹ Adnan Enisi. (4 Eylül 1913). Cesur Olalım. *Çocuk Duygusu Dergisi*, (12), 6-8.

On altıncı sayıda yayınlanan A. Rıza imzalı *İntikam Öğüdü*²⁵² isimli şiir nefret ve öç söylemlerini bolca barındırmaktadır. Şiir nesli atıye atfedilmiştir. "Altın Rumeli mezara döndü, / Binlerce ocak kapandı söndü. / Dağlar başı hep ceset, kemik, kan... / İslam kanıdır bu al kan. / Genç valideler, zavallı masum / Malul analar, yetim ve mazlum / Türk yavruları sarardı soldu, / Her bir yuva bin figanla doldu" denilerek niçin intikam hissine sahip olunması gerektiğinin nedenleri sıralanmıştır. Akan kan İslam'ın, annelerin ve masumların kanı olarak verilmiş ve bu kutsallar üzerinden metin işlenmiştir. Devamında "Gel durma oğul, silahlanıp git! / Git Rumeli'yi dolaş tavaf et. / Bir bomba... Fişek hediyem olsun, / Bunlar sana gayrı zinet olsun. / Artık bizi güldüren oyuncak / Top... Süngü... Fişek... Baruttur ancak. / Git her tarafı karış karış gez, / Bulgarları parça parça et, ez. / Yurdun yüce kahramanısın sen / Öç alma senin büyük vazifen" denilerek çocukların savaş için hazırlanması ve savaşa gitmelerini söylemektedir. Çocuklar büyük kahraman olarak nitelenilip asli vazifelerinin ise öç almak olduğu belirtilmektedir.

Şiirin son bölümünde ise şehitlikten korkmamaları ve ölüme gitmeleri adeta çocuklara emredilmektedir. "Bir gün vurulup şehit olursan / Bir Bulgar'ı öldürüp ölürsen / İşte o zaman yaşar ve ancak, / Makedonya'da yükselir bu sancak. / Hiç korkma sakın ölümden asla; / Zira bu ölüm hayattan a'lâ / Sen öl ki oğul vatan dirilsin / Düşmanlara da keder verilsin."

Edirne Muhasarası'ndan bir gecenin anlatıldığı *Küçük Şeyler*²⁵³ başlıklı yazı ile incelememize devam edelim. Yazıda Edirne'nin işgal edilmek için top atışlarıyla dövüldüğü bir gecede yaşananlar anlatılmaktadır. Şehadete ulaşmak üzere olan bir yaşlı ihtiyarın son sözleri; "Kendim için değil, şu harpte şehit olan evlatlarım için değil... Paralanan kızlarım içinde değil... Fakat kalbinden yaralanan, parçalanan mukaddes vatanım için sana intikamlar vasiyet ediyorum. Kalbine yaz, ah! Namert, kahpe düşman" diyerek şehit olmuştur. İntikam hissi metinlere çarpıcı ifadelerle yazılarak okuyanların özellikle de çocukların akıllarında kalıcı olması amaçlanmıştır.

Sıradaki yazımız ise Mehmed Fetgeri Şoenü tarafından kaleme alınan *Kin*²⁵⁴ başlıklı yazıdır. Bu yazıda öncelikle kinin ne olduğu şöyle açıklanmıştır. "Kin: İnsanı kirli yollardan yüceliklere ulaştıran bir şerara-i nevardır aynı zamanda sefil bir derekeye itilecek

²⁵² A. Rıza. (2 Ekim 1913). İntikam Öğüdü. *Çocuk Duygusu Dergisi*, (16), 1.

²⁵³ Halid Resuhi. (20 Kasım 1913). Küçük Şeyler. *Çocuk Duygusu Dergisi*, (23), 7.

²⁵⁴ Mehmed Fetgeri Şoenü. (8 Ocak 1914). Kin. *Çocuk Duygusu Dergisi*, (30), 1-2.

ilk basamaktır." Kısaca ise; "Kin hakkını aramak demektir" şeklinde açıklamıştır yazar. Devamında ise konuyu düşmanların yurdu işgaline getirmiş ve düşmanların başarılı olma sebebini Müslümanlara karşı besledikleri kini her daim canlı tutmalarına bağlamıştır. Bu görüşünü ise şöyle açıklamıştır. "Yavrularım... Bizi mağlup eden Bulgar Ordusu, Yunan donanması değil... Bunlar arada yalnız vasıta idi. Asıl galibiyeti ihraz eden, uzun senelerden beri en küçük çocuklarından en büyüklerine kadar biz, Müslümanlar, Osmanlılar aleyhinde mübalağalı, mübalağalı besledikleri kindir."

Çocuklara seslenen yazar; "Müslüman kardeşlerimizin, hemşirelerimizin semalarda bile inleyen feryatlarını tasvir ettikçe onlara bu haksızlıkları edenlere nefret ve lanet etmekle beraber her düşüncemizde kin, intikam şerareleri görmeliyiz. Bunu yapacak, bu intikamı alacak siz, ey mini, mini kariler sizlersiniz" demektedir. Yazar metnin sonunda ise çocuklara gelecek nesil sizsiniz. "Meşru ve sevap bir kin ile adil bir intikam ile zalimleri kökünden silmeye ahdetmeli" diyerek bu duygunun doğru olduğu okuyucuya anlatılıyor. İşte ben bugün bu satırlarla sizleri bu yolda bir ahde davet ediyorum. Göreyim sizi, kız, erkek hep çocuklar... İstikbal zulmet içinde sizin nurunuzu bekliyor" diyerek de okuyanların kendi kendilerine söz verip intikam için yemin etmelerini beklemektedir.

İnceleyeceğimiz bir sonraki yazı ise *Bir Türk Neferinin Vasiyeti*²⁵⁵ başlıklı yazıdır. Hikâyenin kahramanı Asım isminde bir çocuktur. Yaşadıklarına köye muhacirler gelmiştir. Asım işkenceye maruz kalmış, sefalet içinde bitap düşüp köylerine ulaşan muhacirleri görmeye köyün camisine gider orada yaşlı bir kadın ile karşılaşır. Kadının yanına yaklaşınca kadın Asım'a; "Çekil haydut, Nuri'mi öldüren sen idin! Köpek Bulgar! Nuri'm yavrum! Dur şimdi geliyorum" diyerek çıkışır. Asım bir arzun var mı? Diye sorunca kadın Asım'ın Türk olduğunu anlar. Sonra Asım'a "Oh ne ala! Nuri'min son vasiyetini sana söyleyeyim" der ve koynundan çıkardığı kâğıdı Asım'a uzatarak okumasını ister; "Ey bu mektubu okuyacak Türkoğlu! Sana hitap ediyorum. Sen şimdi harabelerinde baykuşlar öten Rum ilini unutma! O senin kalbine hâk olunsun. Bugün düşmana ter ettiğin bu ölü topraklar benim gibi birçok kardeşlerinin kanıyla bulaşıktır. İntikam al! Ta ka'r-ı arza doğru süzülen bu kanlar... Bilir misin nedir bu kanlar? Binlerce dulların, bikes yetim çocukların gözyaşları, İslamiyet'in ölü membainin kurutulmuş katreleridir. Bunları unutma! Çünkü eğer sen benim ve şehidanın kanlarını unutur isen yarın başında kopacak felaket fırtınasıyla akacak kanı herkes unutacaktır. Ben kurşuna dizilirken yaşlı gözlerimi

²⁵⁵ Bediüddin Asım. (23 Nisan 1914). Bir Türk Neferinin Vasiyeti. *Çocuk Duygusu Dergisi*, (45), 2-3.

Türlüğün ölüsüne dikerek kudretsiz ayaklarımla o dergâh-ı ulviyenin önüne secdeler ederek itileceğim, Allah'tan intikamımı dileyeceğim. Ey Türk! Beni üzen, öldüren kurşun benim cesedimi değil belki İslamiyet'in binasından taş düşürdü ben öldüm. Çünkü artık felah dilemek bence cennettir. Bu yazılarımı titreyerek yazdım. Ve Türklüğün kitabe-i intikamına terk eyledim. Ben ölüyorum, ruhum ölmüyor, intikam bekliyor. Ey Türkoğlu! Türk ölüyor öldürülüyor. Ben belki Tanrı'nın huzurunda yüz sürmek şerefine nail olurum. Çünkü ben makhûren ölüyorum. Lakin sen intikamı almaz isen bundan da mahrum kalacaksın. Dünyada nasıl zelil ve hakir yaşıyorsan, ahrette de ruhun öylece yaşayacaktır Türk! Çalış, çalış!.. İntikam! İntikam! Nuri."

Nuri'nin mektubu ile zülüm sonrası düşman tarafından öldürülen bir çocuğun dilinden intikam kelimeleri dökülmektedir. Şehit olan Nuri'nin akranları tarafından okunan bu metin ile çocukların intikam duyguları perçinlenmek istenmiştir. Çünkü bu metni okuyanlar Nuri'nin yerine kendilerini koyacaklar ve onun vasiyetini kendilerine bir ödev bileceklerdir. Bu husus ile intikam duygusu içeren metinler ince bir düşünce ve olay örgüsü ile yazılarak okuyucular üzerindeki etkinlikleri artırılmak istenmiştir.

Sıradaki metnimiz ise M. Ekrem imzalı *Ey Kardeş*²⁵⁶ başlıklı şiirdir. Şiirde; "Önümüzde harabesi kümeleşen bir vatan / Duruyorken ileride atî denen bir yol var / Bu atide intikamı alacaktır donanman / Milletlerde intikamlar kuvvet ile alınır / O kuvvetler efradının gayretiyle toplanır / Aziz kardeş, donanmayı unutursan bil ki bu / Felaketler yarın için daha siyah bir korku / Fakat şimdi uyumanın vakti değil; kalk uyan! / Aç keseni dök parayı hazırla bir donanma / Çek kılıcı, aç bayrağı ileriye koş, dayan! / Sen mazini hiç aklından, Türk kafandan çıkarma!" denilerek intikam için donanmanın öneminden bahsedilmiş ve donanma için yardım da bulunulması istenmektedir. Şiirin yayınlanma zamanı donanma için yardım kampanyalarının yapıldığı döneme denk gelmektedir. Çocuklarında yardımını alıp bilinçlenmelerini sağlamak için bu tarz donanmayla ilgili metinlere de yer verilmiştir.

Bir diğer metnimiz ise Kayahan tarafından yazılan *Askere Giderken* başlıklı hikâyedir. Hikâyede aynı köyde doğup büyüyen üç arkadaş aynı zamanda askere gitmektedir. "Cepheye gitmek için köyden ayrılmış ve yola koyulmuşlardır. İçlerinden Hasan yolda giderken; Ey arkadaşlar... Artık gözyaşlarını silin köy hocası dün bize

²⁵⁶ M. Ekrem. (28 Mayıs 1914). *Ey Kardeş*. *Çocuk Duygusu Dergisi*, (50), 2.

Bulgarların Yunanlıların geçen seneden beri yaptıkları vahşeti anlatıyordu. Ben o zaman yemin ettim. Ayaklarıma giyeceğim bu çarıklar ancak düşman kanıyla ıslandıktan sonra çıkacaktır. Onun için bir parça çabuk yürüyelim. Aferin Memiş oğlum sen tam bir askersin. Mehmet küskün bir tavırla Ben... Ya ben dedi. Sen mi? Sende bir kahramansın... Bir yokuşu çıkıyorlardı. Daha uzaklarda şehrin sisli havası görünüyordu. Onlar gözlerinde bir intikam yavaş yavaş yürüyorlarken Hasan sordu: Şimdi bir Bulgar neferi çıksa ne yapardın? İki sada intikam bombası kadar şiddetli patladı: Silahım yoksa tırnaklarımla öldürürüm."²⁵⁷

Köyde anlatılan hikâyelerden etkilenen üç gencinde içinde ne derece intikam hissi oluştuğunu metinlerden anlamak kâfîdir. Dönemin atmosferi gereği çocuk genç kimseyi ayırmadan tüm milletin intikam hissine sahip olması en büyük arzulardan biriydi demek yanlış olmaz.

İnceleyeceğimiz sıradaki metin ise Eşref Nesib tarafından kaleme alınan *Edirne*²⁵⁸ isimli şiirdir. Bu şiirde düşmana duyulan nefret ve Edirne'nin düşmandan kurtuluşunun sevinci vardır. Şiirde; "Üç gün evvel kubbesinde duran haç, / Melun eller tarafından konan çan / Hep kırıldı, ışıldıyor altın taç, / Her damarda kaynaşıyor eski kan / Büyük Allah sana dilden bin şükür, / Katil düşman yüreğinden kan tükür!" dizeleriyle sevinç ve nefret anlatılmıştır.

Bu başlıkta inceleyeceğimiz son metin ise küçük bir izci olan Ahmet Hakkı tarafından kaleme alınan *Ulu Başbuğum Enver Paşa'ya* başlıklı yazıdır. Bu yazıda da Balkan Harbi'nin intikamı alınmak istenmektedir. Metinde geçen şu bölümde; "Rumeli'nin hicranlı dereleri, öksüz bülbülleri intikam şiirlerini istiyor. Haydi, koş büyük babamıza, yüce başbuğumuza söyle biz harp isteriz. Bir harp ki ölen ezilen, kırılan kulların, parçalanan, yırtılan namusların, annelerin genç kızların intikamını alsın. Öyle bir harp ki ey yüce başbuğum, Trablusgarp'ta yarattığın büyüklüklere, Edirne yollarında uyandırdığın yüceliklere daha fazla bir şeref versin. Kahraman baba. Sana geldim dün gördüğüm kardeşlerimin intikamını anlatmak istiyorum. Haydi, senin dudaklarından çıkacak ileri emrini bekliyorum. İleriye, büyük Turana, Rumeli'ye... İntikama... Başbuğum...

²⁵⁷ Kayahan. (15 Mayıs 1914). Askere Giderken. *Çocuk Duygusu Dergisi*, (50), 7.

²⁵⁸ Eşref Nesib. (2 Temmuz 1914). Edirne. *Çocuk Duygusu Dergisi*, (55), 2.

Huzurunda yemin ediyorum. Bu gün kalemimi kırdım. Kalbimi yakan intikam ateşiyle ortaya atıldım."²⁵⁹

Bu metin ile Enver Paşa'dan başbuğ olarak söz edilmekte ve intikam almak için savaş istenilmektedir. Bu metnin yazıldığı dönem I. Dünya Savaşı'nın Avrupa'da başladığı zamana denk gelmektedir. Büyük savaş öncesi intikam almak için harbe katılmak teklifinde bulunulmakta ve bunu canı gönülden istenmektedir. Savaş ile kaybedilen toprakların alınabileceğine inanılmaktadır.

5.2. Türkçülük, Osmanlılık ve Osmanlı Çocuğu İmgeleri

Daha öncede belirtildiği gibi Çocuk Duygusu Dergisi Osmanlılık fikri etrafında şekillenmiştir. Bu nedenle bu bölümdeki metinlerde Osmanlılık imgelerine bakılacak ve yayınlanan metinler içinde kadar Türkçülük söylemi olduğu incelenmeye çalışılacaktır. Türkçü yazar ve aydınlar Balkan Savaşları sonrası hızlı bir şekilde Türkçü-Milliyetçi söylemler etrafında yayınlar üretmişlerse de diğer düşüncelere vâkıf yazarların Türkçülük üzerine metinler yazmaları ancak I. Dünya Savaşı ile mümkün olmuştur.

Bu bölümde inceleyeceğimiz ilk metin derginin ilk sayısında yayınlanan *Hep Kardeşiz*²⁶⁰ başlıklı şiirdir. Şiirde kardeşlikten ve eşitlikten bahsedilmektedir. "Ne paşayız biz ne beyiz / İlim aşığı talebeyiz / Ayır gayrı ne bilmeyiz / Farkımız yok biz, eşiz / Hep mektepli hep kardeşiz / Beşiğimiz bu topraktır / Bayrağımız bir bayraktır / Ayrılık bizden ıraktır / Farkımız yok biriz, eşiz / Hep Osmanlı, hep kardeşiz" dizeleriyle derginin ana düşüncesi aslında ilk sayıdan okuyuculara verilmiştir demek mümkündür. Hep Osmanlı diyerek Osmanlılık fikri etrafında neşir yapılacağı hissettirilmiştir denilebilir.

Diğer inceleyeceğimiz yazı ise Mehmet Fetgeri Şoenü tarafından kaleme alınan *Bir Musahabe*²⁶¹ başlıklı yazıdır. Yazı çocuklara ithafen yazılmıştır. Metinde yazar çocuklara; "Herkes kendi kendine ben neyim? Sualini sormalı. Bu yazılarımı okuduktan sonra siz de kendi kendinize sorunuz. Akabinde geniş geniş ruhunuzu, vicdanınızı dinleyiniz. O size ne olduğunuzu bildirecek ve diyecek ki: bugün bir insan yavrusu, bir Osmanlı çocuğusun... Yarın bir insan, bir Osmanlı vatanperveri olacaksın!" demektedir. Şoenü yazılarında

²⁵⁹ Ahmet Hakkı. (6 Ağustos 1914). Ulu Başbuğum Enver Paşa'ya. *Çocuk Duygusu Dergisi*, (60), 1-2.

²⁶⁰ Hep Kardeşiz. (19 Haziran 1913). *Çocuk Duygusu Dergisi*, (1), 4.

²⁶¹ Mehmet Fetgeri Şoenü. (7 Ağustos 1913). Bir Musahabe. *Çocuk Duygusu Dergisi*, (8), 2-3.

genellikle Osmanlı çocuğu söylemini kullanmıştır. Yazının sonunda çocuklara "Bu haftalık Allah'a ısmarladık küçük Osmanlılar" diyerek veda etmiştir.

İnceleyeceğimiz bir diğer metin ise yazarı belli olmayan *Yapmaya Mecbur Olduğumuz Vazifeler*²⁶² başlıklı yazıdır. Yazıda vazifeler üçe ayrılmış ve Vezaif-i Şahsiye, Vezaif-i İctimaiye ve Ebeveynin Vazifeleri başlıklarında açıklanmıştır. Bizim ilgimize alakadar olan kısım ise metinde geçen "Çalışarak tam bir Osmanlı olmak en büyük vazifelerimizdendir" cümlesidir. Bu cümlede vazifeleri tam yaparak Osmanlı olmak deyimi her manası ile yetişmiş eksiksiz biri olmak demektir. Ve çocuklardan beklenen tüm vazifelerini tamamlayarak Osmanlı olmaya çalışmalarıdır.

Sıradaki metin ise Rıza Tevfik tarafından kaleme alınan *Baba Nasihati*²⁶³ isimli şiirdir. Şiirde yazar; "Osmanlı oğluyum! Ben benim! Diyen / Yiğitçe can versin millet; yaşasın! / O ulu devlete ermek isteyen / Bu yolda at sürsün, dizgin kasmaşın! / Haksızlık ölümdür; hak yaşamaktır; / Sürünüp yaşayan millet alçaktır!" dizeleriyle kendisini Osmanlı oğlu olarak tanımlamakta ve milleti yaşatmak için can vermeyi de göze almaktadır.

Bu bölümün son metni ise Öğütçü imzası ile yayınlanan, *Haydi Gençler Yürüyünüz*²⁶⁴ başlıklı şiiridir. Şiir aslında seçtiğimiz diğer konu başlıkları altında incelenebilecek imgeler de içermektedir. Kin ve intikam duyguları başlığı altında da incelenebilecek bir şiirdir. Ancak burada gençlere seslenirken "Türk genci" şeklinde seslenilmesinden dolayı burada da incelemeye alınmıştır. Şiirde; "Haydi gençler, tan yerleri ağarıyor gün doğdu / Balkanları, yamaçları cenk türküsü sarıyor. / Haydi, gençler silahlanın Rumeli'ye yol doğdu, / İhtiyarlar, genç kızların feryadı can dağlıyor" dizeleriyle gençleri savaşa çağırılmaktadır. Devamında; "Çoban hasta nefesiyle vatan için bir koşma / Çağırırken: İleriye intikamı unutma! / Unutma ki Oğuz Han'ın, Attila'nın neslisin, / Unutma ki Yavuzların, Fatihlerin; Selimin; / Evladısın. Senin yasan din ve kin / Unutma ey Türk genci sen intikamı / Ey ecdadı yaverleri; cihanları titreten; / Türk gençliği kalbindeki intikamla yaşasın" dizeleriyle de gençlere sen Türk neslisin, ulu hakanların torunusun denilerek gücünü bilmesi ve kim olduğunu anlaması sağlanmaya çalışılmıştır. Bu dönemki yazılarda çocuklara Türk oldukları ve Türk milletinin torunu oldukları sık sık hatırlatılmaktadır. Bu şekilde bir millet ve milliyet bilinci oluşması amaçlanmıştır.

²⁶² Yapmaya Mecbur Olduğumuz Vazifeler. (11 Eylül 1913). *Çocuk Duygusu Dergisi*, (13), 2-3.

²⁶³ Rıza Tevfik. (16 Nisan 1914). Baba Nasihati. *Çocuk Duygusu Dergisi*, (44), 1.

²⁶⁴ Öğütçü. (6 Ağustos 1914). Haydi Gençler Yürüyelim. *Çocuk Duygusu Dergisi*, (60), 1.

5.3. Askerlik, Şehitlik ve Gazilik Övgüsü

Derginin çıktığı dönem Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşları'na devam ettiği döneme denk gelmektedir. Bu savaşlarda birçok asker ya şehit olmuş ya da gazi olarak geri dönmüştür. Yaşanan büyük hezimet sonrası ve devam eden savaş boyunca cepheye gidecek sürekli yeni askerlere ihtiyaç duyulmuştur. Dinen şehitlik en büyük mertebe olduğundan bu duyguya inananlar cepheye koşa koşa gitmeye gönüllü olmuşlardır. Savaşa katılmak için çekinenlere ise askerlik, şehitlik ve gazilik övülerek savaşa ısınmaları sağlanmak istemiştir. Bu konu iki taraflı ele alınabilir bir vatana bağlılığı artırmak için yapılan bir övgü, diğeri ise cephedeki asker ihtiyacını karşılamak için kullanılan bir propaganda amacı olarak bakılabilir. Dergide ise bu yazılar ile çocukların askerliğe sıcak bakmalarını sağlamak asıl amaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Savaştan korkmayan bir nesil yetiştirmek isteyen siyasi erk okul müfredatlarına bu dönemde askerlik dersini eklediğini daha önce söylemiştik. Bu yazılarla da savaşımaya hazır bir nesil yetişmesi için çocukların informal olarak hazırlanmalarına katkı sağlanmıştır.

Bu bölümde inceleyeceğimiz ilk metnimiz Eyüp Rüşdiyesi öğrencilerinden Ekrem tarafından kaleme alınan *Türk Çocuğu*²⁶⁵ isimli şiidir. Şiirde dede sürekli ağlayan torununa "Yavrucuğum ne ağlarsın?" Diye sormaktadır. Torunu ise; "...Üç ay oldu şimdi tam / Evimizden gitti şenlik, karanlıklar kapladı; / Hani bir gün biri geldi babaları topladı / Dede söyle bana: Nerde kaldı ah! Babam! / İhtiyarın gözlerinde yaş taneleri belirdi. / Oğlum babam asker oldu, ağlama artık yeter. / Tanrı için, vatan için, millet için gitti o / Tanrı için diyorum... Ağlamayı artık kov / Tanrı için gitmez misin gel asker ol deseler. / Tanrımız mı? Of of! Hani bizi yaradan, / Tanrı mı da, vatani da, milleti de severim; / Senin gibi, amcam gibi, babam gibi giderim / Böyle dedi, yüzü güldü... Vazgeçti ağlamadan!"

Bu dizeler çocuk psikolojisini ve içinde bulunulduğu durumu açıkla göstermektedir. Birkaç yıldır devam eden savaş nedeniyle erkelerin çoğu askeredir. Allah için, vatan için gittiler denilince çocuğun susması ve ağlamayı bırakması ise buradaki en belirgin semboldür. Ayrıca çocuğun da babam gibi amcam gibi bende vatan için, Tanrı için giderim demesi duruma inandığını ve içselleştirdiğini göstermektedir. Bu şiir ile

²⁶⁵ Ekrem. (14 Ağustos 1913). Türk Çocuğu. *Çocuk Duygusu Dergisi*, (9), 1.

okuyucularda bu duyguların uyanması amaçlanmıştır.

Dergide ayrıca askerliğe ve Osmanlı Devleti'nin askeri kahramanlıklarına dair hikâyeler de yayınlanmıştır. Bu hikâyelerden birisi ise Beşiktaş Askeri Rüşdiyesi'nden Mehmet Ferit'in yazdığı *Mefahir-i Milliyyeden Topçu Kara Mehmed*²⁶⁶ isimli askerlik hikâyesidir. Osmanlı'nın kuruluş zamanlarında Çanakkale açıklarında Venedik gemileri ile yapılan muharebe anlatılmaktadır. Hikâyede Topçu Kara Mehmed'in tek bir top atarak düşman gemisini saf dışı bırakması ve boğazdan kaçırması anlatılmaktadır. Askerlikte asıl kahramanlığın Topçu Mehmet gibi ilim ve hüner bilip tek seferde neticeye ulaşılması denilerek hikâye bitirilmiştir. Bu tarz hikâyeler ile çocukların askerliğe ve askeri terimlere aşinalığı artırılmak istenmiştir.

Askerlik noktasında anlatılan hikâyelerde de çocukların dilinde yazılan metinler mevcuttur. Çocukların dilinden anlatılan bir hikâye mutlaka dergiyi okuyan küçük çocukları etkiliyor olmalı ki bu dönemde çok fazla bu tarz metin yazılmıştır. Bu metinlerden biri de *Fikri'nin Bir Haftası* şeklinde yayınlanan ve Fikri'nin bir nevi günlüğüne yazdığı olaylardan ibaret olan hikâyedir. Teyzesinin Şişli'deki evinde oturan Fikri pencereden gördüklerini günlüğüne şöyle yazmıştır; "Akşam saat on birde, pencerenin önünde oturmuş kalabalığı seyrediyordum. Bir boru sesi işittim. Kahraman askerlerimiz geliyorlardı. Hemen camı kaldırdım. Teyzem de yanıma geldi. Bekliyoruz. Şimdi vatanımızı düşmanlarımızdan saklayan kardeşlerimizin büyük bir intizamla önümüzden akıp gittiğini görüyoruz. Askerler geçtikten sonra teyzeme baktım. Gözleri yaşarmıştı:

—Allah selamet versin, dedi.

Ben de asker olmak, ben de annelerimizi ve hemşirelerimize insanı deli edecek eziyetlerden sonra öldüren, babalarımızı koyun boğazlar gibi boğazlayan ve kurşuna diken merhametsiz düşmanlarımıza karşı yürüyerek sevgili vatanımızı onların pis ayaklarına çiğnetmemek istiyorum. Yaşasın askerlik!"²⁶⁷

Metnin bu bölümünde Fikri'nin basitçe camdan gördükleri anlatılırken birden kendi

²⁶⁶ Mehmet Ferit. (21 Ağustos 1913). *Mefahir-i Milliyyeden Topçu Kara Mehmed*. *Çocuk Duygusu Dergisi*, (10), 3.

²⁶⁷ Fikri'nin Bir Haftası. (28 Ağustos 1913). *Çocuk Duygusu Dergisi*, (11), 6.

duygularını ifade etmeye başladığı alan tamamen propaganda dili ile yazılmış satırlardır. Okuyucuya belli etmeden beyin altına düşmanın yaptığı vahşet aktarılmaya çalışılmıştır. Askerlik ise şerefli bir durum olarak belirtilip yaşasın askerlik sloganı attıracak kadar Fikri'yi heyecanlandırmıştır.

Bir diğer metnimiz ise Muallim Hasan İrfan tarafından kaleme alınan, *Rumeli'ne Doğru*²⁶⁸ başlıklı şiirdir. Şiirde; "Nerde kaldı Osmancığın anlı, şanlı askeri? / O asker ki asırlarca titretmişti her yeri, / Nerde kaldı o yiğitler gelmedi mi buraya? / O yiğitler nice zaman koşmuş idiler / Nerde kaldı Fatihlerin, Yavuzların evladı? / Nerde kaldı Muratların, Orhanların ahfadı / Şanlı hilal bu yerlerden üful edip gitti mi? / Bu yerleri, bu yerleri düşmanlara terk etti mi?" dizeleriyle kahraman Türk askerinin nerede olduğunu soran yazar ardından cevap vermektedir. "Hayır, yine birden bire ilerledi ordumuz, / Dalgalandı şanlı bayrak Edirne'nin fevkinde. / Rumeli'ne gitmek için bu yol idi yolumuz; / Aldık onu, bundan sonra Osmanlı: Rumeli'nde" diyerek de Edirne'nin geri alındığını ve şanlı ordunun gücüne tekrar kavuştuğunu belirtmektedir.

Bu bölümle ilgili dergide dikkat çeken bir yazı dizisi yayınlanmıştır. *Çocuklara Vatani Dersler Askerlik*²⁶⁹ başlığı altında beş sayı boyunca askerlik hakkında yazılar yazılmıştır. Leon Lütfi tarafından kaleme alınan bu yazı dizisinde çocuklara askerliğin tarihi geçmişi anlatılmak istenmiştir. Orta Çağ'dan başlayarak yazının yazıldığı güne kadar askerlik örnekleri ve devletlerin askeri sistemlerinin nasıl geliştiği açıklanmıştır. Orta Çağ'da devletin tüm fertlerinin neredeyse asker olduğu, sonraları belli bir kesimin eğitilmiş asker olmaya başladığı, bazı devletlerde zorunlu askerlik bazılarında ise paralı askerlik olduğu gibi konular üzerinde durularak askerliğin tarihsel gelişimi aktarılmaya çalışılmıştır.

Otuz beşinci sayıda yayınlanan yazıda ise askerlik, şehitlik ve gazilik şöyle tarif edilmiştir; "Askerlik bir hizmet-i vataniye; bir hizmet-i mukaddesedir. Ahkâm-ı celile-i İslamiye-i muhafaza ve müdafaa-i vatan uğranda feda-i hayat edenlere (Şehitlik) ve bu emr-i mukaddese iştirak edip salimen avdet edenlere (Gazilik) paye-i refi'i vaat ve ihsan

²⁶⁸ Hasan İrfan. (30 Ekim 1913). Rumeli'ne Doğru. *Çocuk Duygusu Dergisi*, (20), 2.

²⁶⁹ İlk yazı otuz ikinci sayıda, diğerleri ise sırasıyla, otuz üç, otuz beş, otuz altı ve otuz yedinci sayılarda yayınlanmıştır.

ediyor."²⁷⁰

Bir diğerk yazımız ise M. Cemalettin tarafından kaleme alınan *Kahraman Türk Yavrusu*²⁷¹ başlıklı hikâyedir. Hikâyede şehit olan bir çocuğun şehadet anı anlatılmaktadır. Olayın kahramanı henüz on üç yaşında olan yetim Talat'tır. Talan martini tüfeğini alarak buğday tarlasına gitmiş tarlayı beklemektedir. Bir an top sesine benzer gürültüler duymaya başlar ve birazdan olduğu yere Bulgarların geldiğini fark eder. Hemen tüfeğini de alarak yakındaki kulübeye sığınır. Bulgar piyadesinin ona yaklaşmakta olduğunu gören Talat tüfeği ile Bulgar'ın göğsüne nişan alır ve onu öldürür. Tüfek patlaması sesi ile tüm Bulgarlar kulübeye ateş etmeye başlar. Talat son mermisi bitene kadar birkaç tane daha Bulgar öldürür. Bulgarlar toplarını kulübeye çevirirler. Talat'ın gidecek yeri kalmamıştır artık. Top patlar, kulübe havaya uçar. "Talat, bu fedakâr çocuk vatanına karşı en son vazifesini yapmış, borcunu ödemiş, Allah'ına koşmuştur" denilerek hikâyeye biter. Bu tarz hikâyeler ile çocuklar ölüme ve şehadete alıştırılmak istenmiştir. Gerektiği zaman vatani için seve seve canını verecek çocukların yetişmesi için bu tarz hikâyelere dergilerde yer verilmiştir.

Sıradaki metnimiz ise Fahri tarafından kaleme alınan *Harp Şarkısı*²⁷² isimli şiirdir. Şiirde; "...Çalışalım düşmanı ülkemizden kovalım / Şanlı zafer bayrağını Türk iline dikelim. / Hep İslam'ız arkadaşlar Allah'ımız uludur / Kalplerimiz, yüreklerimiz şecaatle doludur / Türk ilinin evlatları, ataları aslandı / Hep Osmanlı askeridir, namı şanlı yiğittir / Çalışalım kanımızı düşmanlardan alalım" dizeleriyle şanlı bir askere sahip olunduğu ve çalışılırsa düşmanlardan intikam alınabileceğine değinilmektedir.

Bu bölümdeki metnimiz ise M. Ekrem tarafından kaleme alınan *Neden Böyle?*²⁷³ başlıklı şiir tarzı nesir yazıdır. Metin Türklüğe ve gençlerine yazılmıştır. Metinde gençlere; "...Ey Türk genci niçin düşman kapında? / Neden böyle elin, avucun alında? / Böyle altın toprakları çiğneyen / Ayakları kırmak için topların / İnlemeli, parlamalı süngüler / Düşmanına ateş yağdır göklerden / Vatanının semasında parlсын / Düşsün hasma, ezsin, yıksın gülleler / Yurdumuzun toprakları ağlıyor / Oğuz canlar mezarları sarsıyor / Ey Türk genci niçin düşman kapında? / Neden böyle elin, avucun alında?" denilerek bu zor

²⁷⁰ Leon Lütfi. (5 Mart 1914). Çocuklara Vatani Dersler Askerlik. *Çocuk Duygusu Dergisi*, (37), 8.

²⁷¹ M. Cemalettin. (12 Şubat 1914). Kahraman Türk Yavrusu. *Çocuk Duygusu Dergisi*, (35), 3-4.

²⁷² Fahri. (19 Şubat 1914). Harp Şarkısı. *Çocuk Duygusu Dergisi*, (36), 1.

²⁷³ M. Ekrem. (14 Mayıs 1914). Neden Böyle? *Çocuk Duygusu Dergisi*, (48), 1.

durumdan kurtulmak için neden savaşmazsın denilmektedir. Düşmana saldırılması ve altın toprakların geri kazanılmasını öğütleyen bir içeriğe sahiptir bu metin.

5.4. Vatan ve Bayrak Sevgisi İmgeleri

Vatan sevgisinin çocuklara özümsetilmesi her dönem önemli olmuştur. Milletler devletleri ve vatanları var olduğu sürece özgür ve hür bir şekilde yaşamışlardır. Dergilerdeki yazılarda da vatan ve bayrak sevgisi üzerine metinler yayınlamaya çalışarak çocuklarda bu duyguların gelişmesine yardımcı olunmaya çalışılmıştır.

Bu noktada inceleyeceğimiz ilk metin Samatya İttihat ve Terakki Mektebi'nden Mahmut Vedat tarafından yazılan "Vatanıma" diye ithaf edilen *Hubb-u Vatan (Vatan Sevgisi)*²⁷⁴ başlıklı şiirdir. Şiirde vatana olan muhabbetten şöyle bahsedilmektedir; "Türk oğluyum vatanıma muhabbetim şeditir / Âti için mini mini vücudum ber-ümidir / Kimse bilmez ne büyüktür bu kalbimin duygusu / Harp etmekten Türk oğlunun zira yoktur korkusu / Ey mukaddes ey muazzez ey kıymetli vatanım / Bizi büyütüp besleyen ey şefkatli vatanım". Bu mısralardan yazarın vatanı çok derin bir muhabbet ile sevdiğini ve vatan için harp edebileceğini anlamaktayız.

Şiirin devamında ise yazar vatanı savunmayıp kaçanlara kızmakta ve çocukların büyüüp elleri silah tutar olunca intikamı alıp vatanlarını savunacakları şu sözlerle anlatmaktadır. "Kucağında büyüttüğün evlatların kaçtılar / Düşmanların fırsat buldu sana yara açtılar / Fakat küçük yavruların atisinden emindir / Bir gün olur silah tutar mini mini ellerim / İntikamın almak için yeminliyim mâderim / Babam gibi korkak tembel metanetsiz değilim / Ben mâderim sana karşı izâatsiz değilim / Sen büyüttün sen besledin inkâr etmem hakkını / Bir gün elbet düşmanlardan alacağım hakkını / ...Senin için cismim canım feda olsun vatanım / Senin için bütün kanım feda olsun vatanım / Ahdim olsun sağ olursam intikamın alırım / Senin için şehit olur kucağında kalırım."

Sıradaki metin ise *Zeki'nin Duygusu Kırmızı Beyaz*²⁷⁵ başlıklı makaledir. Yazar; "Renklerin içinde canım kadar sevdiğim kırmızı, beyazdır. Bir kırmızı, beyaz kâğıt elime geçse; bir kırmızı beyaz bez gözüme ilişse bunlardan bir Osmanlı Sancağı yaparım" diyerek yazısına başlamıştır. Yazının devamında ise; "Ne yapayım ki kırmızı, beyaz ruhum

²⁷⁴ Mahmut Vedat. (26 Haziran 1913). *Hubb-u Vatan. Çocuk Duygusu Dergisi*, (2), 6.

²⁷⁵ Zeki. (23 Temmuz 1913). *Zeki'nin Duygusu Kırmızı Beyaz. Çocuk Duygusu Dergisi*, (6), 6.

kadar kıymettardır. Muhterem vatanımın selameti muazzez milletimin saadeti bununla kaimdir. Osmanlı çocukları Osmanlı Sancağı'nın müdafiidir" demektedir Yazar sancağın koruyucuları olarak ise çocukları işaret etmektedir. Yazısını ise şu sözlerle bitirmiştir; "Sancağımız şanımız Osmanlı unvanımız / Vatan bizim canımız feda olsun kanımız / Bu hissin büyümesine gayret edin."

Sıradaki metnimiz ise Fatih İnas Rüşdiyesi üçüncü sınıf öğrencisi Fahrünnisâ tarafından kaleme alınan Vatan Mukaddestir²⁷⁶ başlıklı yazıdır. Metinde yazar önce vatansızlığın ne demek olduğunu anlatmakta ve bu yokluğun ne derece zor olabileceğini okuyuculara belirtmeye çalışmaktadır. "Vatansız bir insan elleri, ayakları kesilmiş, cemiyet-i beşeriyeden tard edilmiş, ah vahlarla tazyî'-i evkât etmiş, mahkûm-ı inkırâz insanlardan madûd değil midir? Her nereye gitse tahkir edilir, her nerede yaşasa hayatın lezzetini duyamaz, hürriyet kelime-i mübeccelesinden hakkıyla istifade edemez. Daima diğerinin zebun kahır, ribka-i esareti altında iner. Hülâsa vatansız bir insan meyvesiz bir ağaç gibidir. İşte bunun içindir ki insanlar daima vatanlarının terakkisine çalışıp kendilerinin refah hal ile yaşamalarına gayret ederler."

Yazının devamında ise yazar vatani kurtarmak için neler yapılması gerektiğini, Bulgarlardan intikam alarak vatan kurtarılıp özgürleştirilmesi için çalışılmasını çocuklardan istemektedir.

İnceleyeceğimiz sıradaki metin ise Mekteb-i Sanayi-i Osmanî'den M. Sabri tarafından yazılan *Yurdum*²⁷⁷ başlıklı şiirdir. Şiirde ilk önce vatani ne kadar çok sevdiğinden bahseden yazar şiirinde vatani Ulu ana olarak isimlendirmektedir. "Biz günahız bizi affet öz ana / Küsmez isen binler ile va'd sana / Seni yükseltecek tekrar bizleriz / Bunu bütün kalbimizle söyleriz" dizeleriyle vatanın teveccühünü yeniden kazanmak istenildiğini belirtmektedir yazar. Vatanın alçalmasının sebebini ise kendisi görmekle birlikte yine yükseltecek de bizleriz demektedir. "Biz diyorum bunlar kimdir? Küçükler / Bugün mektep sıralarındakiler" diyerek de metni okuyan çocuklara ileride ne yapmaları gerektiğine dair ödev vermektedir yazar. "Ulu ana, büyük ana öz ana / Küsme bize yalvarıyoruz sana" dizeleriyle de vatani ana olarak tasvir etmektedir yazar. Vatanın ana olarak nitelenmesi dönemin birçok edebi eserinde de karşımıza çıkmaktadır.

²⁷⁶ Fahrünnisâ. (25 Eylül 1913). Vatan Mukaddestir. *Çocuk Duygusu Dergisi*, (15), 2-3.

²⁷⁷ M. Sabri. (9 Ekim 1913). Yurdum. *Çocuk Duygusu Dergisi*, (17), 1.

Bu bölümde inceleyeceğimiz son metin ise Ali Kemal tarafından yazılan *Osmanlı Bayrağı*²⁷⁸ isimli şiidir. Şiirde; "...Kavgalarda şan saçıyor kanadın, / Sayende can vermek ister erlerin! İslamların kanlarıyla boyandın. / Selam sana, Armağanı Osman'ın. / Selam sana, ey Osmanlı Bayrağı. / Kanlı harp de senin yüce şanların / Tarihlerle al kan ile yazılısın / Kanlı dolsa bütün engin denizler / Düşmez yere yine şanlı hilalin" dizeleriyle de yazar bayrağa olan sevisini ve bayrağın yüceliğini anlatmaya çalışmıştır.

5.5. Çalışkanlık, Millilik, Ticaret ve Müslüman Boykotajı İmgeleri

Dönemin siyasi erkinin yeni yetişen nesilden önemli bir diğer beklentisi ise çalışkan olması ve ekonomiye katkı sağlayacak işler yapmasıydı. Dergilerde çocukların ödev ve sorumlulukları hatırlatılırken çalışkanlık ve üretkenlik üzerine yazılan birçok metin görmek mümkündür. Bu bölümde inceleyeceğimiz ilk metin ise *Vatanımın Sesi Diyor Ki*²⁷⁹ başlıklı şiir olacaktır. Şiirde; "Çalış oğlum çalış yaram derindir / Çalışırsan istikbalin emindir / Çalış oğlum çalış çıplak ve açım / Annene sen bakmazsan inlerken / Küçük kalbin buna razı olmazken / Çalış yavrum ben sana muhtacım / Çalışırsan düşmanlarını ezersin / Memleketin çiçeklerle bezersin / Ancak say'ın kurtaracak vatani" dizeleriyle ailesinin ve vatanının istikbali için çocuğun çalışması gerektiğini söylemektedir. Çalışmak ve üretmek o dönem için çok önemlidir. Çünkü ülke ekonomik olarak çok kötü zamanlar geçirmektedir. Uzun süren savaşlar ve sanayinin gelişmemesi çocukların istikbali için olumsuz nedenler olarak karşılırlarına çıkmaktadır. Bu durumu değiştirecek olanlarsa yine gelecek neslin kendisi olarak görülmektedir.

Çalışmak ile ilgili bir diğer metin ise yedinci sayıda yayınlanan *Kardeşlerime*²⁸⁰ başlıklı şiirdir. Yazarı belli olmayan bu şiirde; "Ey kardeşler hep el ele verelim / Çalışalım hep ileri gidelim / Şimdiden sonra doğru yola girelim / Çalışmakta ancak bize selamet / Haylazlığın sonu elbet nedamet / Tembellikten doğar bütün felaket" denilerek çalışmanın bir kurtuluş tembelliğinin ise bir felaket olduğuna değinilmektedir. Bu şekildeki karşılaştırmaya diğer metinlerde de çok sık rastlamaktayız. Çünkü dönemin çocuklarında istikbal kaygısı olduğu için çalışmanın iyi bir istikbalin anahtarı olduğu vurgusu sık sık yapılmıştır. Şiirin devamında ise; "Çalışanlar yükseliyor çıkıyor / Cahilleri hep belalar sıkıyor / Cehalettir ne devletler yıkıyor / Kardeşlerim! Vatan bizi bekliyor / Yataktadır,

²⁷⁸ Ali Kemal. (23 Nisan 1914). Osmanlı Bayrağı. *Çocuk Duygusu Dergisi*, (45), 8.

²⁷⁹ Nahid. (17 Temmuz 1913). Vatanımın Sesi Diyor Ki. *Çocuk Duygusu Dergisi*, (5), 1.

²⁸⁰ Kardeşlerime. (31 Temmuz 1913). *Çocuk Duygusu Dergisi*, (7), 1.

hazin hazin inliyor / Evlatlarım! İşte anneniz diyor" dizeleriyle de vatanın kurtuluşunun çocukların yani küçük okuyucuların elinde olduğu bir kez daha vurgulanıyor.

Sıradaki yazımız ise dönemin ekonomik girişim ruhunu çok iyi anlamamızı sağlayacak bir metindir. *Mühim ve Faideli Bir Teşebbüs* başlığı ile yayınlanan yazıda Çocuk Duygusu Dergisi'ne yayınlamak için bir mektup geldiğinden bahsediliyor. Mektupta bir çocuk şirketi, bir kooperatif kurulması şu şekilde teklif edilmiştir; "Şu halde para kazanmak için büyüklerimizin çektikleri zahmetten ibret alarak inşaallah yirmi otuz yaşlarına geldiğimizde her birilerimizin zengin ve sanat sahibi olmaklığımızın çaresini de bizler düşünelim. Zira bundan sonra bende onmaz ancak hükümet kapısından istifade edip bakımız pek acınacak bir halde kalacağımızdan kendimizi kurtarmaya çalışalım. Hazreti Allah da muayyenimiz olur. Bakınız ne yapalım. Sahip mektup çocukların haftada ellişer para vermek suretiyle bir sermaye teşkil ederek –bu şirkete iştirak edenleri on bin farz ediyor– senede toplanacak altı bin lira ile yine çocuklara ait işler görülmesini ve bu suretle para toplandıkça, işlerden hâsıl olan temettuâta zam edilerek muamelenin tevsî halinde birkaç sene sonra büyük bir sermaye hâsıl olacağını yani çocuklara mahsus bir "Kooperatif" yapılmasını teklif ve bizden de bu hususta irşat ve delalet talep ediyor."²⁸¹

Metinde bahsedilen durum dönem için yaygın bir girişim şeklidir. İttihat ve Terakki Cemiyeti kooperatifler kurularak ekonominin kalkınmasını sağlamayı amaçlamıştır. Bu yüzden ki çocuk dergisine de bu teklif gelmiş ve çocuk şirketi kurulması önerilmiştir. Yazının başlığında da dediği gibi dönem için önemli bir girişim teşebbüsüdür. Yazının devamında; "Uzun uza diye tefekkürden sonra haftada elli para değil on veya yirmi para ile bir çocuk şirketi tesisini ve toplanacak ilk sermaye ile de en elzem olan kırtasiye mağazası küşadı münasip olacağını ve buna dair birde program tertip ve tanzim etmeyi düşündük ise de evvel emirde bi'l-umûm kari' ve karilerimizin bu babda ki fikir ve arzularını anlamak istediğimizden o ekseriyet hâsıl olduğu halde programımızı, sermayenin ne suretle toplanacağını, ziyâdan vikayesi için düşündüğümüz şeyleri neşr ile kari'lerimize ihbar edeceğiz. Bunun için bu nüshanın bilmece kuponunun altına "şirkete girmeye razıyım" yahut "şirkete razı değilim" gibi bir ibare yazılmış olduğundan kari' istemediğinizin üzerini çizip diğerinin yanına bir imza koyarak fikrini bize ihbar eylesin" denilerek girişime katılmak isteyenlerin sayılarının öğrenilmesi amaçlanmış ve okuyuculardan bu

²⁸¹ Çocuk Duygusu. (14 Ağustos 1913). Mühim ve Faideli Bir Teşebbüs. *Çocuk Duygusu Dergisi*, (9), 3-4.

fikirle ilgili geri dönüş talep edilmiştir. Bir sonraki sayıda da bu konuyla ilgili bir yazı yayınlanmıştır.

Derginin onuncu sayısında *Çocuk Duygusu Şirketi*²⁸² başlıklı yazıda bir önceki hafta duyurulan şirket teşebbüsüne dair geri dönüşlerin olduğu ve şirket hakkında detaylı bir izahat istendiği belirtilerek şunlar söylenmiştir; "Biz mini mini kardeşlerimizi iktisada alıştırmak arzusuna kapılarak böyle bir teklifte bulunduk. Haftada yirmi para –bir hisse yirmi para olup vakti olan daha fazla hisse alabilir– vermek suretiyle şirkete hissedar olacak ve bu şirket lüzum gördüğü halde bir o kadar uzatılmak üzere beş sene olacaktır. Mesela bin hissedar bulduğumuzu farz eder isek bunların haftada verecekleri yirmişer paranın yekûnu iki bin kuruş edeceğinden bu para ayda bir münasebet bankaya tevdi edilecektir. Sermaye kâfi dereceye gelince şehrimizin en münasip yerinde kalem, kâğıt, defter, mektep kitabı gibi çocukların her gün aldıkları eşyayı satar bir dükkân açılacak ve oraya mutedil icraatla emin bir adam konulacaktır. Bittabi hissedarlarımız kendi sermayeleriyle açılan dükkândan alış veriş edeceklerinden müşterisi de hazır demektir. İşte bir taraftan haftalıklardan, diğer taraftan dükkânın alış verişinden hâsıl olan sermaye büyüdükçe yine çocuklara ait olmak üzere daha başka dükkânlar ve ticarethaneler açılacak bu suretle o sermaye işletilecektir."

Şeklinde okuyuculara izahatta bulunulmuş ve katılmak isteyenlerin dergideki kuponların altında yer alan katılmak istiyorum kutucuğuna ya da katılmak istemiyorum kutucuğuna işaret koymaları istenmiştir. Bu sayıdan sonra bu şirketle ilgili herhangi bir yazı yayınlanmamıştır. Şirketin akıbetine dair herhangi bir söz de edilememiştir. Ancak bu girişimin dillendirilmesi bile içinde bulunulduğu dönem için çok önemlidir. Çocukları iktisadi teşebbüslere alıştırmak siyasi erkin ve aydınların arzuladığı bir durumdu. Onuncu sayıda yine *Hayat Çalışmaktır*²⁸³ ismiyle bir şiirde yayınlanmıştır. Yazarı belli olmayan bu şiirde çocuklara çalışmayı sevdirmek için yazılmıştır. İhtiyar birinin torunuyla kısa hasbıhalini konu almaktadır.

İnceleyeceğimiz bir diğer metin ise *Çalış ve Utandır*²⁸⁴ başlıklı genç mimi minilere ithaf edilen şiirdir. Şiirde vatan bir anneye benzetilmiştir. Ayrıca şiir sert bir üslup ile yazılıp argo kelimeler dahi kullanılmıştır. Şiirde; "...Çalış yavrum vatan senin anandır... /

²⁸² Çocuk Duygusu. (21 Ağustos 1913). Çocuk Duygusu Şirketi. *Çocuk Duygusu Dergisi*, (10), 6.

²⁸³ Hayat Çalışmaktır. (21 Ağustos 1913). *Çocuk Duygusu Dergisi*, (10), 2.

²⁸⁴ Ay Giray. (28 Ağustos 1913). Çalış ve Utandır. *Çocuk Duygusu Dergisi*, (11), 1-2.

Bak vatanın etrafını birçok piç / Sarmış onu hırpalıyor elleri / Çalış durma, ey evladım, durma hiç / Kurtar düşman pençesinden bu yeri / İşte yavrum, bu kadıncık vatandır, / Çalış, çalış, zalimleri utandır! / Kurtar bunu düşmanlardan yavrum sen, / Şu yerlerde yatan kadın, anandır" denilerek vatanın bedbaht olduğu ve kurtulması için çalışılması gerektiği bu şiirde de tekrar edilmiştir.

Bu bölümün en önemli konularından biriside Müslüman boykotajı meselesi üzerine yazılan yazıdır. Derginin otuz üçüncü sayısında Leon Lütü tarafından yazılan *Boykotaj Meselesi ve Çocuklara Nasihat*²⁸⁵ başlıklı bir yazı yayınlanmıştır. Yazısında boykotaj noktasında aşırıya gidildiği ve temkinli olunması gerektiğini çocuklara öğütlemekte bir yandan da meseleyi çocuklara anlatmaya çalışmaktadır. Kadıköy'de gezerken bir mağazanın levhasının üzeri çizilip "İlan Türkçe olacak" yazısının yazıldığını gördüğünü aktardıktan sonra çocuklara durumu açıklamaya çalışıyor. Bunu yapanların galeyana gelenler tarafından yapıldığını aktarıyor. Bura da galeyana gelenler ise Türklerdir. Gayr-i Müslimlerin paya toplayıp Yunanistan'ın donanması için yardım etmeleri başta İstanbul'da yaşayan Müslümanları çok sinirlendirmiş ve gayr-i Müslim ticarethanelerinin boykot edilmesi kararının alınmasına neden olmuştur.

Leon Lütü durumu şöyle değerlendirmektedir. "Bunu da itidal-i demle düşünelim ve hep birlikte Türk düşmanlarına, Türk parasıyla ecnebi donanmalarına ianelerde bulunan yed tıynet kimselere şedit bir boykotaj yapalım. Lakin bu memlekette doğmuş, büyümüş Türkçeden başka bir lisanla mütekellim olmayan ve Türk hükümetlerine vergi, Türk cemiyetlerine, Türk müesseselerine ianette bulunan bir Hristiyan'a bu boykotaj revamıdır?" diyerek kendisini örnek vermiştir. Devamında; "Size daha yakından bir misal göstereyim. İşte ben bir Türk Ermeni'siyim. Anadolu'nun orta yerinde doğdum, ana lisanım Türkçedir. Ahval ve itiyattanım çok Türklere nazaran bir kat daha alaturkadır. Türk yavrularının yani sizin tezhip-i ahlakınız için risale neşretmek suretiyle sevgili vatanıma arz-ı hizmetle meşgulüm. Şimdi ben Türk sayılmayacak mıyım? Benim gibi Ermeni Katolikleri, Yahudiler ve saire yok mudur?"

Sorusunu okuyuculara sorarak da boykotaj meselesinin diğer bir yönüne değinmiştir. Leon Lütü ve söyledikleriyle de haklıdır. Bir diğer Mesele ise Çocuk Duygusu Dergisi'ne reklam veren yabancı mağazaların ilanlarının dergiden kaldırılmasının

²⁸⁵ Leon Lütü. (29 Ocak 1914). Boykotaj Meselesi ve Çocuklara Nasihat. *Çocuk Duygusu Dergisi*, (33), 3-4.

ve yayınlanmamasının teklif edilmesidir. Leon Lütfi bu ilanların kaldırılması konu içinse şunları söylemektedir. "Bize o ilanları derç etmeyiniz çünkü ecnebi derler demekle mesela esasen Türk bulan Şamlı mağazasına gidip şu şemsiyeleri o bastonları ve saireyi satmayınız çünkü ecnebi malıdırlar demenizden farkı var mı?" diyerek de ortaya atılan durumun tutarsızlığına makul şekilde açıklık getirmeye çalışmıştır. Yazının sonunda ise okuyuculara Leon Lütfi şöyle seslenmiştir. "Yine biz fedakâruz. Haydi, kıymettar evlatlarım söyleyiniz. Tiring ilanının aleyhinde misiniz? Hemen kaleminizi alınız vücudunuzu dinleyerek cevap yazınız. İstemiyor dersiniz o istemeyenler ekseriyeti teşkil ederse hemen bu ilanları çıkarıp atacağız" diyerek kararı okuyucularına bırakmıştır.

Bu bölümün inceleyeceğimiz son yazısı ise *Köy Hayatı*²⁸⁶ başlıklı çalışmak ve üretmek temalı şiirdir. Şiirde köy hayatı özendirilerek anlatılmaktadır. Dizelerde; "Tan yerleri ağarırken, köy sürüsü geçerken, / Mesud çiftçi buğdayları oraklarla biçerken / Ellerin emeğini akşam yorgun içerken, / Kalp evine bir mülk el saadetler getirir / ...Ey genç kardeşi sende çalış toprağı sev çiftçi ol / Bastığın yer altın dolar, çalışırsan biraz bol / Çiftçi ol sen, çiftçi ol genç işte sana doğru ve yol / Çift hayatı, köy hayatı hep saadet yeridir. / Ey genç kardeş, beğendinse bu hayatı sende gel / Köyün kutlu havasında bir cennet var ne güzel / Bu topraktan altın çıkar elde kazma, kürek bel / Köy içinde bir saadet handelerle gezinir" denilerek çocukların köy hayatını meslek olarak düşünmeleri istenmekte ve saadetin köyde olduğu vurgulanmaktadır.

5.6. Çocuk Oyunlarındaki Politik Yaklaşım

Çocuk Duygusu Dergisi'nde yayınlanan çocuk oyunları politik imgeler içermesinden dolayı önem arz etmektedir. Dergide yayınlanan ilk çocuk oyunlarında sık sık geçen Osmanlı kelimesinin yerini ilerleyen zamanlarda Türk kelimesi alacaktır. Bu durum bu yıllarda zihni bir dönüşüm yaşandığının ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin basın üzerindeki etkisinin anlaşılması için önemlidir. Bu konuyla ilgili Mehmet Özdemir tarafından müstakil bir makale çalışması da yapılmıştır.²⁸⁷

Dergide toplam on sekiz adet çocuk oyunu yayınlanmıştır ancak bunlardan sekiz tanesi politik inşa unsuru barındıran niteliktedir. Oyunlarda yeteneklerini kullanma,

²⁸⁶ İsmail Vedat. (21 Mayıs 1914). Köy Hayatı. *Çocuk Duygusu Dergisi*, (49), 1-2.

²⁸⁷ Özdemir, M. (2015). "Balkan Savaşları'nın Çocuk Oyunlarına Yansıması "Çocuk Duygusu" Dergisi Örneği" *Uluslar arası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4 (2), 634-657.

çalışkan olma, adil ve merhametli olma, vatan, millet ve bayrak sevgisini canlı tutma, Türklük ve Osmanlılık mensubiyeti kazandırmak amaçlamıştır. Dergi oyunlar üzerinden de bir millî bilinç geliştirmek istediğinden birçok politik imgeyi oyunların içeriğine eklemekten geri durmamıştır. Oyunlar pedagojik olarak düşündürücü olsalar da dönemin şartları nazarında en makbul içeriği barındırmaktadırlar. Dergi yayınlıyacağı oyunları; "Yirminci asırdayız... Her şey nasıl terakki ediyorsa oyunlarda öyle terakki etmiştir. İnsanı yorup veyahut tahrip eden koşmacalar, köşe kapmacalar saklambaçları terk etmeli" diyerek tarif etmektedir. "İşte biz bunun için elden geldiği mertebe size nâfi' ve eğlenceli oyunlar tertip edileceğini" okuyucularına duyurmaktadır.²⁸⁸

Politik inşa unsuru içeren ilk oyunumuz *Tamamlama* isimli oyunudur. Oyun normal bir oyun olarak başlayıp oynanmasına rağmen ceza kısmında yapılması istenilen bu oyunu dergideki fenni oyunlardan ayırmaktadır. Oyunun oynanışı ise şöyledir; "Oyun oynayacaklar bir arada otururlar. Birisi eline tora alır ve istediğine atar, atarken bir veya daha ziyade hece söyler. Torayı alan o kadar hece ile onu bir isim yapmaya mecburdur. Yapamazsa ceza kâğıdında isminin altına işaret olunur. Böylece her torayı alan istediğine istediği kadar hece söyleyerek atar ve attığı çocuk o kadar hece ile arkadaşının hecesini tamamlar ve bir isim yapar. Oyun bundan ibarettir. Fakat tamamlanan şey mutlaka isim olmalıdır. Ne ismi olursa olsun.

Ceza işine gelince: En çok işaretli olandan en az işaretli olan çocuğa doğru oyuncuların yarısı ayrılır ve kâğıda isminin yanına birer yıldız konur sonra en az işaretli olan çocuk cezalıları cezalarını yaptırır. Cezalar şunlardır: "Bir şarkı söylemek, on defa oturmak kalkmak, arkadaşlarının önünde durup selam vermek ve tamamlama oyununda kaybettim ben. Yaşasın Osmanlılar! demek, on defa Osmanlı Bayrağı resmi yapmak ve (Osmanlı) (vatan) (millet) kelimelerini yine o kadar yazmak, bir hikâye anlatmak. Cezayı yaptıran bunlardan hangisini isterse emreder."²⁸⁹

İkinci oyunumuz ise *Bulgar Kaçtı* oyunudur. İminden de anlaşıldığı üzere bir savaş oyunudur. Bu oyunlar her ne kadar kurmaca metin olsalar da dönemin siyasal ve politik olaylarını içlerinde barındırmaktan geri kalmamışlardır. Oyunun oynanışı ise şöyledir. "Çocuklardan biri ebe olur. Eline torayı alır. Bir sıra üzere ayakta duran veya oturan

²⁸⁸ Ne Oynayalım? (26 Haziran 1913). *Çocuk Duygusu Dergisi*, (2), 7.

²⁸⁹ Tamamlama. (14 Ağustos 1913). *Çocuk Duygusu Dergisi*, (9), 8.

arkadaşlarının arkasından iki defa geçer ve istediğinin arkasına torayı kor. Sonra önlerine geçerek birisine "Bulgar nerede?" diye sorar, karşısındaki "Bulgar kaçtı" cevabını verir. Ebe tekrar "Nereye kaçtı?" diye sorar. Diğer arkasında zannettiği arkadaşının ismini söyleyerek mesela "Korkusundan galiba Mahmut'un arkasına saklanmış" der. Bilemezse ceza olarak on defa kollarını yukarı kaldırıp indirir. Kimin arkasında tora çıkarsa o ebe olur. Oyuna devam olunur"²⁹⁰.

Balkan Savaşları'nda Osmanlı'nın en çok uğraştığı ve milletin en çok nefret ettiği topluluk olan Bulgarların oyuna konu edilmesi bir nefretin göstergesidir. Bulgarların korkarak kaçması durumu ise çocukları psikolojik olarak Bulgarlara karşı üstün göstermek istemenin bir sonucudur.

Üçüncü oyunumuz ise *Kale Kaçkını* isimli oyundur. Adı savaşı çağırırsa da normal içerikte denilebilecek bir oyundur. Oyunun oynanılışı ise şöyledir. "Çocuklardan biri ebe olur. Bir yerde kale olur. Ebe kalede durur. Diğer çocuklar kaçarlarsa, kaleden kaçtığı zaman kim (kale kaçkını) diye bağırırsa ebe o bağırırları kaleye gidinceye kadar tutabilir. Kaleden kaçan (kale kaçkını) diye bağırır. Ebe koşar ve bağırır kaleye eliyle dokunmadan tutarsa ebeliği tuttuğu arkadaşına bırakır."²⁹¹

Dördüncü oyunumuz ise *Türk Oyunu*'dur. Oyun bir savaş oyunudur. Oyunun oynanışı ise şöyledir. "Oynayacak çocuklar bir araya toplanır. Önde birisi olduğu halde yürümeye başlarlar. Çocuklardan birisi sorar:

—Arkadaş sen kimsin?

Öndeki cevap verir:

—Ben bir Türk'üm.

—Nereye gidiyorsun?

—Düşmanlarımla harp etmeye gidiyorum. Ya gazi olacağım ya şehit.

—Biz de Türküz. Bizi de al.

—Peki, ama kavga edebilecek misiniz? Bir harp oyunu yapınız da göreyim.

Arkada çocuklar hemen ikiye ayrılırlar. Epeyce uzak karşı karşıya dururlar. İkiye ayrılan çocukların arka taraflarında duvar veya duvar gibi sıralanmış ağaçlar bulunacak ve orası kale olacaktır.

²⁹⁰ Bulgar Kaçtı. (14 Ağustos 1913). *Çocuk Duygusu Dergisi*, (9), 8.

²⁹¹ Kale Kaçkını. (21 Ağustos 1913). *Çocuk Duygusu Dergisi*, (10), 8.

Oyuna başlandığı zaman hepsinin birer eli kalede durur. Sonra birer birer karşılıklı hücumla başlarlar. Bir taraftan önce çıkan karşısından sonra çıkanı tutarak esir eder. Tutmak şarttır. Hangi taraf diğer taraftaki çocukların hepsini esir alırsa o taraf kazanır".²⁹²

Beşinci oyunumuz ise *Düşman Askerleri* başlıklı oyundur. Savaş ve askerlik ile alakalı bir oyundur. On ikinci sayıda ilk bölümü, on yedinci sayıda ise ikinci bölümü yayınlanmıştır.

Oynanışı ise şöyledir. "Oynayacak çocuklar yan yana yere iki uzunca değnek dikerler ve diğer iki değneği de kol gibi olmak üzere (korkuluklarda olduğu gibi) bağlarlar. Yani iki korkuluk yaparlar. İki tane de külah yaparak sicimle korkulukların başlarına tuttururlar.

Bunlar bittikten sonra oyuna başlanır. Oyunculardan biri gezinmeye ve:

—Harp olacak. Gönüllü olmak isteyen, diye bağırmaya başlar.

Oynayacaklar hep koşarak:

—Gönüllüyüm, der.

Sonra tabur olurlar. Bağırarak çocuk taburun başına geçerek:

—Arkadaşlar sevgili vatanımızı düşman çiğnemiş arş ileri, der".²⁹³

On yedinci sayıda yayınlanan oyunun devamı ise şöyledir;

"Diğerleri hep birden:

—Yaşasın vatan! Diye bağırırlar. Yürümeye başlarlar. Yürürken hep bi ağızdan:

"Vatan için can verimiz şan alırız

Bu nam ile bu şan ile yaşarız

Yaşasın vatan, yaşasın millet

Yaşasın, yaşasın yaşasın asker!" derler.

Korkulukların karşısına geldikleri zaman öndeki çocuk

—Dur kumandasını verir.

Oyuncular hep birden dururlar. Sonra kumandan söze başlar:

İşte harp edeceğimiz askerler hazır mısınız?

Hep birden bağırırlar:

—Yaşasın Osmanlılar!

Sonra kumandan emir eder:

²⁹² Türk Oyunu. (21 Ağustos 1913). *Çocuk Duygusu Dergisi*, (10), 8.

²⁹³ Düşman Askerleri. (4 Eylül 1913). *Çocuk Duygusu Dergisi*, (12), 8.

—Haydi, vatan kardeşleri hücum!

Oyuncular korkuluklara hücum ederler. Hangi çocuk değneklerden herhangi istediğini yere düşürürse o oyunu kazanır. Değneği kimin düşürdüğünü görmek ve doğruca söylemek kumandanın vazifesidir. Sonra kumandan oyunu kazanan çocuğun karşısına giderek askerce selam verir:

—Tebrik ederim, der.

Kazanan arkadaşı da selam vererek cevap verir:

—Teşekkür ederim, fakat düşman askerleri korkuluk gibi imiş! Pek korkak ve yüreksiz imiş der."²⁹⁴

Oyun çocukları asker gibi eğitmeyi ve askerliği çocuklara öğretmeyi amaçlamaktadır.

Sıradaki ve altıncı oyunumuzun ismi ise *Köse Kâhya*'dır. Oyunda Osmanlılık kavramına yer verildiği için politik oyunlar kategorisine dâhil edilmiştir. Oyunun oynanışı ise şu şekildedir. "Oynayacak çocuklar bir araya toplanırlar. Taş tutulur. Birisi ebe olur. Ebe olan ellerini ovuşturarak ve düşünüyor gibi önüne bakarak arkadaşlarının yanında dolaşmaya başlar. Oyunculardan biri sorar:

—Buralarda ne geziyorsun?

—Açım.

—Neden açsın?

—Söyleyemem.

—Söyle bakalım. Osmanlılar merhametlidir. Belki yardım ederiz.

—Nasıl söyleyeyim. Karadağlı bir kâhyayım. Pek korkuyorum. Kimseden bir parça yiyecek istemeye yüzüm yok. Merhamet ediniz.

—Ne istiyorsan verelim Köse Kâhya?

Köse Kâhya kızmış gibi yapar ve "Bana kim Köse Kâhya diyor?" Diyerek çocukları kovalamaya başlar. Kim tutulursa o Köse Kâhya olur ve oyuna böylece devam edilir."²⁹⁵

Yedinci oyunumuz ise *Ne Oynayalım?* İsimli oyundur. Burada çocuklar oyun bulmaya sevk edilir. Çocukların buldukları oyunlar ise birbirinden ilginçtir. Önce askerlik oyunu bulunur ve bu kabul edilir ancak malzeme eksikliğinden dolayı kabul edilmez.

²⁹⁴ Düşman Askerleri. (9 Ekim 1913). *Çocuk Duygusu Dergisi*, (17), 3.

²⁹⁵ Köse Kâhya. (16 Ekim 1913). *Çocuk Duygusu Dergisi*, (18), 7.

Sosyalizm oynamak teklif edilir ama bu da herkesin tüm malzemeleri ortak bölüşeceği düşüncesinden dolayı kabul görmez. Cemiyet oynayalım denir ancak tüm çocuklar ittihatçı olduğundan başka cemiyet kurulmaz. Çocukların nazarında bura da bir nevi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin propagandası da yapılmıştır. En son açık artırma oyunu oynanır. Bağış yöntemi ile madalyon satılarak gelen para ile şanlı donanmaya yardım toplanır. Otuz beş kuruş yardım toplandıktan sonra çocuklar sevinçle evlerine giderler. Oyun tüm bu yönleriyle birçok politik imgeyi gizli bir şekilde içinde barındıran özel bir oyundur. Oyunun tamamı ise şu şekildedir;

"Hamdi arkadaşlarını yanına topladı ve onlara:

—Ne oynayalım?

Diye sordu.

Hamdi on iki yaşında idi. Diğer çocuklar hep ondan küçüktü.

İçlerinden (8) yaşındaki Rıza mini mini ellerini birbirine vurarak: —Hamdi (asker) oynayalım, dedi.

Bunu çok beğendiler. Lakin hepsine muntazam elbise ve tüfek bulmak müşkül olduğundan sarf-ı nazar ettiler...

Nazmiye — Bu bir gazetecinin hemşiresi idi, birden (sosyalizm) oynayalım, dedi.

Çocuklar bunu hiç istememiş idiler. Hamdi hepsinin büyüğü olmak münasebetiyle izahat verdi:

—Herkesin nesi varsa meydana çıkarılacak, sonra aramızda paylaşılacak...

Bunu beğenmediler. Hep birden:

—Olmaz, olmaz... Dediler.

Nihayet Lütfi sapsarı başıyla meydana çıktı.

—Haydi çocuklar! Cemiyet oynayalım, dedi. Bu oyun güzeldi. Fakat hep birden "İttihat" Cemiyeti'ne intisap ettiler. Başka cemiyet teşkil edilemedi. Bundan da vazgeçtiler...

Çocuklar yavaş yavaş sıkılmaya başlamışlardı. Çünkü eski oyunları istemiyorlar, yenilerdense bir tanesini beğenemiyorlardı. Hatta biraz sonra dağılmaya karar verdiler.

Lakin bu aralık en küçükleri bulunan Rahmiye dedi ki:

—Çocuklar, bugün bizim için en iyi oyunun ne olduğunu ben keşfettim. İster misiniz hep eğlenelim. Hem de mükemmel bir iş görmüş olalım...

Hep birden: —Evet, diye bağıldılar...

Rahmiye devam etti: bakınız benim küçük bir madalyonum var. Ben babam bana bayramda hediye vermişti. Şanlı donanmamız namına onu müzayedeye vaz' ediyorum. Herkes artırsın bakalım. Kaç kuruş toplayabileceğiz.

Çocuklar bütün paralarını vermeye başladılar. Birkaç dakika içinde otuz beş kuruş toplandı. Elleri bu para, mini mini kalplerinde büyük bir hiss-i meserretle bunu teslim edecek bir yer aramaya gittiler.

Günleri bu suretle pek güzel geçmişti. Her günkü gibi adeta aynı oyunu oynamaktan mütevellit fütur ile değil, bilakis büyük bir şetaret ile akşam yemeğine gitmek üzere birbirlerinden ayrıldılar."²⁹⁶

Sekizinci ve son oyunumuz ise *İntikam Oyunu*'dur. Oyun, savaş, kin, intikam, askerlik ve düşman kavramlarını işlemektedir. Bir nevi oyunda balkan faciası işlenmiştir denilebilir oyunun oynanışı ise şöyledir. "Oynayacak çocuklar bir araya toplanır. Taş tutulur. İptida taşı kim bulursa o (Trampetçi) olur trampeti boynuna asarak çalmaya ve bağırmaya başlar:

Ey İslamlar, ey Osmanlılar, ey vatandaşlar, ey sevgili vatanın evlatları! Gönüllü yazılınız! Harp yapacağız. Sevgili memleketlerimizi alacağız. İntikam, intikam alacağız.

Oyuncular hep bir ağızdan bağırır:

Yaşasın intikam! Ezilsin düşmanlarımız! Yaşasın Selanik'iyle, Manastırıyla, Yanya'sıyla, Kosova'sıyla, İşkodra'sıyla güzel Rumeli. Kahrolsun düşmanlarımız!..

Trampetçi yine trampeti çalarak şöyle bağırır:

—Haydi kardeşler kim gönüllü olacak? Der.

Oyuncular hep bir ağızdan: hepimiz gönüllüyüz, diye bağırırlar. Trampetçi çalmadan söyler:

Hepinizin gönüllü olacağınızı evvelden biliyordum. Pekâlâ, haydi tabur-ı evvelinizin de (eliyle bir tarafı göstererek) şu tepeyi hemen mutlaka tutmalıyız.

Gönüllü tabur olurlar. Trampetçi çaldığı halde biraz dolaşırlar. Trampetçi: dur! Der ve dururlar."²⁹⁷

²⁹⁶ Ne Oynayalım. (15 Ocak 1914). *Çocuk Duygusu Dergisi*, (31), 3.

²⁹⁷ Muallim Halil Hamid. (2 Nisan 1914). İntikam Oyunu. *Çocuk Duygusu Dergisi*, (42), 8.

Dönemin siyasi ve toplumsal atmosferi çocuk oyunlarının içeriğine fazlaca yansımıştır. Özellikle Balkan Savaşları'nın etkisiyle oyunlarda savaş, askerlik gibi kavramlarla birlikte kin ve intikam duygularına da yer verilmiştir. Politik imgeler barındıran oyunlar ise genellikle pedagojik açıdan sıkıntılı içeriklere sahiptirler. İlk bakışta masumane birer oyun gibi görünse de içerik bakımından çocukları olumsuz etkilemesi kaçınılmazdır.

5.7. Osmanlı Tarihi, Türk Tarihi ve Kültürü Vurgusu

Çocuk Duygusu Dergisi de çocukların bilinçlenmesi ve kültürel gelişimlerine katkı sağlaması için tarihi hikâyeler ve makaleler yayınlamışlardır. "Küçük Dostlarımıza Tarih" başlığı ile kaleme aldıkları yazı dizisinde her makalede farklı bir tarihi konu çocuklara aktarılmaya çalışılmıştır. İlk tarih makalesi dokuzuncu sayıda *Vatanımızı Pek Severiz Kaniye Kahramanı*²⁹⁸ başlığıyla yayınlanmıştır. Kalenin Osmanlı'ya geçmesinde etkili olan bir askerin kahramanlıkları ve şehadetini konu edinmektedir.

Bir diğer tarih makalesi ise *Alemdar Mustafa Paşa*²⁹⁹ başlıklıdır. Sultan III. Selim'in Yeniçeriler tarafından şehit edilip yerine II. Mahmut'un tahta çıkması olayını konu edinmektedir. Makalede bu süreçte yaşananlar ve Alemdar Mustafa Paşa'nın rolü anlatılmaktadır. Makale de Paşa'dan kendi ölümünü göze alıp barut fiçilerini ateşleyerek birçok yeniçeri öldürmesinden dolayı kahraman vezir olarak bahsedilmektedir.

On ikinci sayıda *Kahraman Neferlerimiz*³⁰⁰ başlıklı makale yayınlanmıştır. Bu makalede de Osmanlı tarihinin çeşitli zamanlarında büyük kahramanlıklar gösteren kişiler hakkında kısa malumatlar verilerek yaptıkları kahramanlıklar anlatılmıştır. Bir diğer makale ise Muallim Halil Hamid tarafından kaleme alınan *Kara Fatma*³⁰¹ başlıklı makaledir. Osmanlı-Rus Savaşı'nda Erzurum Aziziye tabyalarında büyük kahramanlıklar gösteren Kara Fatma'nın hayatı anlatılmıştır. Kara Fatma'nın cesaretinden ve merhametinden önemle bahsedilmiştir.

²⁹⁸ Vatanımızı Pek Severiz Kaniye Kahramanı. (14 Ağustos 1913). *Çocuk Duygusu Dergisi*, (9), 2.

²⁹⁹ Alemdar Mustafa Paşa. (28 Ağustos 1913). *Çocuk Duygusu Dergisi*, (11), 2-3.

³⁰⁰ Kahraman Neferlerimiz. (4 Eylül 1913). *Çocuk Duygusu Dergisi*, (12), 3.

³⁰¹ Muallim Halil Hamid. (18 Eylül 1913). Kara Fatma. *Çocuk Duygusu Dergisi*, (14), 2.

Bir sonraki tarih makalesi de yine Muallim Halil Hamid tarafından kaleme alınmıştır. Bu defa *Büyük Türkler*³⁰² başlığı ile Türk tarihi çocuklara anlatılmaya çalışılmıştır. Nuh'un oğlu Yasef'den başlayarak Osman Gazi zamanına kadar yaşananlar kısa bir özet tarzında makalede yazılmıştır.

Bu yazı dizisinin yanında dergi birde Osmanlı Tarihi "Çocuklarımıza" başlığıyla tarih makaleleri de yayınlamıştır. Çocukların tarih öğrenmelerinden ziyade kahramanlıkların konu edildiği bu yazılar genelde bir ya da iki sayfa şeklinde çıkmıştır. Dili ve üslubu ise basit ve anlaşılırdır. Bu yönüyle çocukların anlayabileceği tarzda metinlerdir. Çocukların kültürel doyuma ulaşmaları ve benliklerini tarihi kökleriyle birleştirmelerini istemelerinden dolayı sık sık tarihi makaleler yayınlanmıştır.

5.8. 10 Temmuz İstiklali Osmanî Günü Kutlamaları

1913 yılı kutlamaları *Millet Bayramı Kutlama Mesajı* başlığı altında derginin ilk sayfasında yayınlanmıştır. 1914 yılı kutlama mesajına ise derginin Temmuz 1914 yılı sayılarına ulaşamadığından dolayı erişilememiştir. 1913 yılı kutlama mesajı ise şöyledir.

"Küçük Osmanlılar! Milletin büyük bayramının beşinci senesini gördük. Bütün Osmanlılar en ziyade bu milletin gelecek zamanları! İçin hayır ve hizmet beklediği sizler bu büyük Millet Bayramı'nı bir birinize tebrik etmeye borçlusunuz.

Evet kardeşlerim! Vatanın büyümesini, yaralarının sarılmasını, intikamının alınmasını meydana getirecek, yapacak, temin edecek sizsiniz. Osmanlılık bekasını, devamını selametini sizin gayretinizden, çalışmanızdan, adam olmanızdan bekliyor. İyi biliniz ki bu, sizin en büyük vazifeniz, borcunuzdur.

Bu borcu ödemek, bu vazifeyi ifa edebilmek işte bu büyük bayramın bize ihtar eylediği Meşrutiyet sayesinde olabiliyor. Onun için bu Millet Bayramı bizden ziyade sizin bayramınızdır.

Mahza sizin faideniz için sayfalarını dolduran bu gazeteniz büyük bayramı size tebrik eder. Haydi, küçük Osmanlılar! Vatana hizmeti unutmayınız diyerek hatm-i kalam eyler."³⁰³

³⁰² Muallim Halil Hamid. (25 Eylül 1913). Büyük Türkler *Çocuk Duygusu Dergisi*, (15), 2.

³⁰³ Çocuk Duygusu. (23 Temmuz 1913). Millet Bayramı Kutlama Mesajı. *Çocuk Duygusu Dergisi*, (6), 1.

6. SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde çocukluğun en büyük değişimlerden birini yaşadığı 1913-1914 yıllarını incelediğimiz tezde elde ettiğimiz veriler bizlere bu dönemi daha da iyi anlama fırsatı sunmaktadır. Çocuklar klasik dönemde ailenin gözetiminde yetişirken, Tanzimat dönemiyle birlikte devlette bu sürece dâhil olmaya başlamıştır. İkinci Meşrutiyet'in ilânıyla birlikte ise artık devlet toplumun her kesimine olduğu gibi çocukluğa da müdahil olmuştur. Yeni bir çocukluk planlaması yapan devlet Balkan Savaşları faciasının yaşanmasından sonra çocukluk üzerindeki etkinliğini artırarak bir gelecek tasavvuru oluşturmak istemiştir. Devletin emanet edileceği gençliğin yetişmesi dönemin bir meselesi olarak ele alınmış ve başta eğitim alanında olmak üzere birçok düzenleme yapılarak konunun üzerinde durulmuştur. Balkan Savaşları'ndaki yenilgi ve toprak kayıpları ile daha ulusçu ve milliyetçi bir yapıya evrilmeye başlayan devlet idaresi çocuklarında bu doğrultuda yetiştirilmesini amaçlamıştır.

Tezde incelediğimiz dergiler, devlet idaresinin ulaşmak istediği modern hasletlere göre bir çocukluk yetiştirmeyi amaç edinen insanlar tarafından yayınlanmıştır. İncelenen iki dergide, özellikle Çocuk Dünyası Dergisi'nde yeni oluşturulmak istenilen çocukluğa dair birçok politik imge ve olguya bariz bir şekilde rastlanılmıştır. Dönemi siyasi havası edebiyata ve çocuk dergilerine de olabildiğince sirayet etmiştir. 1913 yılına kadar Osmanlıcılık düşüncesine göre bir çocuk yetiştirilmek istendiyse de Balkan Savaşları sonrası Türkçü ve milliyetçi bir nesil yetiştirmek için çalışılmıştır. Bu değişim incelediğimiz çocuk dergilerinde de net bir şekilde görülmüştür.

Dergileri incelerken sekiz alt bölümde seçilen imgeler üzerinden metinleri değerlendirilerek incelendi. İncelenilen dergilerden Çocuk Dünyası Dergisi Türkçü ve milliyetçi bir çocukluk anlayışına sahipken Çocuk Duygusu Dergisi ise Osmanlıcılık fikrine sahip bir yayın çizgisi benimsemiştir. Ancak iki dergideki yazılara bakıldığında ikinci alt başlıklar hariç diğer tüm bölümlerin paralel gittiğini ve aynı tarihlerde benzer konular üzerine yayınlar yaptıkları görülmüştür. Çocuk Dünyası Dergisi'nde 1913 yılı yazılarında Türkçülük terimleri geçerken 1914 yılı yazılarında Türkçülük kelimesinin yanında Turancılık kelimesi de kullanılmıştır. Bu değişim Çocuk Duygusu Dergisi'nde de yaşanmış ve o da Osmanlıcılık terimleri içeren yazılardan Türkçülük terimleri içeren yazılara evrilmiştir. Esasında her iki derginin genel içerikleri benzer olmakla birlikte

özellikle Müslüman Boykotajı meselesinde olduğu gibi ırki ve dini zıtlıkların karşı karşıya geldiği meselelerde ciddi görüş ayrılıkları yaşamışlardır. Birde dergilerin birbirini rakip olarak görmesi aralarında zaman zaman atışmaların yaşamasına sebep olmuştur. Ancak iki dergide çocuk edebiyatı için dönemin şartlarında yapılabilecek en iyi işi yapmaya çalışmışlardır.

Dönemle ilgili dergilere yansıyan en büyük olgu savaş olmuştur. Kaybedilen toprakların acısını en derinde hisseden toplumun bir yansıması olarak dergideki her sayı ve yazıda ya doğrudan ya da dolaylı olarak, kin, intikam, öç, milliyetçilik, askerlik gibi konulara değinilmiştir. Çok olmamakla birlikte yazılan çocuk oyunlarında bile siyasi ve ideolojik metinlere yer verilmiştir. Askerlik, şehitlik ve gazilik üzerine çok fazla metin yayınlanmış, sık sık bu konulara duygusal olarak değinilmiştir. Özellikle savaş ve askerlikle ilgili yazılar ile çocukların militarist birer bireye dönüştürülmek istendiği anlaşılmaktadır. Ancak militarizmi özendiren yazılar, şiirler ve oyunların içerikleri çocuk pedagojisi açısından düşünüldüğünde dergilerin maksat ve gayeleri ile çakışmıştır. Dergiler çocukların saf ve temiz ahlaki erdemlerle yetişmesini hedefleyen beyanlarda bulunurken diğer yandan çok keskin ifadelerle çocukları ideolojik ve politik olarak etkilemesi çelişkiye neden olmaktadır.

Dergilerdeki metinler incelendiğinde yazıların genellikle çocukları eğlendirip keyifli vakit geçirmelerini sağlayacak nitelikte değil de onları geleceğe hazırlamak isteyen düşünce ve kaygıda yazıldığı gözlemlenmiştir. Metinlerin bir çocuğu didaktik üslupla kaleme alınmıştır. O yüzdendir ki metinlerde sürekli çocukların ödev, sorumluluk ve görevleri hatırlatılmaktadır. Yazılanlardan anlaşılıyor ki toplumun çocuklardan büyük beklentileri vardır. Bu beklentilerin başında ise çalışkan olmak ve intikam almak gelmektedir. Milliliğin ön plana çıktığı yazılar okuyan çocukları etkileyecek düzeyde ve bilinçlice yazılmış yazılardır. Normal bir hikâye ve olay anlatılarak başlanılan yazılar ustaca aralara giydirilmiş politik imgelerle çok farklı anlamlara büründürülmüşlerdir.

Dergideki yazılardan anlaşılan bir diğer durum ise yazarların politik meselelerden ciddi derecede etkilendikleri konusudur. Kin, intikam ve nefret söylemleri içeren yazıları yazabilecek duygusal yoğunluğun oluşması için çok derin toplumsal etki gereklidir. Yazarlara bu toplumsal etkiyi sağlayan ise Balkan Savaşları olmuştur. Dergilerdeki yazılar, edebiyatın içine politik unsurların nasıl girdiğini de göstermektedir.

Sonuç olarak istendik çocuğun yetiştirilmesi için 1913-1914 yıllarında çocuk dergilerinden yararlanılarak politik unsurlar sistemli bir şekilde çocukların zihinlerine işlenmiştir. I. Dünya Savaşı'na giden süreçte çocuklar ve gençler başta olmak üzere adeta savaşa ve intikam almaya hazırlanmışlardır. Dergiler ise yazdıkları yazılar ile bu toplumsal değişim ve dönüşümü etkin bir şekilde desteklemişlerdir.

KAYNAKLAR

- Ahmad, F. (2016, Haziran). *İttihatçılıktan Kemalizme*. (Çev. F. Berkay). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- (2017). *İttihat ve Terakki 1908-1918*. (On Birinci Baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- (2007, Mart). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. (Çev. Y. Alogan). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akçura, Y. (2015, Temmuz). *Türkçülüğün Tarihi*. (Yay. Haz. E. Kılınç). İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- (2015, Kasım). *Üç Tarz-ı Siyâset*. (Yay. Haz. E. Kılınç). İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Alabaş, R. (2012, Haziran). "Çocuk Duygusu Dergisi'nde Yer Alan Metinlerin Tema Bakımından İncelenmesi". S. Sever. (Yay. Haz.). 3. *Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu 05-07 Ekim 2011*. Birinci Baskı. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi. 253-260.
- Araz, Y. (2017). *16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Başlarına Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak*. (İkinci Baskı). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme*. (2014), M. Albayrak ve K. Şeker. (Yay. Haz.). İstanbul: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını.
- Berkes, N. (2014). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. (Yirminci Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Boz, H. (2018, Haziran). "Kimlik İdeoloji ve Cemiyet". H. Boz. (Editör.) *İttihat ve Terakki Cemiyeti Vatan Namus İttihad*. Birinci Baskı. İstanbul: Historia Yayınevi. 105-133.
- Civelek, N. (2019). *İkinci Meşrutiyet Dönemi "Malumat-ı Medeniye" Ders Kitaplarında Vatandaşlık Kavramı (1908-1922)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çocuk Duygusu Dergisi. (1913-1914). 1-61. Sayıları.
- Çocuk Dünyası Dergisi. (1913-1914). 1-79. Sayıları.
- Çallı, K. (2015). *Çocuk Duygusu Dergisinin Eğitim Bilimleri Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Davulcu, Ebru. (2015). "1913-1914 Yıllarında Yayınlanan Çocuk Dünyası ve Çocuk Duygusu Dergileri ve Ticaretin Millileşmesi ve Müslüman Boykotajına İlişkin Bu Dergilerdeki Yazılar". *Turkish Studies*, 10 (14), 203-224.
- Devrim, F. (2005), *Çocuk Duygusu Dergisi'nin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dilgen, B. (2019). "Çocuk İmgesinin Dönüşümü ve İktidar Çocuk İlişkisinde Eğitimin Rolü Üzerine Bir Değerlendirme". *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, (9), 43-60.
- Doğan, İ. (1999). "Osmanlı Ailesinin Sosyolojik Evreleri: Kuruluş, Klâsik ve Yenileşme Dönemleri". G. Eren. (Editör). *Osmanlı Ansiklopedisi*. Birinci Baskı. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 371-386.
- Erdoğan, F. (2016, Ağustos). "Toplumsal Tarihimizde Çocuk Edebiyatının Yeri". B. Onur (Yay. Haz.). *Toplumsal Tarihte Çocuk, Sempozyum 23-24 Nisan 1993*. İkinci Baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. (79-86).
- Erikli, B. C. (2019). *"Çocuk Dünyası" Dergisinin Halk Edebiyatı ve Folklor Ürünleri Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Genç, Ö. (2016). "Çocukların Orta Çağ Avrupa'sındaki Yeri". *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 241-261.
- Ghojoghı, G. (2019). *Osmanlıca Yayınlanmış Çocuk Dergileri: Grafik Tasarım Açısından Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Goff, J. L. (1992), *Medieval Civilization 400-1500*. Blackwell, 287.
- Gurbetoğlu, A. (2007). "II. Meşrutiyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Çocukluk Anlayışı". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 40 (2), 63-92.
- Gündüz, M. (2004). "II. Meşrutiyet Döneminde Aileye Bakış ve Örnek Bir Metin Değerlendirmesi: Bizde Aile Hayatı". *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 10 (37), 39-47.
- Hayta, N., Ünal, U. (2012, Eylül). *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar*. (Beşinci Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Hızlı, M. (1999). "Osmanlı Sıbyan Mektepleri". G. Eren. (Editör). *Osmanlı Ansiklopedisi*, Birinci Baskı, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 207-217.
- İbar, G. (2019). "Vigtor Hugo'dan Jules Verne'e Eğitimden Bilime Osmanlı'nın Çocuk Dergileri". *Atlas Tarih Dergisi*, (57), 76-81.

Kafadar, O. (2016). *Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma*. (İkinci Baskı). İstanbul: Vadi Yayınları.

Karpat, H. K. (2004). *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*. (Çev. R. Boztemur). Ankara: İmge Kitapevi.

(2015, Ekim). *Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet, Milliyetçilik*. (Çev. R. Boztemur). İstanbul: Timaş Yayınları.

Kasap, A. (2018) "Çocuk Edebiyatının Köşe Taşları ve Çocuk Kütüphanelerinin Öz Kültür Öğeleri Olarak Eski Harfli Çocuk Dergileri: 1869-1928 Yılları Arası." A. K. Yılmaz. (Yay. Haz.). *1. Uluslararası Çocuk Kütüphaneleri Sempozyumu Bildirileri 14-17 Kasım 2018*. Birinci Baskı. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 73-88.

Köroğlu, E. (2010). **Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı 1914-1918 Propagandan Millî Kimlik İnşasına**. (İkinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Küçük, C. (1992). "Balkan Savaşı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5. Cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 23-25.

Kür. İ. (1991, Ocak). *Türkiye'de Süreli Çocuk Yayınları*. (Birinci Baskı). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

(2016, Ağustos). "Süreli Çocuk Yayınlarına Genel Bir Bakış". B. Onur. (Yay. Haz.). *Toplumsal Tarihte Çocuk, Sempozyum 23-24 Nisan 1993*. (İkinci Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 105-110.

Okay, C. (1999). *Eski Harfli Çocuk Dergileri*. (Birinci Baskı). İstanbul: Kitapevi Yayınları.

(1999). "Meşrutiyet Dönemi'nde Savaş ve Çocuk". G. Eren (Editör), *Osmanlı Ansiklopedisi*, (Birinci Baskı). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 489-495.

(2005), "Türkiye'de Çocuk Tarihi: Tespitler, Öneriler". *Kebikeç*, (19), 121-127.

(2006) "Eski Harfli Çocuk Dergileri" *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 4 (7), 511-518.

Onur, B. (2009) *Türk Modernleşmesinde Çocuk*. (Birinci Baskı). Ankara: İmge Kitapevi.

Ortaylı, İ. (2017, Nisan) *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. (Kırk Beşinci Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları, 211.

- Özcan, Ö. (2017). "Orta Çağ'dan Erken Modern Döneme Çocukluğun Tarihsel Gelişimi". *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, (2), 91-125.
- Özdemir, B. (2008). *Çocuk Dünyası Dergisi'nde Yer Alan Çeviri Metinlerin İndeksi ve Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Özdemir, M. (2015). "Balkan Savaşları'nın Çocuk Oyunlarına Yansıması "Çocuk Duygusu" Dergisi Örneği" *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4 (2), 634-657.
- Öztaş, G. G. (2013). *Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşası*. (İkinci Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Öztürk, H. K. (2017). "Çocukluğun Tarihsel Gelişimi Üzerine Düşünceler". *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (13), 253-276.
- Sunata, İ. H. (2006). *İstibdattan Meşrutiyete Çocukluktan Gençliğe*. (Birinci Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tan, M. (2016, Ağustos). "Çocukluk: Dün ve Bugün". B. Onur. (Yay. Haz.). *Toplumsal Tarihte Çocuk, Sempozyum 23-24 Nisan 1993*. İkinci Baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 1-23.
- Toplumsal Tarihte Çocuk, Sempozyum 23-24 Nisan 1993* (2016, Ağustos). B. Onur. (Yay. Haz.). İkinci Baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Topuz, H. (1973, Mart). *100 Soruda Türk Basın Tarihi*. (Birinci Baskı). İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Turan, R. (1999). "Osmanlıların Kuruluş Yıllarında Çocuk". G. Eren (Editör). *Osmanlı Ansiklopedisi*. Birinci Baskı. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 483-488.
- Lewis, B. (2009). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (Çev. B. B. Turna). (Üçüncü Baskı). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Üstel, F. (2018). *Makbul Vatandaş'ın Peşinde II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yaşar, F. T. (2018). "II. Meşrutiyet Döneminde Yurttaşlık, Ahlak ve Medenilik Eğitimi: Malumat-ı Medeniye Ders Kitapları". *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, (52), 311-342.
- Yerasimos, M. (2016, Ağustos). "16-19. Yüzyıl Gravür ve Suluboyalarında Osmanlı Çocuk Figürleri". B. Onur. (Yay. Haz.). *Toplumsal Tarihte Çocuk, Sempozyum 23-24 Nisan 1993*. İkinci Baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. (58-68).

Yılmaz, M.S. (2012, Ocak). "II. Meşrutiyet Dönemi İstanbul'unda 10 Temmuz Millî Bayram Kutlamaları". S. Gür. (Yay. Haz.). *5-10 Ekim 2009 7. Uluslar arası Türk Kültürü Kongresi Bildiriler I, İstanbul Tarihi: Medeniyetlerin Buluşma Noktası Olarak İstanbul*. Birinci Baskı. İstanbul: Atatürk Kültür Merkezi Yayını. 1145-1170.

Yüksel, S. (2019). *19. Yüzyılda Dünyada ve İstanbul'da Çocuk Yaşamı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

EKLER

EK-1. Çocuk Dünyası Dergisi'ne Ait Örnek Metinler.**Gençlere**

-Vatan masum bir ses ile-

-Size karşı diyor ki:-

Düşün yavrum sen doğarken

Ye'slerle ağladın

Kudretin yok kuvvetsizdin

Acizlikle inledin

Bu dünyaya geldiğin gün

Bir şey görmez duymazdın

Düşüncesiz bir mahlûktun

Duygu nedir bilmezdin

Benim sana görgü veren

Duygu vereni kan veren

Kollarına kudret veren

Vücuduna can veren

Benim sizi büyüterek

Bu hallere getiren

Karnın açken ekmek veren

Çıplak iken giydiren

Evvelce sen aciz idin lakin bu gün öyle mi?

Hayır... Hayır öyle değil

Sen büyüdün, yetiştin,

Yüceliğe eriştin!

Şimdi yavrum görüyorsun

Beni düşman çiğnedi

Ananıza hançer vurdu

Kardeşini öldürdü

İhtiyarlar boğazlandı

Yavrucuklar süngüde
Bağrı yanık hemşiren de
Şimdi düşman evinde

Bütün köyler harap oldu
Şehirlerim yakıldı
Ulu Kuran alınarak
Çamurlara atıldı.

Minareler yıkılarak
Ezan sesi kesildi
Mihrapların üstüne de
Tunçtan çanlar asıldı

Camilere, mescitlere
Gübre, saman saçıldı
Seni yavrum bugün için
Besleyerek büyüttüm
Beni kurtar diye sana
Sağlık verdim, yükselttim.

İşte şimdi zamanıdır
Borçlarını ödemek
Düşmanını çiğneyerek
Sinirlere sürdürmek

Süt veremem boş yere
Eğer beni kurtarmazsan
Bir damlası zehr olsun
Eğer alır içer isen

Düşmanını kovar isen
Helal ile hoş olsun
Sungur Tekin

S. 28, s. 1-2. 19 Eylül 1329 (2 Ekim 1913).

Yürü Kardeşim

Sevgili Rumeli biz de kalmalı
 O güzel Kosova'yı Sırp'tan almalı
 Bulgar'a, Yunan'a ateş salmalı.
 Yürü kardeş seni atan bekliyor,
 Sinesi yaralı vatan bekliyor.

Tali'siz vatanım ağlıyor musun?
 Gözyaşını hala çağlıyor musun?
 Ey ninem! Karalar bağlıyor musun?
 Yürü kardeş seni zafer bekliyor,
 Şu dağda can veren nefer bekliyor.

Bulgarlar öldürdü aciz babanı,
 Yunanlı mahvetti masum ananı,
 Ah unutma öldür Sırp'ı, Yunanı.
 Yürü kardeş seniz ordu bekliyor
 Balkanda çadırlar kurdu bekliyor.

İşkodra'ya bir gün Türkler girecek
 İslam'ın duası göğe erecek
 Tanrı cennetini bize verecek
 Yürü kardeş seni cennet bekliyor
 Git çabuk gel seni millet bekliyor

Seviyorsan ey Türkoğlu dinini
 Hatırdan çıkarma, kanlı kinini,
 İntikamla yaşat ulu kalbini
 Yürü kardeş seni atan bekliyor
 Sinesi yaralı vatan bekliyor.

Nazım Hürrem

S. 32, s.1. 17 Teşrinievvel 1329 (30 Ekim 1913).

Öç Türküsü

Türk yavrusu, artık uyan!
 Düşmanların: Bulgar, Yunan.
 Elllerinde nazlı anan,
 "Öç" almağa çağırıyor
 "Kurtar!" diye bağırıyor!

Mini mini Türk ordusu
 Altın ordunun yavrusu

Yunan, Bulgar düşmanıdır
 Ocağını yıkan onlar
 Kardeşini boğan onlar;
 Öç almayı unutma, sen,
 Bil ki, kinin imanındır..

Mini mini Türk ordusu
 Altın ordunun yavrusu

Öç almanın geldi günü
 Durma sen git al öcünü!
 Bu öç sana kuvvet verir
 Küçük sinek dağ devirir
 "Öcünü al!" diyor anan;
 Sana düşman: Bulgar, Yunan

Mini mini Türk ordusu
 Tütüyor bak, öç kokusu!
 S. Korkut

S. 36, s. 1. 14 Teşrinisani 1329 (27 Kasım 1913).

Türk Gücü

Düşman cihanına
Masum ezen, yavru boğan medeniyet dediğin
Paçavrayı martinanın süngüsüne takarak
Geldim; sana medeniyet öğrenmeğe ey cihan!

Yüz bin Türk'ün başlarını yediğin
Nice tüysüz yavruların intikamı yanarak
İçerimde ezmek için seni, geldim ey cihan!

Gözüme bak. Yanan nedir? İntikamın güneşi
Bildirmek bir eşimi gözlerimden saçılan!
Tanı beni! Kanım emen yedi başlı o yılan
Kafan belki ezilirse gelir hakkın güneşi

Gözümde kan dilde iman, elde Kuran yürüdüm
Can ulutan?, Türk ağlatan putlar ki yaşaya,
Senin hain boğazını takmak için tasmaya
Yerde iman, gök de tufan her yanki rûdem

Hasta Türk bugün nasıl? Karşında bak bir aslan
Bir kıyamet seni alçak mezarına atıyor.
Ahmak mı? Hayır! Yaram hala kanıyor
Affetmedim ve edemem seni asla ey cihan!

S. Korkud

S. 42, s. 4. 26 Kânunuevvel 1329 (8 Ocak 1914).

Öç

Türk uyandı düşman bunu anlasın
Ağlasın da yüreğini dağlasın
Yemin ettik alacağınız intikam
Türk ile giden silahını yağlasın!

Dinle vatan şu yavrunun sözünü
Karıştırmış sözü ile özünü
Sevin artık sürmeyecek çok zaman,
Görecektir düşman Türkün yüzünü!

Türk elinde yarın boru çalacak;
 Selanik'i tekrar geri alacak
 Kalk kardeşim sarıl şanlı sancağa
 Var mı bunu Türk'ten başka yapacak?
 Besimi Muharrem
 S. 79, s. 6. 23 Teşrinievvel 1330 (5 Kasım 1914).

Mektep Çocuklarının İlahisi

Yüce Tanrı! Biz ki yavru Türkleriz
 Sana geldik, vatan için duaya!
 Yurdumuzun necatını dileriz,
 Elimizi açtık işte semaya!
 Biz yalvarır iken, söyle: Âmin!
 Duamızı kabul eyle: Âmin!
 Yüce Tanrı! Bize pak bir yürek ver
 Temiz aşkla sevmek için vatani!
 Hudut emin değil, bir tunç bilek ver

O ezmeden, biz ezelim düşmanı!
 Hilal haçça yenilmesin: Âmin!
 Türklük bitti denilmesin: Âmin!

Yüce Tanrı! Kalbimizi uyandır,
 Yasamızın manasını duyalım!
 Beş bin yıldır Türk onunla şanlanır,
 Biz de Türk'üz, soyumuza uyalım!
 Bu soy şanda daim olsun: Âmin!
 Hak yolunda kaim olsun: Âmin!

Yüce Tanrı! Biz üç yüz bin şehidi,
 Unutmadık, sinemiz de kinler var!
 Kadın! Çocuk, denilmedi kesildi,
 Yemin ettik kalmayacak bir Bulgar!
 Bize güç ver, .çabuk büyüt: Âmin!
 Vereceğiniz kanlı öğüt: Âmin

Yüce Tanrı! Dirilt eski kurtları!
 Bir demirci çekiçe sed yarsın;
 Geri almak için aziz yurtları
 Bizi yine Ergenekon'dan çıkarsın
 Türk mehdisi yine doğsun: Âmin!
 Deccal garbı kana boğsun: Âmin

Yüce Tanrı! İzimize ışık saç,
 Tarihimiz öz yolunu anlasın!
 Damarında tıkanıklık varsa aç
 İslamlığın eski kanı kaynasın!

Kanlanalım, canlanalım: Âmin!
 Günden güne şanlanalım: Âmin

Yüce tanrı! Bize doğru, irfan ver
 Medeniyet eksik: tamam edelim
 Bir nurlu din, bir ateşli iman ver,
 Yoldan çıkan halkı İslam edelim

Yoldaşımı ezan olsun: Âmin
 Rehberimiz Kuran olsun: Âmin
 Gün Alp

S. 21, s. 1. 1 Ağustos 1329 (14 Ağustos 1913).

Turan Yavrularına!

Hep çalışın! Sakın tembel durmayın!
 Harp yetmedi: çünkü hayat kavgadır
 Fen yolunda istikbali avlayın!
 İlmin nuru cehlinizi azaltır.

Semanız da mağmum duran şu hilal,
 Siz den bekler, sade sizden, teslimi!
 İntikam almaz isen etmez helal
 Ay yıldızın ağlar senin Türk teselli!

Yurdun için besle yüksek bir emel!
 Mefkûresiz, bil ki gün yaşanmaz!
 Vicdanını kirletmesin hiçbir el!
 Turan genci! Olma bari sen haylaz!
 Süleyman Sırrı
 S. 37, s. 1. 21 Teşrinisani 1329 (4 Aralık 1913).

Mini Mini Kardeşlerime

Uyanınız Türkiye'nin en fedakâr evladı
 Uyanınız Ertuğrul'un ey çalışkan ahfadı
 Uyanınız kurtarınız şu zavallı vatani
 Mahvediniz yurdunuza hor gözle bakani

Bir vatani büyütecek, şenletecek gençliktir,
 Vatan için güllelere göğüs germek mertliktir
 Türk kanıyla yoğrulan şu Osmanlı diyarı
 Parça parça olup gitti, çalışınız siz bari

Çalışınki şu aziz yurt elimizden gitmesin
 Osman, Orhan, Fatih, Selim bize lanet etmesin!
 Bizi büyük atalarımız nefret ile anmasın
 Yurdumuzun düşmanları bizi tembel sanmasın!

Bu dünyada en güzel şey vatan için çalışmak;
 Siz gençlerin vazifesi çalışmağa alışmak;
 Çalış, çalış bir dakika boş oturma boş durma
 Çalışmanın zamanıdır; ey gardaşım uyuma!
 Nâzım Hürrem
 S. 10, s. 4-5. 16 Mayıs 1329 (29 Mayıs 1913).

Turan Yavrularına!

Hep çalışın! Sakın tembel durmayın!
 Harp yetmedi: çünkü hayat kavgadır
 Fen yolunda istikbali avlayın!
 İlmin nuru cehlinizi azaltır.

Semanız da mağmum duran şu hilal,
Siz den bekler, sade sizden, teslimi!
İntikam almaz isen etmez helal
Ay yıldızın ağlar senin Türk teselli!

Yurdun için besle yüksek bir emel!
Mefkûresiz, bil ki gün yaşanmaz!
Vicdanını kirletmesin hiçbir el!
Turan genci! Olma bari sen haylaz!
Süleyman Sırrı
S. 37, s. 1. 21 Teşrinisani 1329 (4 Aralık 1913).

Ticaret

Şu zamanda milletlerin ruhu olan ticaret,
Niçin, niçin yurdumuz da bir tekâmül görmesin?
Bir zamanlar kâinata korku saçan bu millet,
Neden, bu gün ticarete büyük nam vermesin?

Kardeşlerim! Yaşamağı isterseniz geliniz,
Hep beraber çalışıp da birer tüccar olalım
Ah biraz da altın tosun silah tutan eliniz
Haydi gelin! şu millete ön ayak olalım

Şu asır da Türkler için zengin olmak gerektir,
Zengin olmak kardeşlerim tüccar olmak demektir
Hep zenginler fakir olan insanları üzerler
Ticaretsiz bir vatanda yabancılar gezerler

Ey Türkoğlu! Şu talisi vatanını seversen,
Gururlanan düşmanımı mahveylemek ister misin?
Sen tüccar ol, çünkü şimdi tüccar bir necattır
Tüccar olmak en sevimli, en tatlı bir hayattır

Yaşamak için gece gündür her dakika çalışan
Milletlerden Rus, İngiliz, Fransızla, Alaman
Ticaretin sayesinde çok terakki etmişler,
Cezayir'e, Mısır'a, Hinde bu saye de gitmişler.

Fabrika yok, hocamızın sarığını yapacak,
 Bir İslam yok, ölümünün kefenini satacak!
 Kefen, sarık, yaramaz hep Avrupa'ya gidiyor
 Sonra bunlar silah olup bizi helak ediyor
 Nazım Hürrem

S. 41, s.4. 19 Kânunuevvel 1329 (1 Ocak 1914).

Tacir Ol Kardeşim!

Asrımızın en birinci silahı;
 Bil ki aziz vatandaşım, paradır,
 Bununladır Türk yurdunun felâhı;
 Parasızlık tehlikeli yaradır.

Para kazan; fakat senin kazancın;
 Alın teri, namus ile olmalı,
 Çalış, uğraş hiç olmasın usancın;
 Aziz yurdun altın ile dolmalı.

"El kâsibü habîbullâh" buyuran,
 Peygamberin emrediyor tacir ol,
 Ticarettir insanları doyuran;
 Tacir ol da kendine sen âmir ol.

Kardeş senin azametli ecdâdın;
 Bilesin ki memur, paşa değildi,
 O zamanlar gayur olan İslâm'ın;
 Karşısında bütün cihan eğildi.

Haydi, kardeş tacir ol ki ş anlansın;
 Aziz yurdun, İslamlığın, Türklüğün,
 Tacir ol ki eski şanın canlansın;
 Şansız oldu Türk milleti ah bugün...
 Nâzım Hürrem.

S. 57, s. 6. 10 Nisan 1330 (23 Nisan 1914).

10 Temmuz

Bugün ölmüş zan edilen Türk milleti uyandı:
Açtı güzel gözlerini, döktü kumral saçını,
Türk yurdunun sinesine koydu dilber başını;
Bunu gören Türk dünyası hep nurlara boyandı.

Bugün güneş daha parlak, daha dilber göründü,
Bugün sessiz dağlar, taşlar ay yıldıza büründü,
Bugün her şey; hattâ mâî semâdaki yıldızlar,
Yerlerdeki ağaçlarda bile başka bir hal vardı.

Bugün millet aslan gibi yükselterek sesini;
Birer birer kahreyledi zalimlerin hepsini.
Mazlum millet senelerce zincirlerde inledi,
Zulmü yapan vicdansızlar bu feryadı dinledi.

Artık bugün Türk yurdunda hürriyet var, zulüm yok,
Artık bugün hakikati düşünene ölüm yok.
Artık bugün memleket de mevcut olan adalet.
Müsâvâtın sayesinde yükselecek bu millet...
İşte bugün memleketin en şerefli düğünü,
Ey kardeşler! Hürmet ile selamlayın bugünü...
Hürriyetin bu gününde sevinerek oynayın;
Türk çocuğu! Kutlu olsun Meşrutiyet Bayramın!
Nâzım Hürrem

S. 70, s.2. 10 Temmuz 1330 (23 Temmuz 1914).

EK-2. Çocuk Duygusu Dergisi'ne Ait Örnek Metinler.**İntikam Öğüdü****(Nesl-i Atiye)**

Altın Rumeli mezara döndü,
Binlerce ocak kapandı söndü.

Dağlar başı hep ceset, kemik, kan...
İslam kanıdır bu al kan.

Genç valideler, zavallı masum
Malul analar, yetim ve mazlum

Mahvoldu yazık zavallı millet,
Artık yetişir, yeter bu vahşet.

Kahrolmalıdır bugünkü zulmet
Millet yaşamaz yaşarsa zillet.

Gel durma oğul, silahlanıp git!
Git Rumeli'yi dolaş tavaf et.

Bir bomba... Fişek hediyem olsun,
Bunlar sana gayrı zinet olsun.

Artık bizi güldüren oyuncak,
Top... Süngü... Fişek... Baruttur ancak.

Git her tarafı karış karış gez,
Bulgarları parça parça et, ez.

Bir bomba gibi yakıp harap et,
Bir top gibi gürle, yık helak et.

Yurdun yüce kahramanısın sen
Öç alma senin büyük vazifen.

Bir gün vurulup şehit olursan
Bir Bulgar'ı öldürüp ölürsen

İşte o zaman yaşar ve ancak,
Makedonya'da yükselir bu sancak.

Hiç korkma sakın ölümden asla;
Zira bu ölüm hayattan a'lâ

Sen öl ki oğul vatan dirilsin
Düşmanlara da keder verilsin.

A. Rıza

S. 16, s.1. 19 Eylül 1329 (2 Ekim 1913).

Edirne

Sultan selim mabedinin üstünde
Parıldayan hilale bakınız!
Çoluk çocuk diz çökerek önünde
Ulu tanrı kudretini anınız!

Üç gün evvel kubbesinde duran haç,
Mel'un eller tarafından konan çan
Hep kırıldı, ısıldıyor altın taç,
Her damarda kaynaşüyor eski kan

Büyük Allah sana dilden bin şükr,
Katil düşman yüreğinden kan tükür!

Dertlilere ah! Getiren bu toprak,
Şehitlere mezar olan bu yerler,
Gülümsüyor geçer iken al bayrak,
Hilalde eriyor zehirler.

Edirne'miz, bizim oldu çocuklar,
Yoksuzluğu yüreğimi dağladı,
Parıldıyor hilalde boncuklar,
"Meriç" suyu tatlı tatlı çağladı

Hain Bulgar yüreğinden kan tükür!
 Büyük Allah sana dilden bin şükür,
 Eşref Nesib
 S. 55, s. 2. 19 Haziran 1330 (2 Temmuz 1914).

Hep Kardeşiz

Ne paşayız biz ne beyiz
 İlim aşığı talebeyiz
 Ayrı gayrı ne bilmeyiz

Farkımız yok biz, eşiz
 Hep mektepli hep kardeşiz
 Beşğimiz bu topraktır
 Bayrağımız bir bayraktır
 Ayrılık bizden ıraktır

Farkımız yok biriz, eşiz
 Hep Osmanlı, hep kardeşiz
 Yaratmış bizi yaratan
 Bir anadan bir babadan

Aynı toprak aynı vatan
 Farkımız yok biriz eşiz
 Hep insanız hep kardeşiz
 (İsimsiz)

S. 1, s.4. 6 Haziran 1329 (19 Haziran 1913)

Türk'ün Ağyara Hitabı

Türküm, sözümünden dönmem tam erkeğim
 Türküm, ahtım da sabit metin bir erim
 Türküm ve adımda vefa şanımdır benim
 Boyun eğmem namerde, mert oğlu merdim.

Ahdetmişim doğruluğa kalbimle ben
 Geç karşıma, hail ol ister isen sen
 Tecrübe et, döner miyim bir kez ahdimden
 Mert doğurdu beni annem, mert oğlu merdim.

Mahvolursam ben yine etmem istimdat
 Düşmanımdan, kahrolayım edersem feryat
 Muayyininim haktır benim, o eder imdat
 Babam, ceddım merttir mert oğlu merdim.

Türk, değilim! Düşmandan yüz çevirirsem
 Türk, değilim! Ağyara boyun eğersen
 Türk, değilim! Lanet bana! Dönersem
 Ahdimden nükûl etmem, mert oğlu merdim.
 Ethem Haşım

S. 18, s.2. 3 Teşrinievvel 1329 (16 Ekim 1913).

Osmanlı Bayrağı

Aks ediyor denizlere al renk,
 Yükseliyor ufuklara şöhretin,
 Dalgaları; kalelerde: eteğin,
 Kavgalarda şan saçıyor kanadın,
 Sayende can vermek ister erlerin!
 İslamların kanlarıyla boyandın.
 Selam sana: armağanı Osman'ın..
 Selam sana: ey Osmanlı bayrağı..
 Kanlı harp de senin yüce şanların
 Tarihlere al kan ile yazılısın
 Kanlı dolsa bütün engin denizler
 Düşmez yere yine şanlı hilalin
 Ali Kemal

S.45, s.8. 10 Nisan 1330 (23 Nisan 1914).

Rumeli'ne Doğru

Karlı dağın tepesinde bir Osmanlı mezarı,
 -Mezar değil bir abide- uzaklarda duruyor.
 Osmancığın askerini afaklardan soruyor:
 Nerde, diyor, bu yerlerin sahipleri, hünkârı?

Nerde kaldı Osmancığın anlı, şanlı askeri?
 O asker ki asırlarca titretmişti her yeri,
 Nerde kaldı o yiğitler gelmedi mi buraya?

O yiğitler nice zaman koşmuş idi iler

Nerde kaldı Fatihlerin, Yavuzların evladı?

Nerde kaldı Muratların, Orhanların ahfadı

Şanlı hilal bu yerlerden üfûl edip gitti mi?

Bu yerleri, bu yerleri düşmanlara terk etimi?

Hayır, yine birden bire ilerledi ordumuz,

Dalgalandı şanlı bayrak Edirne'nin fevkinde.

Rumeline gitmek için bu yol idi yolumuz;

Aldık onu, bundan sonra Osmanlı: Rumelinde...

Bir gün yine meşhetlere gitmiş olan askerler,

Al bayrağı bir mezarın üzerine diktiler.

Bu ruh idi, hitap eden ordumuza uzaktan!

Bu ruh idi, cida kalan ay yıldızlı sancaktan!

Muallim: Hasan İrfan

S. 20, s.2. 17 Teşrinievvel 1329 (30 Ekim 1913).

Kahraman Türk Yavrusu

Akşam olmuş, güneşin kamaştırıcı aydınlığı bir hafta evvel düşmanın vurduğu haberi üzerine kâmilten boşalan küçük köyceğizi ayın ışıklarıyla buralara gark ediyordu. Talat, henüz on üç yaşında olan bu zavallı yetim şimdi büsbütün yalnız kalmıştı.

O hiçbir kuvvetin kendisini bu mini mini vatanından ayıramayacağını biliyordu. Güneş yavaş yavaş dağların arkasından kaybolduğu zaman, Talat elinde bir martini, buğday tarlasının içine uzandı. Bu martini karışıklık esnasında elinde tutmaya muvaffak olmuştu. Yattığı yerden yıldızların pırıl pırıl parlamalarını seyrediyordu. Birden bire uzaktan uzağa top saldırılarına benzeyen birtakım gürültüler işitmeye başladı. Eliyle martini aradı. Sonra gittikçe yaklaşan bu sesleri tetkike koyuldu. Biraz sonra karşıki tepeden süratle aşağı doğru koşan birtakım adamlar gördü. Bunlar Bulgarlardı...

Kendini göstermekten korkarak yakındaki kulübeye girdi. Kapıyı sıkıca kapattıktan sonra tüfeğin ucunu pencereden çıkararak gözünü tarlanın öbür ucuna dikti. Şüphesiz buradan geçeceklerdi. İki dakika sonra tarlanın ucundan bir Bulgar müfrezesinin kulübeye doğru yaklaşmakta olduğunu gördü, martini en önde, bir beygir üzerinde ilerleyen Bulgar zabitanın göğsüne nişan aldı. Eli titremeksizin tetiği çekti. ...Barut dumanları arasında zabitan attan aşağı yuvarlandığını gördü. Tekrar doldurup bir daha attı. Yine bir kişi yuvarlandı. Bulgarlar bu hiç beklenilmeyen hücumu karşı biraz şaşaladıktan sonra buğday başaklarının içine siper alarak kulübeye doğru ateş etmeye başladılar. Talat bulunduğu noktayı keşfettirmemek için kulübenin her cihetinden ateş ederek onları şaşırtıyor ve her ateşinde bir düşman daha tepelendiğini memnuniyetle görüyordu. Müfreme zabitanın pek ziyade korktukları ve buna bir nihayet vermek istedikleri anlaşılıyor ki, Talat acele birkaç emri müteakip bir top ağzının kulübeye çevrildiğini gördü. Fedakâr çocuk düşmanın maksadını anlamakta güçlük çekmedi. Kurşun ile eline nail olmayan hunharlar onu gülle ile mahvetmek istiyorlardı. Sol elinden yaralanmıştı. Yarasından akan kandan kolunun yavaş yavaş kuvvetini kaybetmekte olduğunu fark etti.

Son bir gayretle birbirini müteakip kurşun yağdırmaya başladı. Son kurşunu da attı.

O zaman tüfeğini göğsüne bastırdı. Kızgın namlusu dudaklarına değdi. Gözlerini kapadı. On saniye sonra müthiş bir gürlemeyi müteakip kulübe berheva oldu.

Talat, bu fedakâr çocuk vatanına karşı en son vazifesini yapmış, borcunu ödemiş, Allah'ına koşmuştu...

M. Cemalettin

S. 35, s.3-4. 30 Kânunusani 1329 (12 Şubat 1914).

Harp Şarkısı

Denizlerin, dalgaların üzerinden sekelim,

Düşmanların sahiline köylerine girelim.

Harp edelim şecaatle kalelere girelim

Şanlı İslam bayrağını Türk iline dikelim.

Biz bir avuç aşiretken Avrupa'ya nam verdik,

Sahilleri yakıp yıktık kalelerden girdik.

Onlar bize boyun eğip baş verdiler ilk önce

Yürekleri kutlandı biz oradan dönünce.

Yok! Çalışalım düşmanı ülkemizden kovalım

Şanlı zafer bayrağını Türk iline dikelim.

Hep İslam'ız arkadaşlar Allah'ımız uludur

Kalplerimiz, yüreklerimiz şecaatle doludur

Türk ilinin evlatları, ataları aslandır

Hep Osmanlı askeridir, namı şanlı yiğittir

Çalışalım kanımızı düşmanlardan alalım,

Fahri

S. 36, s.1. 6 Şubat 1329 (19 Şubat 1914).

Çalış ve Utandır!

-Genç Mini Minilere-

Bir kadıncık, hem de hasta bir kadın

Süt emer kucağında evladı

-Pek küçük, zannetmeyin hiç sakın-

"Osmancık"mış onun büyük bir adı...

Kaç yaşında bilinemez, dişleri,

Sıkmış bütün annesinin göğsünü...

Bırakmıyor, parçalıyor memeyi,

Harap edip annesinin hüsnânı...

Memesini yara yapmış emmekten
Diye birçok düşmanların piçleri
Annesinden yavrusunu hep birden
Ayırdılar, kan içinde her yeri...

Ana diyor yavrusuna: kurtar sen!
Gel yavrum gel, sütüm sana helaldir.
Senin baban göklerdeki hilaldir
Kurtar beni, pek hastayım, bu dertten...

Bunca yıldır, seni, yavrum büyüttüm,
Şu ak sütüm sana verdi hep kuvvet
Rengi gibi çok temizken bu sütüm
Hani sende, niye yok ya, o heybet?

Sütlerimi içmek için bağrımı
Yaraladın, kan eyledin sinemi
Şimdi niçin bu dehşetli ağrımı
Görmüyorsun, yine gaflet öyle mi?

Memem değil sade, benim, her yerim
Çıban gibi sızlamakta, yanmakta...
Topraklara batmış zayıf dizlerim,
Bu halimi gören, mevta sanmakta...

Kurtarasan ey evladım sen beni,
Bu düşmanlar, şu katiller elinden,
İlelebet yaşatırım ben seni,
Beni kurtar, yaşa, yavrum sağ esen!

Diye kadın hep inliyor, sızlıyor
Bu feryadı kimse duymaz, hep sağır
Hepsi kördür, buna canlar ağlıyor
Bu vazife ne ağırdır, ne ağır

İşte yavrum bu kadıncık vatandır
Kucağında zalim çocuk bizleriz
Hep vatanın rehasını bekleriz
Çalış yavrum vatan senin anandır...

Bak vatanın etrafını birçok piç
Sarmış onu hırpalıyor elleri
Çalış durma, ey evladım, durma hiç
Kurtar düşman pençesinden bu yeri

İşte yavrum, bu kadıncık vatandır,
Çalış, çalış, zalimleri utandır!
Kurtar bunu düşmanlardan yavrum sen,
Şu yerlerde yatan kadın, anandır...

Ay Giray

S. 11, s.1-2. 15 Ağustos 1329 (28 Ağustos 1913).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Erdal ARIKAN
Uyruğu : T.C.

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek Lisans	Gazi Üniversitesi	2021
Lisans	İstanbul Üniversitesi	2018
Lisans	Kastamonu Üniversitesi	2014
Lise	T.O.A.M.L	2010

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2017-2018	M.S.Ü Kara Harp Okulu	Öğretmen Asteğmen-Teğmen
2018-.....	Esenler Belediyesi	İdari İşler Müdürü

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

Arıkan, E. (2021). "Osmanlı'da Çocukluğun Politik İnşası: Çocuk Dünyası Dergisi Üzerine Bir İnceleme (1913-1914)". M. C. Mengenci (Editör). 6. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Bilimler Kongresi 16-18 Ocak 2021 Bildiri Kitabı*. Cilt: 2. Birinci Baskı. İstanbul: E-Kitap, 127-152. / ISBN: 978-605-65197-9-6.

Arıkan, E. (2020, Ocak). "Millî Mücadele Dönemi'nde Kastamonu'da İşgallere Karşı Mitingler ve Basın Faaliyetleri". Y. E. Çakır ve G. Kalaycı. (Editörler). *Millî*

Mücadelede Cephe Gerisi ve İstiklâl Yolu Gençlik Sempozyumu Bildirileri 17-20 Ekim 2019. Birinci Baskı. Çankırı: Kayıkçı Yayıncılık, 471-481. / ISBN: 978-605-82764-5-1.

Arıkan, E. (2020). "Kastamonu Folklorunda Nevruz, Hıdırellez ve Yağmur Duası ile İlgili Tespitler". F. A. Dıngıl Ilgın (Editör). *Türkistan'dan Anadolu'ya Türk Kültürünün Devamlılığı Öğrenci Sempozyumu Bildirileri*. Birinci Baskı. İstanbul: Doğu Kütüphanesi. 209-232. / ISBN: 978-605-2127-04-09.

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR...

